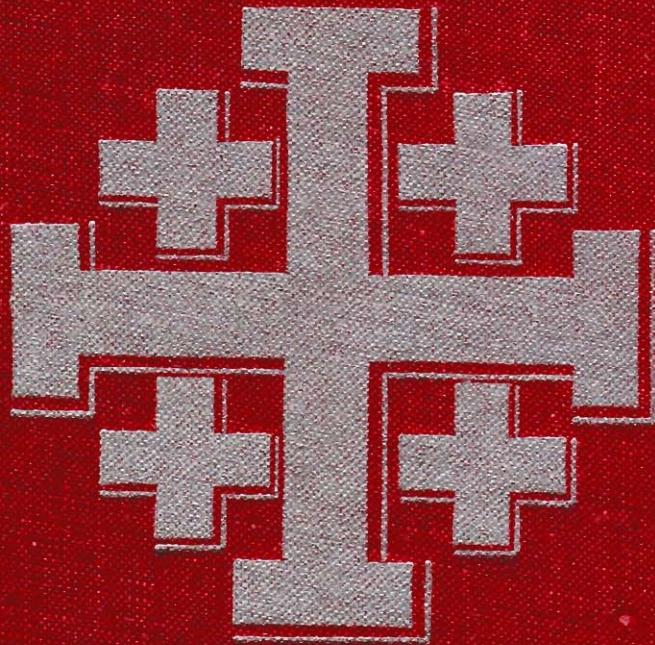

НА СВЯТИХ МІСЦЯХ

ДНЕВНИК

о. Юрій Федорів

GEORGE FEDORIW, Ph.D.

THE HOLY CENTRES

**DIARY OF THE UKRAINIAN PILGRIMAGE
FROM CANADA TO THE HOLY LAND**

(August 8 - 27, 1960)

TORONTO

1962

О. Д-Р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

НА СВЯТИХ МІСЦЯХ

**ДНЕВНИК УКРАЇНСЬКОГО ПАЛОМНИЦТВА З КАНАДИ
ДО СВЯТОЇ ЗЕМЛІ**

від 8-го до 27-го серпня 1960

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ДОБРА КНИЖКА"

177 випуск

Торонто, Р. Б. 1962

Ч. 13/61

Днівник паломників п. з. "На Святих Місцях"
дозволяється друкувати.

Торонто 13-го квітня 1961.

Iсидор — Єпископ

Друкарня ОО. Василіян — Торонто
Printed by The Basilian Press — Toronto, Canada

ІСИДОР БОРЕЦЬКИЙ — ЄПІСКОП ТОРОНТА

За Його благословенням зорганізовано і ведено
паломництво до Святих Місць.

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Паломництва до Святих Місць, до Господнього Гробу, Вифлеєму, Назарету й інших місцевостей, такі давні, як давнім є християнство. З Українських Земель паломництва були часті в перших століттях після приняття Христової віри. Взірцевим паломником був ігумен Данило, який довгі віки був дорожоказом і прикладом для інших наших паломників.

Хрестоносні походи, потім татарське лихоліття, а ще пізніше політичні умовини не дозволяли українцям на часті і групові паломництва до Святих Місць. Ледво тут і там хтось вибирається до Святої Землі та приносив звідтам цінні вістки про Господні Місця, Голготу й інші, а вони вливали в душі вірних багато духових сил і давали витривалість переносити життєві невдачі.

Цінним вкладом були спомини зі Святої Землі чи то в формі книжок, чи в часописах. Такі спомини були також великою захистою для наших вірних, відбути подібне паломництво і власними очима побачити Святі Місця.

Перше паломництво української групи з Канади відбулося якраз у 60-ті роковини поселення українців на цій землі, в 1960 році. Вибиралося те паломництво під проводом о. д-ра Ю. Федорова тоді ще й тому, щоб наші паломники могли бачити Обераммергаєвські Христові страсті та підготовити себе на вступ до Святої Землі. З випуском отих споминів, що писані в формі дневника, сподімося, що паломництва українців, що перебувають у розсіянні по всіх країнах і континентах, зацікавляться паломничим рухом до Святих Місць і відновлять давні, такі часті групові відвідини Святої Землі. Велика шкода, що немає на Святих Місцях ані Паломничого Дому, ані осідку наших українських ченців чи черниць. Тому треба робити старання, щоб такий осередок там постав та був прибіжищем українських паломників, які в ряди-годи туди поїдуть.

Ми раді, що появляється нова книжка п. з. "Дневник Першого Українського Паломництва з Канади до Святої Землі", з якої зможуть користати майбутні паломники до Святих Місць та дістати так дороговказ, що треба там оглянути. Понадто, ця книжка збагатить нашу нечисленну літературу та остане наглядним свідком, що наше групове паломництво з Канади таки відбулося, хоч не таке численне, як можна було сподіватися.

Накінець, висловлюємо наші побажання, щоби подібні паломництва до Святих Місць відбувалися частіше та щоби паломники приносили звідтам нові духові сили для побожних християнських практик і загрівали до них інших, як також підносили їх на дусі та давали їм надіннення великої свіжості й вічної живучості Правди про Нашого Божественного Спасителя.

Торонто, 5 січня 1962.

† Ісидор, Єпископ

1. ПРО УКРАЇНСЬКІ ПАЛОМНИЦТВА ДО СВЯТОЇ ЗЕМЛІ

Паломництва з України до Святої Землі датуються від ранньої доби нашої історії. Про ті перші паломництва ми, звичайно, маємо дуже скромні вістки. Літописець, що збирав матеріал до історії нашого життя-буття, обмежувався до найважніших, часто вривкових подій, тому про паломництва безпосередньо після приняття християнства в найдавніших літописах нічого не записано.

Щойно з початком XII. ст. доховався до нас цінний пам'ятник "Житіє і Хожденіє Даниїла Рускія Землі Ігумена". Данило відбув своє "Путешествіє" в двох роках 1106 - 1108. За згодами істориків, походив він із Чернігова. Своє паломництво, як він свідчить, відбув сам.

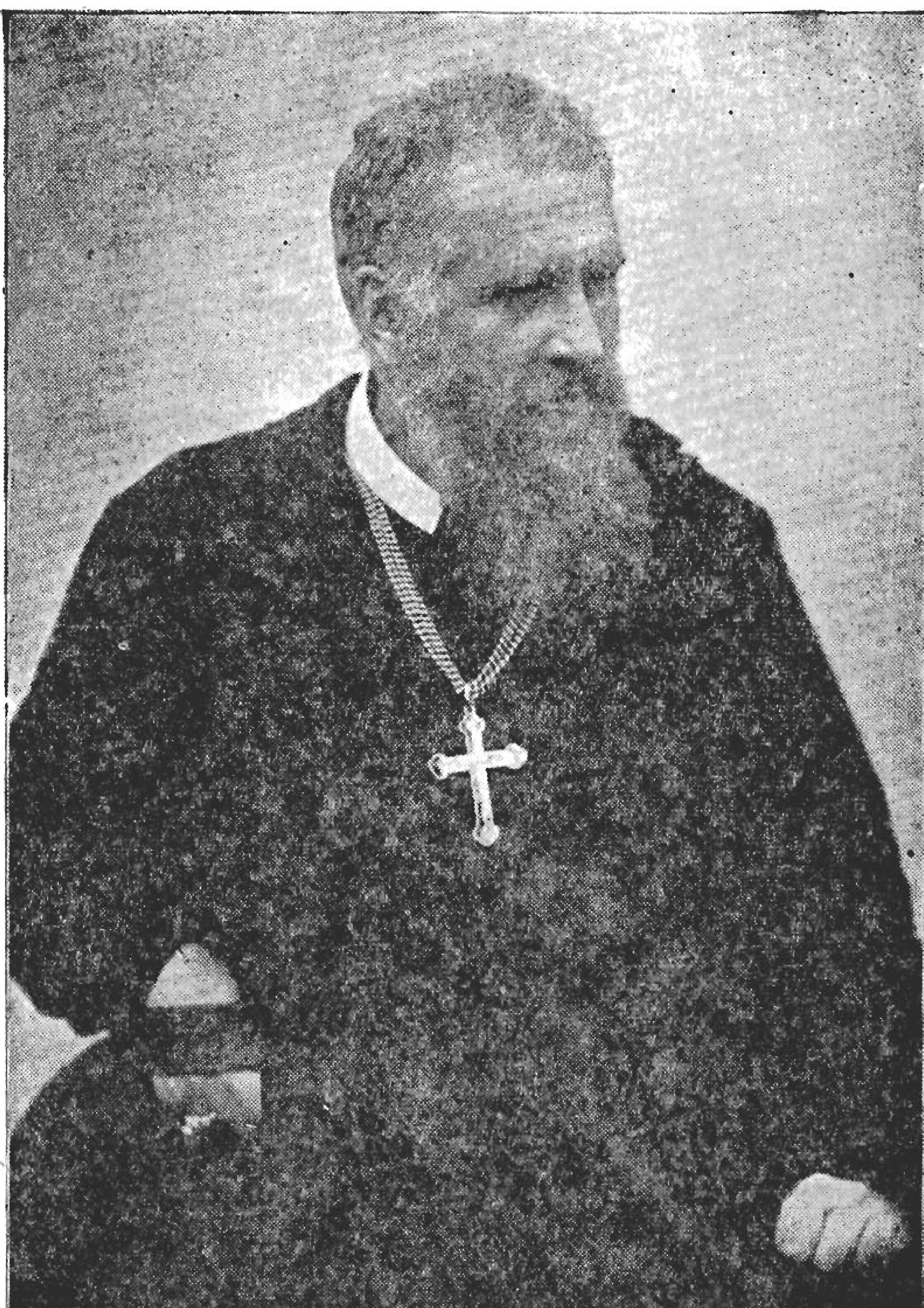
У той час усяка подорож, а зокрема паломництво до Святих Місць, що були під опікою мусулманів, була доволі ризиковним ділом. Поминаючи те, що дорога була далека й важка, найбільше лихо могло стрінути паломника від усяких кочівників, яких у томучасі на нашому півдні і сході було чимало.

Маємо згадки, що таку подорож відбував до Царгороду і Єрусалиму за часів Із'яслава києво-печерський монах Варлаам, пізніший ігумен монастиря св. Димитрія. Слово "паломництво" взялося звідсіля, що паломники приносили пальмові галузки на пам'ятку, що ходили туди.

Мимо великих небезпек, які загрожували життю багатьох, паломники так численно вибралися до Святих Місць, що в XIII стол. заборонено було вибиратися в паломництво, а й у XIV ст. існувала ще заборона. Був це час хрестоносних походів і християни були наражені у Святих Місцях на небезпеку смерті.

Яким ентузіазмом були натхнені паломники ще від XII ст., нехай послужить нам вступ до "Житія і Хожденія" Данила. Ось, із якою покорою і натхненням Божого Духа зачинає він опис своєї подорожі:

"Це я, недостойний ігумен Данило Руської Землі, гірший від усіх монахів, упокорений многими гріхами, не вдостоївшися ніякого доброго вчинку, "понужен мислією своєю і нетерпнієм моїм", за бажав бачити святий город Єрусалим і обіцяну землю. За Божою поміччю пішов я в святий город Єрусалим, бачив святі місця, об-

**МИТРОПОЛИТ АНДРІЙ ШЕПТИЦЬКИЙ,
що під його проводом відбулося паломництво до Св. Землі
1907 року.**

ходив усю галилейську землю коло святого города Єрусалиму. ходив по святих місцях, кудою ходив сам Христос Господь своїми ногами і показував великі чуда на цій святій Землі. І я все те бачив своїми грішними очима, бо мені предобрий Бог дозволив те все бачити, чого я бажав так багато днів.

"Мої браття, отці і панове мої! Простіть мене грішного і не завидуйте моєму малоумству й грубості в способі писання про святий город Єрусалим і про ту почитану землю і про мою подорож до святих місць. Бо, хто цею дорогою ходив зі страхом Божим і в покорі, того ніколи не опустить Божа опіка.

"Я ж зовсім не так ходив цею святою дорогою. Мене опановувало лінівство, неуміреність та інші немочі і робив я всякі недобрі вчинки. Все ж таки я надіявся на милосердя Боже і на вашу молитву, що мені простить Христос Господь мої незчисленні гріхи. Я не чвануюся і не величаюся цею подоріжжю, бо я нічого доброго в тому часі не зробив. Описую її тільки тому, що люблю святі місця і написав те, що бачив своїми очима і щоб не забулося те, що мені недостойному дозволив Господь Бог побачити."

Із Західної України нема багато згадок про паломництва на Святу Землю. Без сумніву, таких паломництв, індивідуальних або гуртових, у нас було більше. Та, не всяке паломництво лишило писані свідоцтва, а й ті, що могли бути, через довгі віки лихоліття затратилися, погоріли, або просто знишилися через людське недбалство.

Все ж таки занотовано деякі поодинокі паломництва, переважно ті, що відбулися в XIX стол. А з XVIII стол. є тільки згадка про протопресвітера о. Іполита, що ходив у паломники з Чернігівщини до Святої Землі.

Мабуть більше разів ходив слідами ігумена Данила галичанина о. д-р Володимир Терлецький. Про другу свою прощу писав він у "Галицькій Зорі" в 1856 р., а опісля почав видавати свої спомини окремими випусками п. з. "Записки второго паломнического путешествія з Рима в Єрусалим і по інших місцях Востока". Ці записи виходили у Львові та появилося з них тільки два випуски.

Черговим паломником до Святої Землі був Лука Турянський, який по повороті зі Святої Землі написав книжечку п. з. "Опис з уст паломника", яку видав у Коломиї Т. Білоус 1886 р. Того ж 1886 року видав також свої спомини о. А. Полянський. За тринадцять років з'явилися спомини о. Томи Дуткевича п. з. "Подорож до Єрусалиму", книжка видана в Коломиї 1899 р.

Зарах рік пізніше відбув паломництво до Святої Землі о. Б. Кирчів, однак не встиг написати своїх споминів, бо помер.

Остання більша українська група, 505 осіб, відбула паломництво до Святої Землі під проводом Слуги Божого митрополита

Андрія Шептицького в 1906 році від 5 до 28 вересня. У 1907 році вийшла з друку пропам'ятна книга цього паломництва, що її написав о. Юліян Дзерович, учасник паломництва. Ця, доволі об'ємиста книга, крім цінного описового матеріалу, має ще й 200 світлин із того паломництва та зі святих Місць. Книжка має заголовок: "Як то Русь ходила слідами Данила", а підзаголовок: "Пропам'ятна Книга Першого Русько-народного Паломництва в Святу Землю від 5 до 28 вересня 1906."

Тому, що ця книга нині вже бібліографічна рідкість, я подам дещо про те паломництво так, як написав автор. Отож у тому паломництві взяли участь:

- 235 рільників
- 89 священиків
 - 11 студентів св. богословії
 - 9 власників реальностей
 - 8 ремісників
 - 6 народних учителів
 - 5 купців
 - 5 ціарських урядників
 - 3 гімназійні вчителі
 - 2 адвокати
 - 2 артисти (співак і маляр)
 - 2 автономні урядники
 - 2 ціарські підурядники
 - 2 пенсіоновані ціарські підурядники
 - 1 брат ЧСВВ.
- 66 селянок
- 18 жінок священиків
 - 8 робітниць-служниць
 - 6 дочок священиків
 - 6 жінок урядників і купців
 - 4 вчительки
 - 4 Сестри Служебниці
 - 2 вдови по священиках
 - 2 вдови по урядниках
- 389 чоловіків і 116 жінок, разом 505 осіб.

Безпосередньою причиною цього народного паломництва в Святу Землю було приватне паломництво Слуги Божого митрополита Андрія два роки раніше. Будучи в Святій Землі митрополит Андрій приглянувся паломництвам інших народів, а після пово-

роту взявшіся до організації більшої групи українців католиків, до якої прилучилася також невеличка групка поляків 52 особи.

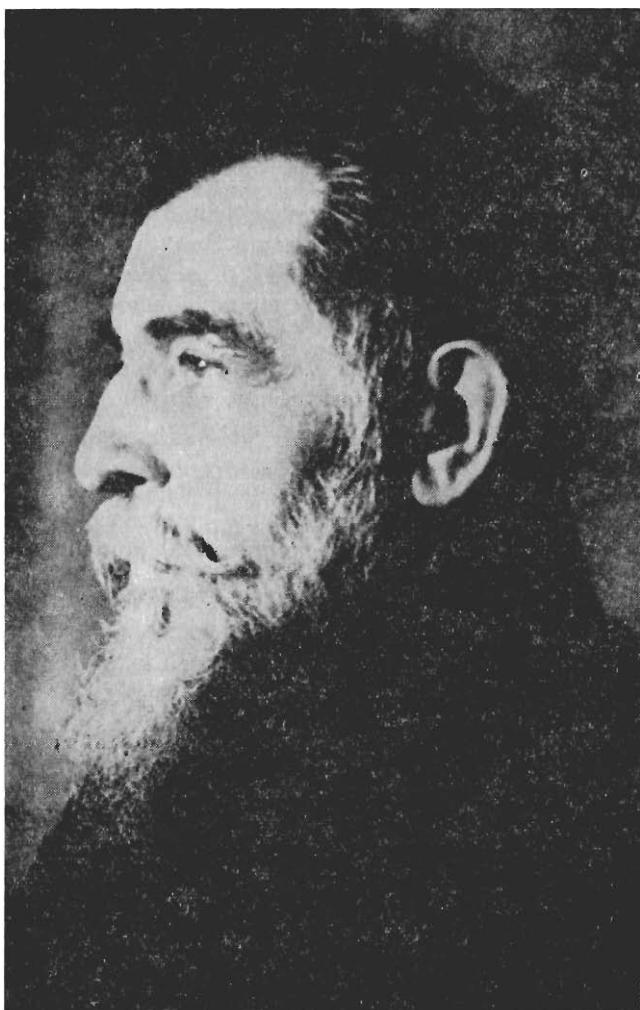
Під час того паломництва наші паломники влаштували були свою каплицю в австрійському паломничому домі та вивінували її дорогоцінними ризами (багряної барви), літургійними книгами, а теж придбали були золоту чашу й інші посуди богослужбового вжитку.

Можливо, є ще між живими дехто з учасників цього паломництва, або їх нащадки, що пам'ятають, як їх батько, чи діdo брав участь у цьому паломництві. Вони, звичайно, знають багато подrobiць про те паломництво і про побут на Святій Землі, то й повинні би про те нині розказати.

Тоді митрополит Андрій із паломничим хором відвідав був греко-католицького патріярха в Єрусалимі. Стріча відбулася дуже торжественно і патріярх принимав усіх ласково в патріаршому домі. Темою розмов між обидвома єрархами була українська греко-католицька Церква. Патріярх був зацікавлений, коли відбулося останнє паломництво українців до Святої Землі. Таке питання поставило нашого митрополита в дуже незручне положення. З розмови виходило, що ніде не записано про те в наших хроніках, то й тяжко сказати щось певного. Патріярх, бажаючи виручити нашого митрополита з заклопотання, казав принести свою хроніку-нотатки різних збірних і поєдинчих паломництв. У цій хроніці було зазначено, що останнє українське паломництво було перед 150 роками. Щоби вшанувати це 150-ліття, у патріаршій пивниці знайшлося 150-літнє вино, яким патріярх почастував наших паломників. Вино наливали в маленькі срібні чарочки, подібні до наперстків, то й нашим паломникам, незвичним до таких чарок, було дивно, що їх із таких чарок угощують. По якімось часі наш митрополит просив соліста з паломничого хору, щоб зaintонував многоліття патріархові. Соліст, що теж випив такий наперсток, пробував устати, але не міг. Довелося співати сидячи.

Такі і подібні історії розказують сини та внуки учасників "Першого русько-народного Паломництва в Святу Землю". Скільки в тих історіях правди, а скільки видумки, трудно сказати.

По першій світовій війні наші життєві умовини зовсім змінилися. Українці Галичини було дуже тяжко дістати паспорт на виїзд із Польщі. Пройшов у нас без більшого паломництва 1933 рік, 1900-тий рік смерти й славного воскресіння Христа Господа. Слуга Божий митрополит Андрій з тяжким трудом, поборюючи неймовірні перепони збоку чужих і своїх, зорганізував у Львові величаве свято "Українська Молодь Христові", на яке з'їхалося понад сто тисяч молоді і старших. Лише тодішній ректор Духовної Семінарії, нині митрополит-ісповідник Кир Йосиф Сліпий дістав був

МИТРОПОЛИТ-ІСПОВІДНИК КИР ЙОСИФ СЛПІЙ
Відбув сам паломництво до Св. Землі в 1933 році.

паспорт і одинокий відбув паломництво до Святих Місць, а опісля видав книжку п. з. "Паломництво до Святої Землі", в якій дуже живописно описав свої враження. Книжка видана у Львові 1936 р.

Паломництво митрополита Йосифа Сліпого було останнім із Галицької Землі перед другою світовою війною. Щодо інших країн, європейських і заокеанських, то нам невідомо, щоб українці відбували гуртові паломництва до Святих Місць.

Із Канади був у Святій Землі в 1950 році екзарх західної Канади торонтонський єпископ Ісидор Борецький. У наступному 1954 році подорожував по середушому Сході та відвідав Святі Місця о. Михайло Щудло, ЧНІ., редактор релігійного місячника "Голос Спасителя". Свою "Подорож до Святої Землі" описав у "Голосі Спасителя" в 1954 і 1955 рр. У 1955 р. відбув паломництво до Святої Землі тодішній єпископ, а теперішній Вінніпезький Митрополит Максим Германюк.

У 1954 і 1957 рр. відбув також паломництво до Святих Місць автор цих рядків, вступаючи при тому й до інших місцевостей, як Лізіє, Арс і Люрд у Франції, Рим, Гротта Феррати в Італії і до Царгороду.

Двократне паломництво до Святих Місць було причиною й заохотою для автора до організування групового паломництва, що відбулося в днях від 8 до 27 серпня 1960 року.

2. ПРИГОТОВАННЯ

Думка відбути групове паломництво Українців Католиків до Святої Землі постала в мене, як я вже згадав, у часі моого паломництва в 1957 році. Повернувшись домів я почав підготовку. Виглядає, що для невеличкої групки й підготувань великих не треба. А проте так не є. Треба було написати кілька десятків листів, познайомитись докладно з інформаціями від різних подорожніх компаній, увійти в порозуміння з зарядами госпітій і паломничих домів у місцевостях, до яких було в плані поїхати, підшукати пояснювачів дотичних місць, куди ми думали вибиратися, підшукати й зататкували наперед автобуси чи підводи для доїздів чи екскурсій, уложить програму паломництва, назначити маршрут, зібрати вірних охочих таке паломництво відбути, виробити для них паспорти й візи до азійських країн та полагоджувати багато інших формальностей.

1960 рік я вибрал тільки тому, що в тому році мала відбуватися відома в цілому світі драма Страстей Христових у Німеччині, в Обераммергау, яка була б дуже доброю підготовкою для паломників на вступ до Святої Землі. Була також ідея вступити до Риму, міста, де в перших віках християнства пролито кров соток тисяч мучеників за Христову віру. Дальше, була ще думка вступити до Царгороду, звідки перші наші князі приняли віру Христову, місця осідку перших святителів і вчителів Східної Церкви. Уальному пляні був ще Люрд і Фатіма, де явилася Маті Божа, сто років тому в Люрді і вже за нашої пам'яті (1917) в Фатімі.

В початковій стадії виглядало, що учасників буде більше, як я сподівався. На зібрання, що в тій справі відбувалися, приходило багато цікавих, але коли прийшлося підписувати заяви, до деякої міри зобов'язуючі, охочих паломничати показалося куди менше. Потрохи це зрозуміле, але не зовсім. Стиль механізованого життя, що прив'язує людину до станка й відбирає її можливість свободно розпоряджатись часом, був головною перепоновою для багатьох, що хотіли в паломництво виряжатись. Але є в нас досить багато вірних, у яких ця обставина не грає ролі, а яких фінансовий стан цілком задовільний...

В укладі програми паломництва виявилося, що буде замало

часу, щоб у трьох тижнях відвідати так багато місцевостей. Треба було деякі зредукувати. Отже скреслено поїздку до Константино-поля і до Люрду. До тих місцевостей тяжке літакове получення і ніяк не можна туди доїхати в ті дні, що були заплановані.

У первісному пляні паломництво було назначено на вересень. У переписці з зарядами приміщені виявилось, що в тому часі неможливо дістати в Римі приміщені, бо тоді мала там відбутися світова Олімпіада і всі місця на той час були вже заздалегідь за-резервовані.

Не всім паломникам було зручно їхати в серпні, тоді панує в Святій Землі найбільша горяч. Із тої причини деякі з них не могли взяти участі в паломництві.

Щоб належно інформувати паломників про підготовну працю й духові вартості паломництва, влаштовано 15 сходин, на яких обговорювано програму та обзайомлювано майбутніх паломників з місцевостями у Святій Землі і інших відпустових місцях. У часі сходин проведено кілька проб церковного співу. Всі Служби Божі, в часі паломництва вирішили ми співати. Крім Служб Божих ми постановили служити щоденно вечірні, а як буде можливо, то й акафісти, молебні, панахиди й інші богослуження.

Про сходини паломників, про їх хід, їх дискусії, інформовано час-до-часу місцеву пресу, яка радо поміщувала звідомлення з таких сходин та проголошувала комунікати для заохоти до участі. При тій нагоді редактори й від себе заохочували до участі і за це їм треба подякувати. Ось, напр. кілька таких комунікатів, українського католицького часопису "Наша Мета", що виходить у Торонто: В 12 числі, з датою 19-го березня, під заголовком "Українські Паломництва до Святої Землі", є коротка згадка про відбуті вже паломництва з українських земель, а дальше написано: "Паломництво до Святої Землі в цьому році організується в днях від 8 до 27 серпня. Паломництво має виїхати з Торонта до Оберамергав, щоб там побачити і пригадати собі драму життя і смерті нашого Спасителя, а звідтам виїхати на Святі Місця через Константинопіль. З Єрусалиму відбудуться роз'їзди по околиці, в яких будуть відбуватися відповідні до місця Богослуження та духовні науки. Хто ще бажав би взяти участь у прощі, нехай зголоситься до кінця березня 1960, щоб можна було ще замовити приміщення в названих місцях і місце на літаку. Проща буде ввесь час літаком і за оплатою около \$1000. Зголослення слати на адресу: о. Др. Юрій Федорів, 4 Белвудс Евеню, Торонто 3, Онт. Канада."

У 13 ч. "Нашої Мети" з датою 26-го березня, під наголовком "Наші цьогорічні паломництва" написано: "За благословенням Преосвященного Кир Ісидора відбудеться цього року поїздка

до Святої Землі літаком і буде тривати 3 тижні від 8-го до 27-го серпня. Це паломництво відвідає Фатіму, звідки появі Матері Божої предсказала важливі події про долю світа, Люорд, Оберамерігав, де що-десять років відбувається вистава Страстей Христа Господа, і Рим. Потім паломництво поїде до Царгороду і до Єрусалиму, де за нас страждав, умер і воскрес Христос Спаситель". Дальше є мова про екскурсії паломників по Святих Місцях, а закінчується комунікат заохотою охочим зголосуватися до організатора паломництва до кінця м. березня.

Були ще повідомлення про сходини паломників та про хід їх нарад. На таких сходинах було подано звідомлення з підготовних праць та листування з дотичними особами й інституціями.

Мимо часописних комунікатів і проголошень отців парохів у торонтонських церквах про паломництво, число паломників вже не зростало. Воно стало на 20 особах, хоч одні уступали, а на їх місце зголосувалися інші.

Для орієнтації, подаємо програму, за якою паломництво мало відбуватися.

3. ПРОГРАМА Й УЧАСНИКИ ПАЛОМНИЦТВА

Три місяці до нашого паломництва була вже в детайлях розроблена програма. Місця на літаках треба було замовити найменше чотири місяці наперед. Програму паломництва усталено в порозумінню з літунськими компаніями, з духовними властями в Єрусалимі та зарядами чернечих домів, у яких було замовлено приміщення й харчі. Кажучи точно, наша програма виглядала ось так:

Понеділок 8-го серпня год. 3.30 по пол. молебен у церкві св. о. Николая в Торонто. Год. 6 по пол. відліт літаком Т.С.А. до Монреалю. Там пересідка на другий літак та відліт до Європи.

Бівторок 9-го серпня год. 12.55 прибуття до Амстердаму, звідтам пересідка на інший літак і лет через Мюнхен до Оберамергав.

Середа 10-го серпня год. 8.15 до 11.45 і 14 до 17.30 участь у драмі Страстей Христових в Обераммергав. У 12 год. в полуудне Св. Літургія.

Четвер 11-го серпня відліт до Риму. В Римі оглядання Колізею і базиліки св. Петра. Вечірня й розміщення в госпіціюм німецьких "Сестер Страждущої Богородиці".

Пятница 12-го серпня год. 6 ранку Св. Літургія в базиліці св. Петра, год. 9 оглядання Ватиканського музею, год. 12 обід, год. 2 відвідини всіх українських чернечих установ. Вечором год. 9 вечірня в домашній каплиці.

Субота 13-го серпня год. 5 ранку Служба Божа в базиліці св. Петра. По сніданню поїздка автобусом до Гrottta Ferrata і в 10 год. ранку авдієнція у Свт. Отця в Кастельгандолфо. По полуудні відвідини базилік Санта Марія Маджоре, Івана Лятеранського і св. Павла, і оглядання Риму з криші базиліки св. Петра.

Неділя 14-го серпня год. 7 ранку Св. Літургія в підвальї св. Петра, а по сніданні оглядання важніших об'єктів Риму, монастирської каплиці оо. Капуцинів та інших важливих пам'яток. Год. 11.55 вечером відліт до Дамаску.

Понеділок 15-го серпня год. 6.40 прибуття до Дамаску й оглядання пам'яточ із часів навернення св. апостола Павла. Год 1 по пол. виїзд до Єрусалиму.

Вівторок 16-го серпня год. 7 ранку Св. Літургія в Гетсиманській базиліці, яка побудована на тому місці, де Христос молився заливаючись кривавим потом. Вечором год. 9 Воскресна Утрення в церкві Патріархату.

Середа 17-го серпня год. 6 ранку Св. Літургія в церкві Господнього Гробу, оглядання цеї базиліки, а по обіді екскурсія на Олівну Гору.

Четвер 18-го серпня год. 7 ранку виїзд до Вифлієму і Св. Літургія в яскині Різдва Христового. По полудні поїздка до Самарії.

П'ятниця 19-го серпня год. 5.30 Св. Літургія в церкві бичування ("Flagellationis"). В год. 3 по полудні участь у Хресній Дорозі.

Субота 20-го серпня год. 8.30 ранку Св. Літургія в каплиці Франків, коло Голготи. По полудні оглядання важливих місць в Єрусалимі.

Неділя 21-го серпня год. 9 ранку перехід через граничну лінію до Ізраїля. Год. 12 в полудні Св. Літургія в церкві Успення Богоматері, оглядини Вечерника, де Христос установив Пресвяту Євхаристію і гробу царя Давида. По полудні екскурсія до Аїн Карем (Іван між горами), до Кані Галілейської і нічліг на горі Блаженств.

Понеділок 22-го серпня год. 7 ранку Св. Літургія в церкві Блаженств і екскурсія до: Капернаум, Магдалі, Тиверіади й інших місць над Генезаретським Морем. Потім Гора Тавор і там акафіст, вечірня і нічліг.

Вівторок 23-го серпня год. 6 ранку Св. Літургія на Горі Тавор у церкві Преображення Господнього, а по полудні виїзд до Наїм, на Гору Кармель, до Назарету. Там акафіст до Божої Матері, молебен і нічліг.

Середа 24-го серпня год. 2.30 ранку Св. Літургія в каплиці Благовіщення в Назареті. По Службі Божій виїзд на летовище в місті Лідда коло Тель-Авів. Із Лідди відліт у год. 9 через Аteni, Рим, Мадріт до Лісboni й Fatimi.

Четвер 25-го серпня год. 9 ранку Св. Літургія в базиліці у Fatimi. Опісля вільний час для оглянення місця появ Матері Божої.

П'ятниця 26-го серпня год. 7 ранку Св. Літургія в каплиці появ Богоматері. В год. 10.30 виїзд до Лісboni, оглядання міста і в год. 8.40 вечером відліт до Канади.

Субота 27-го серпня год. 8.30 приліт до Монреалю і Служба Божа в церкві св. Василія Великого в Laшинь-Монреаль. В год. 11.25 відліт до Торонта і приліт в год. 1.20 по полудні.

До паломництва зголосилося 20 осіб, між якими було 11 чоловіків і 9 жінок. Ось їх імена в поазбучному порядку й заняття:

1. Павло БОДНАР, комерсант, Торонто,
2. Михайло БОЗЬО, купець, Торонто,
3. Аделія ВІЛЬК, господиня, Торонто,
4. Михайло КАРДАШ, працівник-кооператор, Торонто,
5. Марія КОВАЛИШИН, працівниця гуртівні мод, Торонто,
6. Іван ЛЕЩИШИН, абсолювент богословії, співласник фабрики, Торонто,
7. Ярослава ЛОМАГА, учителька Рідної Школи при церкві св. о. Николая, Торонто,
8. Василь МАРТИНЮК, залізничний робітник, Торонто,
9. Ольга СТЕЦЮК-МУРОВАНА, фризієрка, Торонто,
10. Христина РОМАНІВ, фризієрка, Торонто,
11. Петро СМЕРЕК, фабричний робітник, Торонто,
12. Текля СОБЧИШИН, господиня, Оттава,
13. о. Др. Юрій ФЕДОРІВ, священик, секретар єпископа, Торонто,
14. о. Степан ХАБУРСЬКИЙ, священик, сотрудник церкви св. Покрови, Торонто,
15. о. Севастіян ШЕВЧУК, ЧСВВ., священик, парох церкви Успіння Божої Матері в Гримзбі, Онт.,
16. Д-р Григорій ШИМАНСЬКИЙ, лікар, Торонто,
17. Ірина ШИМАНСЬКА, дружина лікаря, Торонто,
18. Пелагія ШКРОБУТ, домашня працівничка, Торонто,
19. Павліна ШОВСЬКА, господиня, Дартмут, ЗДА і
20. Ілля ЯКУБОВСЬКИЙ, дяк і працівник на залізниці, Торонто.

Вік паломників різний: від 33 до 69 літ.

Щоб облегшити собі функції, я попросив п. Михайла Бозя заняться різними технічними справами, а п. Івана Лещишина на касієра.

Паломники були приготовані щоденно співати Святі Літургії, акафісті, молебні й вечірні і на кількох своїх сходинах переспівали ці богослуження під управою о. Володимира Жолкевича, а пізніше дяка п. І. Якубовського.

На останніх сходинах роздано паломникам такі видрукувані інформації:

Д-р Григор Шиманський

Д-р Ірина Шиманська

о. Д-р Юрій Федорів

Михайло Бозьо

Іван Лещин

Петро Смерек

Павло Боднар

о. Свастіян Шевчук,
ЧСВВ.

Пелагія Шкробут

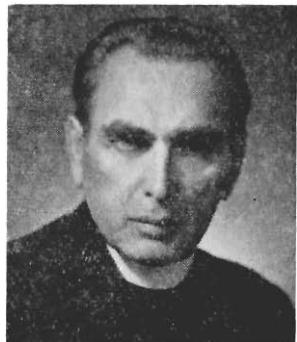
Ілля Якубовський

Павлина Шавська

Текля Собчишин

о. Степан Хабурський

Василь Мартинюк

Михайло Кардаш

Ольга Стецюк-Мурівана

Аделя Вільк

Ярослава Ломага

Марія Ковалишин

Христина Романів

ІНФОРМАЦІЇ

в справі паломництва до Святої Землі

Від'їзд: Кожне з паломників може взяти зі собою 44 фунти валги. Паломники відлетьуть з Торонто в понеділок 8-го серпня в год. б веч. В 3.30 год. в церкві св. о. Николая буде молебен, щоб виблагати у Всемогучого Господа благословення й опіку на час подорожі.

Всі учасники паломництва повинні бути в стані ласки, т. зн. повинні перед відлетом відбути св. сповідь і поможности щоденно приступати до Св. Тайн в часі подорожі.

Речі: Збиратися на паломничу дорогу так, як у відвідини до Самого Христа Господа, Пречистої Діви Марії і усіх Святих. У першу чергу одежа паломника повинна бути скромна, а обува вигідна на низьких зап'ятках.

З речей до конечного щоденного вжитку не треба брати забагато.

Богослуження: У щодених Богослуженнях, рано й вечером, паломники повинні брати живу участь, щоб звеличувати Господа, вимовлювати благословення для себе самих, для своїх найближчих і всього українського народу.

Наше паломництво вже зголошено на авдієнцію у Святішого Отця за посередництвом Високопреосвященнішого Архиєпископа Кир Івана Бучка.

Гроши: Поручається брати радше американську валюту, не кандську. Тому треба виміняти в своїм банку гроші для свого приватного вжитку, на американські. Безпечніше вимінювати на американські "подорожні чеки" ("Traveller's cheques"), а тільки кілька долярів добре мати в кишені.

Грошей можна брати скільки хто хоче. Передбачується труднощі з виміною грошей на валюту тої країни, що в ній знайдемося. Щоб заощадити собі часу, додряджується, щоби паломники вимінювали гроші через нашого паломничого касієра, який буде вимінювати наші спільні гроші для оплатчення приміщен, харчів чи автомашин для наших поїздок. Перед від'їздом до кожної країни треба ввійти в порозуміння з касієром.

*При-
міщення:* Приміщення і харчі для паломників уже замовлено, а декуди вже й заплачено. Проситься паломників, щоб не відходили задалеко від своїх приміщень у вільних хвилинах, бо відтак тяжко потрапити додому. По приїзді прохається взяти адресу, щоб опісля можна розпитати і вернутися. Також прохається, щоб паломники держалися всюди скромно й гідно, щоб не критикували в дорозі заряджень провідника, все були на час і не спізнялися.

Приміщення в паломничих домах мають ось такі адреси:

У Римі: Suore dell' Addolarata, Borgo St. Spirito 41 pr/Piazza S. Pietro, Roma. У Єрусалимі: Greek Catholic Patriarchate, Jerusalem, Jordan. У Фатімі: Estrela de Fatima, Pansao-Restaurante, Fatima. В Обераммергау паломники будуть розміщені в домах мешканців містечка.

4. ВІД'ЇЗД

Понеділок 8-го серпня

Прекрасний серпневий соняшний день. Наш від'їзд назначений на 6-ту годину вечора.

У церкві св. о. Николая відслужено в год. 3.30 молебень для паломників. На богослуження прийшло чимало вірних, не лише з родин паломників, але й інші. Одні попрощати паломників, інші просити пом'янути в молитвах цього або того з родини, поставити свічку, скласти жертву, тощо. Паломники зібрані в церкві напереді в пелеринках піскової барви зі свічками у руках. У запашному кадильному димі дрижать благальні прошення:

"Щоб Господь простив своїм рабам усі прогріхи вольні й невольні і благословив їх путь,

Щоб післав їм Ангела Хоронителя, який захоронить їх від усякого зла, щоб у часі подорожі зберігав їх у добром здоров'ї,

Щоб так, як колись розслабленого одним словом уздоровив і підняв із ложа недуги — так і нас, що тут моляться, в часі подорожі держав у добром здоров'ї душі й тіла,

Щоб так, як уздоровив хананейську дочку, так і нас уздоровляв у часі нашої подорожі", і т. п.

Кінчається молебень і Отець Протопресвітер Др. Богдан Липський, парох цеї церкви, виголошує проповідь. Про значення паломництва, що воно повинно бути виявом покути й молитви. Про жертву трудів і невигод... Пригадує нам, що першим паломником до Святої Землі був наш чернець ігумен чернігівського монастиря, Данило. Він молився не тільки за себе і свої потреби, але також молився за "князів руських, за землю руську" і за весь народ. Він світив на Господньому Гробі лямпаду й жертвував те світло, щоб милостив був Господь і ласками своїми країну нашу благословляв. Так і нині перше українське паломництво з Канади вибирається до Святої Землі і його ми нашими молитвами вправляємо та призываємо Св. Духа, щоб злучив їх думки в одно та провадив чесною і святою дорогою до Св. Місць.

Просимо Бога, щоб охороняв паломників так, як охоронив Йосифа перед злобою його братів, які продали його в Єгипет; щоб післав їм Ангела Хоронителя так, як посылав Ісаакові й Товії,

Ангелів, які зохоронили і на добро обернули всі небезпеки. Ми просимо, щоб Христос, що до Його Святого Гробу паломники вибираються, перебував між ними, як перебував і товаришив Луці й Клеопі по Своєму воскресінню та йшов із ними непізнаний до Емаус, та дав їм щасливо вернутися з радістю в душі: як Лука і Клеопа щасливо верталися з радістю в Єрусалим."

Ще хвилинка щирої молитви і виходимо перед церкву. Тут уже жде нас замовлений автобус, що завезе нас на летовище. Прощаємося з рідними і знайомими. Вони просять паломників про молитви у Святій Землі. За щастя в родині, за благословення їх діток, за опіку Божу в хвилинах усіх болів і смутку, за благоразуміє і покаяння тих подруж, які топчуть заприсяжену собі вірність, за опіку Божу над сиротами й удовами, за опіку Божу над Рідними в Рідному Краї і за всякі потреби! Дехто вручає паломникам гроші на молитву, дехто просить про Служби Божі.

Паломники зворушені виявами щиріх і сердечних побажань. Не обійшлося очевидно й без сентиментів. Покотилися слізози в тої чи іншої паломниці, зворушені виявами турбот за душу й тілесну безпеку, за "воздусіх далече пребиваючих". Матері, батьки, сестри, брати, жінки й діти прийшли попрощати своїх рідних та супроводити їх молитвами в дорогу.

Сідаємо в автобус. Двадцять чи тридцять мінут їзди по галасливому Торонті і ми на летовищі. Звідсіля починається наше справжнє путешествіє, а точніше сказавши "воздухоплаваніє", бо ж ми не "шествуємо", як це бувало кілька соток років тому, а вигідно, у м'яких фотелях пливемо понад хмары. Наші предки колись ходили до тих Святих Місць пішки, збивали ноги об каміння, терпіли голод і спрагу, радо зносили важку втому, небезпеки далекої й невідомої дороги. Нині не те. Замість тих чотирьох чи п'ятьох тижнів утяжливої дороги, літак завезе вас туди за 48 годин. Чепурна стюардеса припросить до смачної вечері, чи обіду, зовсім не пісного.

Кількасіят мінут перед відлітом літака полагоджуємо формальності. Летунська обслуга провірює наші паспорти і квитки їзди. Всідаємо до літака. Ще дві-три хвилини і ми піднімемось угору. Але без пригоди не обійтеться.

На дверях з'являється поліція і викликує одну з подорожників. Вона з Америки й видно, думали ми, треба їй доповнення якихсь формальностей. Та згодом поліція вертається і каже всім пасажирам виходити на летунський майдан. Виходимо нерадо, дивуємося чому. Всаджують нас в окремий автобус і відвозять у віддалене місце. Ніхто з нас не знає що сталося. Час відліту літака вже минув, хоч літак, яким ми мали летіти не відлетів. З нього виладували всі клунки і привезли поблизу нас.

Поліція викликає кожного з нас до клунків і точно провірює їх зміст. Нас усіхколо сто осіб і такий перегляд забирає досить часу. Перегляд уважний і докладний. Яка саме причина його, не знаємо. Хтось подав, що між багажем прихована бомба. Кажуть, що це трапляється частіше, тобто поліція дістає такі анонімні інформації телефоном. Але скінчилося щасливо. Бомби не знайдено і ми, по провірці, вертаємося до літака й занимаємо свої місця.

Загуділи мотори і літак підноситься вгору. Летимо в напрямі Монреалю. Там пересядемо на голландський літак КЛМ, який повезе нас через океан.

Наши паломники розміщені поміж іншими, чужими пасажирами. Дехто сидить між своїми і ділиться враженнями. Приходить до кожного з пасажирів стюардеса і питає, чи може послужити вечерею. Ми притакуємо і за пару хвилин трапезуємо. Зближаємося до Монреалю.

Сонце вже ген знизилося коли літак приземився на монреальському летовищі. Зараз із літака впроваджують нас до автобусу, що везе нас на інше, міжнародне летовище, зв. Дорвал. Там сідаємо до великого літака голландської фірми КЛМ і відлітаємо до Європи.

Чотиромоторовий кольос у підвечірньому сумерку випробовує своє крила. Гремить повітря аж літак дрижить. За кілька хвилин літак підноситься. Дехто завважує, що від пропелерів бухає вогненний дим і непокоїться. Треба їх успокоювати, що немає причини непокоїтися. Це нормальне явище. Богонь літакова сила. За якийсь час пасажири (передовсім новики) успокоюються. Літак випростовується на деякій висоті (21.000 фітів) і направляє свій ніс на Європу. Цікаво глянути в безодню під собою. Які мініатюрні горбики Лаврентиди, які дрібні шматочки ці великих океанських провінцій...

Тут-то-там хтось шепче вечірню молитву. Мікрофоном проголошують: Ми 21 тисяч фітів над землею... Долітаємо до середини Атлантику... На дворі мінус 20 ступнів Цельзія... і т. д.

Світла в нашему літаку вже давно погашено. Час спати. Але наших паломників не береться сон. Шепчути потихо, а потім зачинають голосну розмову. Це розбуджує інших. Вони нервово світять світло над своїми сидженнями і споглядають на свої годинники.

Ще година-две льоту й надворі зачинає світати. Ідемо напроти сходячого сонця і це приспішує ранок. Одна паломниця завважує на сході червону заграву. Це небуденне явище, інший світ, інакше сонце сходить. Воно грає різnobарвними райдугами, виявляє свою красу, якої ніколи з землі не видно.

Скоро настає день, хоч годинники показують другу родину

вночі.Літакова обслуга подає снідання. Їмо, бо не знаємо коли погадуть обід.Хтось завважує, що наше паломництво не подібне до колишніх в Україні. Там ішли піхотою, в пості і молитві. Ми їдемо літаком і нас добре годують. Так, так. Я теж так думав, не один раз...

Пурпуром сонечко сходить і золотить наш літак. Бачимо вже Англію й інші острови. Наш літак знижується. Добре видно вже краї океану і прибережні острівці. Робимо на собі знак св. хреста в радості, що перелетіли океан. Літак помалу знижується і за кілька хвилин ми на землі.

Вівторок 9-го серпня.

Виходимо. Велике амстердамське летовище в ремонті. Земля зволожена дещем, що безнастанно мрячить. При вході до ждалні стоять голландські дівчата з цвітами та причіпають кожному з нас по одній квітці зі словами: "Привіт Голяндії". Дякуємо і входимо до ждалні заставленої столами. Хтось роздає нам картки на безплатні відсвіжливі напитки: мінеральну воду, чай, тощо.

Довкруги ошклені кімнатки з часописами, картками і поштовими марками. Паломники купують цілими тузінами і пишуть до своїх рідних і знайомих.

Три чверти години, проминає скоро і ми знову входимо до іншого літака німецької фірми "Люфтганза", що повезе нас через Штутгарт. Наш лет незавидний. Летимо між хмарами серед дощу. Ось і Штутгарт.

Це місто дуже цікаве. Столиця колишнього королівства Віртемберг-Баден над рікою Некар, збудоване, наче на терасах. Воно було дуже пошкоджене під час війни, але нині слідів знищення майже не видно. Місто в більшості протестанське, зі старим університетом і одним із найкращих залізничних двірців у Німеччині, твір архітекта Бонатца.

У Штутгарті пересідаємо на другий літак та відлітаємо до Мюнхену. Це місто знане багатьом із нас іще з колишніх емігрантських часів. Тепер воно змінене до непізнання: з колишніх руїн тільки слід остався. Поміж модерними будинками тут і там стирчать іще скелети великих, колись красних будівель: пригадують німцям війну.

Нема часу на приватні справи. У ждалні летовища хтось розпитує за провідником паломництва. Представляється цьому добрієві і він виводить нас знову на плошу. Тут стоять уже два маленькі літачки і до них власне веде нас цей службовик. Всідаємо по п'ять осіб на літак. Повезуть нас до Обераммергав.

Всідаю перший. За мною входять паломники: чотири на "пассажирські місця", а п'ятий напереді з пільєтом. Усі в погідному

настрою, жартуємо. Тимчасом пільот пускає в рух мотор і літак підноситься. Наші жарти втихають, обличчя паломників поважніють. Скоса позирає один на одного наче б хотів сказати: Як то воно піде? Літак підноситься кількасот метрів над землю і мчить понад ліси, гарно оформлені німецькі містечка, села й загospодарені поля.

За кільканадцять хвилин літак опинився між верхами Альп. Пільот уміло скручує поміж їхніми верхами, а літак перехиляється раз направо, раз наліво. Паломники цупко припоясані пасами держаться своїх сиджень. Крила прикріплені до верху літака, а шибки з пластики від долу аж до верху. Така будова додає ще більше страху. Дехто замикає очі, або звертає їх угору, щоб не бачити маневрування пільота поміж верхами альпейських шпилів. За 25 хвилин літак приземився на якійсь конюшині поміж пеньками старих смерків.

Між паломниками знову оживає розмова, але вже не жартівлива. Всі раді, що приїхали до Обераммергав. Але його ще не видно. Треба брати таксівки, щоб заїхати до цього благословленного містечка. Всідає нас п'ять до таксівки і їдемо яких 10 хвилин по між закрутами й горами, а літаки вертаються до Мюнхену по решту паломників.

Але, без пригоди не обійтися. Пільот приземлюючись зачепив колесом та відломив його. Літак перехилився в один бік і від цього зігнулося крило. Припоясаним пасажирам на щастя нічого злого не сталося, хоч грозила експлозія від діючого мотора. Цей неприємний випадок був причиною рішення всіх паломників: уже не вертатися до Мюнхену літаками-таксі, а звичайними автобусами.

5. ОБЕРАММЕРГАВ

Середа 10-го і четвер 11-го серпня

Вечоріло, коли наша таксівка завезла нас до "села під склою". Так називають Обераммергав місцеві німці, хоч Обераммергав усюди в енциклопедіях зазначене як містечко, над яким підноситься височенна камінна брила з могутнім хрестом на верху.

Містечко розкинене на камінній терасі альпейських гір. Чис tota й охайність надають їйому принади, а ввічливість мешканців приємно звертає нашу увагу. Серед містечка пишається середньовічна церковця, яка нічим іззовні не замітна. Зате внутрі вражає цікавою бароковою архітектурою. В цій церковці щоденно відправляються в год. 6.30 співані Служби Божі для тих, що виводять драму Христових страстей. Усі актори тоді приступають до св. Причастя, а після Служби Божої сідають і виходять в 8.00год. на сцену. До цеї почесної ролі є упривілеєовані тільки мешканці містечка Обераммергав. Мешканець іншої місцевості не може мати ніякої ролі в цій страсній виставі.

Таксівкарі розпитують стрічних місцевих людей, де мають нас, паломників із Канади, примістити. Вкінці привозять до помешкання одної вдови, якої чоловік погиб в останній війні. Тут приміщенено нас шестero, а решту по інших квартирах.

Ми лишили свої речі спаковані й пішли до церковці. Сьогодні ми ввесь день удороzi і навіть не було де відслужити Святу Літургію. Треба тепер її служити. Вечері ми ще не їли; хто в стані ласки, може приступати до Св. Причастя. Церква замкнена. За хрістян відчиняє її і я стаю до Служби Божої. Пізня пора. Паломники втомлені, то й Служба Божа читана. Опісля вечеряємо та йдемо спати, щоб завтра ранком бути на драмі Христових страстей.

Була середа 10-го серпня, день погідний і соняшний. Тут, в Обераммергав не загарячо: височина понад 800 метрів і ночі досять холодні. Ранком встаємо і йдемо до Церкви. Щоденно тут служиться співану Службу Божу для місцевих людей. Усі вони приступають до Св. Причастя, а там ідуть до виставової сцени. Ми не можемо ставати до Служби Божої, бо всі престоли заняті латинськими священиками. Будемо служити Св. Літургію в часі полудневої перерви.

З церкви йдемо до ресторану на снідання, а звідтам на драму Христових страстей. Ідуть туди з усіх кінців містечка люди різного віку й стану, що приїхали з різних кінців світу. Ідуть учені і прості, фахові артисти й критики, йдуть дипломати різних держав, професори університетів, ідуть ремісники й купці, робітники й селяни, словом — ідуть усі стани без огляду на віровизнання, щоб узяти участь у славній обераммергавській драмі, яку ці прості селяни чи міщани вже понад 300 років представляють.

Вони зложили колись обітницю в церкві, що доки буде існувати село Обераммергав, вони будуть представляти Страсті й Воскресіння Господнє, якщо Господь збереже їх від шалючої тоді морової зарази. Бог зберіг їх від погибелі і вони, вірні своїй обітниці, представляють відтоді Христові Страсті. Спочатку представляли вони кожного року кілька разів, а тепер що десять років продовж цілого року аж до пізньої осені.

Шість тисяч глядачів засіли на своїх місцях. Точно в 8.15 год. проникає повітря трубка, а зараз за нею чути інструкції для глядачів, виголошенні через мікрофон у трьох мовах: німецькій, англійській і французькій. Заповідач просить приявних не курити, не говорити і не фотографувати. Мікрофон мовкне. Перед сцену виступає хор, як це було на драмах у старинних греків. Ціла трагічна драма Христових Страстей складається з 16 відслон, які все попереджує хор. Цей хор заповідає, що саме дана відслона буде представляти та ставить заключення яви.

У першій відслоні Христос Спаситель в'їздить у тріумфі до Єрусалиму, входить до святині й виганяє з неї міняйлів і купців та знову повертає в Гетсеманію.

В другій відслоні представлено жидівську раду Синедріон, складену з книжників і фарисеїв. Рада роздумує, як піймати Христа Спасителя.

У третьій відслоні Христос відвідує Марію й Марту в Вітанії, предсказує Свою смерть і в зворушливій сцені пращається зі Своєю Матір'ю.

Четверта відслона представляє Христа Спасителя, що зі Своїми учнями йде до Єрусалиму та плаче там над цим святым містом. Потім висилає двох своїх учнів, щоби приготовили Пасху. Також Юда приготовляється продати Христа.

П'ята відслона представляє Тайну Вечерю.

В шостій відслоні представлений Юда, що бере від Синедріону тридцять срібняків, як заплату за зраду Христа Спасителя.

У дальших відслонах представлено Христа Спасителя в Гетсеманському саді на молитві в кривавому поті. До Нього приходить Юда з товпою наємників, цілує і цим поцілунком зраджує-видає Його на страсну смерть. Потім приводять Христа перед

Анну й Каяфу. Христа водять від одного до другого, торгуються кого звільнити: розбійника Вараву чи Христа? Пилат каже тяжко бичувати Спасителя, щоб викликати тим у товпи милосердя, і вкінці засуджує Його на страсну смерть.

У дальшій драмі Юда кається, коли бачить Христа Спасителя засудженого. Христос несе Свій тяжкий хрест на Голготу, вдорозі стрічає Свою скорбну Матір. Симона Киринейського змушують жиди помагати нести хрест Спасителеві. Христос умирає на хресті, Його хоронить Йосиф з Аrimатеї в своєму новому гробі. Римляни на домагання жидівської Високої Ради ставлять при гробі військову сторожу. Але осліплена сяйвом воскреслого Христа Господа сторожа паде ниць.

Божественна драма кінчиться славним воскресінням Христа Господа і Вознесінням на небо.

Представлення Христових страстей зачалися 19-го травня і мають закінчитися 30-го вересня. В перших днях жовтня згідно з практикою обераммергавських артистів, вони виберуться на прощу до Етталь і цею прощею закінчати сезон святої драми.

Актори вертаються до своєї щоденної праці. Вони кустарі. Еиробляють з дерева різні святі фігури або діточі забавки. Окрема драматична комісія в Обераммергав зачне підшукувати нових артистів, які продовж 10 років будуть вчитуватися в життя тої особи, якої ролю хто буде представляти.

Шість тисяч осіб відходять зі залі представлення немов відроджені. У багатьох заплакані очі. Наші паломники теж плакали. Були й такі, що плакали через ціле представлення. Ось, вони виходять поважно, в скупченні, хто шепче молитву "Помилуй мя Боже", хто б'ється в груди... Дехто йде з фронту оглянути театр, що з нього виходимо. Це велика зала, якої сидження від переду до заду щораз вище стоять. Підлога похила. Виходимо кількома дверима на боки. Передньої, себто фронтової стіни нема. Між театром і сценою відкритий світ, якого віддалі виносить около 10 метрів. Сцена це знов окремий будинок. Актори грають перед куртиною. За кожною відслоненою представленим живі прообрази зі Старого Заповіту. Все дистосовано до дії, яку представлювано з життя Христа Господа. Хор оспівує старозавітні моменти, що проображали життя Христа. Артисти вбрани в строй, яких колись уживали за часів Христа Спасителя. Вони мальовничі і пестрі. Мужчини носять природні бороди. Там ніхто нікого не характеризує, як це буває в усіх театрах. Ось, виходять по одному й артисти. Дехто пізнає їх і просить станути з ними до світlinи. Вони радо стають. Не видно тільки актора, що грає ролю Христа Господа і акторки, яка грала ролю Марії матері Його. Їх ніхто на вулиці не бачить. Вони виїздять до своїх домів поза люд-

Дім страсних вистав в Обераммергав

ськими спостереженнями. У вікні, де живе актор Ісуса, висвітлюється щовечера важливіші сцени з життя Христа.

Марія, яка грає роль Божої Матері — це обераммергавська дівчина доброї слави, не старша як 21 років. Якось усе так складається, що акторка Божої Матері вступає в монастир, або вмірас перед часом, у молодих літах. Аktor Юди з Іскаріоту чується упокорений вибором своєї ролі. Він приймає цю роль з чисто релігійних мотивів, але й відіграє її прекрасно.

За час своїх виступів на сцені, актори дістають якусь ремунерату з приходів обераммергавських пасійних вистав; а приходи ці повинні бути задовільні, бо вступ від одної особи враз із мешканням і прохарчуванням за дві доби виносять по \$19.00.

Уже вечоріс. Ідемо до церкви на вечірню. Служимо її з відсвіженою душою широко, а опісля вертаємося до своїх кватир на вечерю. Завтра вранці повернемось до Мюнхену. Літаком-таксівкою ніхто з паломників уже не хоче летіти; то й замовляємо автобус.

Другого дня в четвер 11-го серпня ранком 7-ма співаємо Св. Літургію, а поснідавши сідаємо на автобус, який котиться згори скоро. Паломники співають релігійних пісень. Милі почування в душі. Наші світливиці-аматори фотографують прекрасну баварську природу і тому час-до-часу просять водія автобусу подорожі приставати.

За три години приїзджаємо на летовище в Мюнхені, розглядаємося довкола, може побачимо когось знайомого? Це ж місто знане всім, хто жив колись у Німеччині. Колись, за перших років по війні, кипіло тут українське життя. На мюнхенському залиничому двірці гомоніла українська мова майже нарівні з німецькою. До Мюнхену приїздили українські вигнанці з усіх тaborів... на стрічку, на торг, або на виміну своєї мізерії, зайвої пари чобіт, чи куска сукна.

Але, минули ті часи. Нікого тут тепер з українців на двірці немає. А на поїздку до міста — не вистачає часу.

6. У РИМІ

11-14-го серпня

На дворі хмарно й збирається на дощ. Подорожувати літаком у дощеву погоду неприємно. Але настрої в нас бадьорі. Всі наші думки спрямовані до вічного міста Риму, центру християнської культури, осідку Вселенського Архиєрея Римського Папи.

Наш літак підноситься щораз вище і скоро видобуваємось із хмар. Летимо понад хмари, що немов із решета сіють дощем над Німеччиною. Наші паломники привикли вже до лету й не виявляють якогонебудь страху. Минаємо Альпи й бачимо вже соняшну й погідну Італію. Із Мюнхену до Риму дві години лету. Для шістьох наших паломників не стало місця в літаку і вони сіли на літак, що мав летіти через Швайцарію. Переліт через Швайцарію дає п'ять годин лету, отже тих шість наших паломників прилетять три години пізніше. Після 2-го год. пополудні приземлюємося на римському летовищі. У вестибюлі застаемо нашого "чічероне" студ. богослова Ігоря Мончака, що радо згодився проводити наше паломництво по Римі. Тут уже й автобус жде на нас. З летовища до міста їдемо годину. Цікаво розглядаємося довкруги, а п. Ігор поясняє нам стрічні будівлі, історичні місця, пам'ятники...

Скільки подій перекотилося через це місто! Скільки культур тут наверстувалось! Це колиска європейської культури, столиця наймогутнішої старинної імперії, в якій не заходило сонце. Місто життєвої слави й найлютіших переслідувань, місто розкошів і найтяжчих страждань, місто Нерона й Діоклеціяна, але й місто Петра і Павла. Це місто, де в історичному поході зударились дві сили, сила меча і сила божественного слова. Перемогло останнє. Сьогодні Рим — символ християнства. Тут гріб Верховного Апостола Петра, тут осідок його наслідників, Вселенських римських Архипастирів.

Не вступаючи до Сестер Страдальної Богородиці, де були замовлені наші кватири, відразу з летовища наш автобус повіз нас до міста.

Автобус завіз нас до Колізею, в центрі міста. Колізей! Чого ж він остався? Свідчити про старинну славу "князей і суддів"

земських? Радше ні! Радше на те, щоб свідчити про силу віри в Христа, про подвиги тисячів мучеників, що мужньо йшли на смерть, співаючи славень воскреслому Христові. Вдивляючися в ті рештки гігантних споруд Колізею, ви наче чуєте шепті мертво-го каміння: "Смертью смерть перемогли...", жертвою життя, тер-пінням тіла — перемогли смерть душі, дістали вічне життя, на-були славу, що не в'яне ніколи.

Не знаю як на кого, але на мене Колізей робить глибоке враження. Тут можна довго стояти навколошках і шептати мо-літву. Тут можна проходити добре реколекції. Тут просте спо-лучення з довгими колонами таких християн, що не лише визна-вали ім'я Христа, але й заплатили за те ім'я життям.

Звідсіля ми завернули до базиліки св. Петра. В ній ми що-денно служили св. Літургії, крім останньої, що її ми відспівали в каплиці Сестер Страдальної Богородиці.

З іменем св. Петра тісно зв'язане ім'я апостола народів — св. Павла. "Тре фонтане" — це місце мучеництва цього апостола й базиліка його імені, при Остійському шляху, де й поховано св. Павла. Це два дальші найважніші місця нашої прощі до Риму.

В цьому вічному місці заховалося ще багато інших античних будівель, що стали свідками перших героїчних віків християнства. Згадаю деякі: церква св. Пуденціяни, збудована на місці дому сенатора Пуденція, що в нього мав свій осідок св. Птро; терми (лазні) Траяна Каракалі, Діоклещіана, театр Марчелля, цісарські палати на Палятині, монументальні гробівці Августа чи Адріяна — тепер замок св. Ангела, безконечні акведукти-водопроводи та багато інших будівель, з яких сьогодні тільки руїни, свідки слави колишніх тиранів.

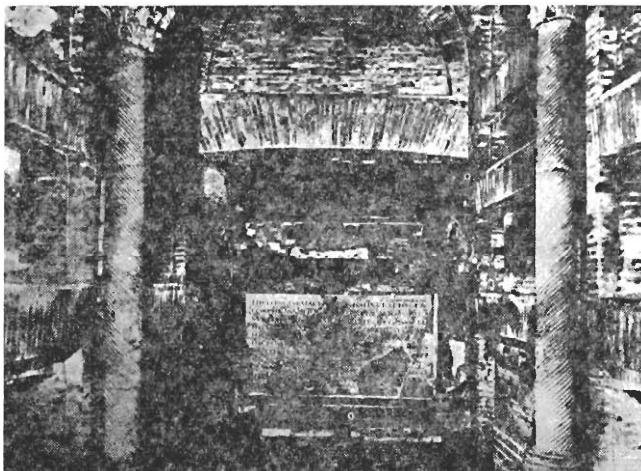
Поза містом безконечні сітки підземних цвинтаріщ-ката콤б. Вузенькі, високі коридори, здовж них заглибні-полички, де перші християни складали на вічний спочинок своїх вірних. Тільки тут-то-там заховався напис, або знак риби, якора з хрестом, оливної галузки, або навіть цілі малюнки-фрески Євхаристійної Вечері, хрещення, або сцени зі Старого чи Нового Заповіту. Часом ма-лій п'єдестал для оливної лямпи, або лук над нишою-гробівцем свідчать, що тут колись спочивало тіло мученика. При їх гробах перші християни черпали нові сили для геройського прославлен-ня імені Христа.

У катакомбах Калікста каплиця-крипта, де хоронено перших папів. Дальше місце-гріб, де по століттях знайдено нетлінні мощі дівичної мучениці св. Кекілії. У катакомбах св. Севастіяна — гріб цього великого святого, а також гробівець, де на якийсь час було скоронено перед збезчещенням мощі святого Петра й Павла. Чи-сленні написи-нарізи на стінах: просьби й молитви до цих двох

апостолів, свідчать, що вже в тих часах почитали Верховних Апостолів.

**
*

Рим має кромі цього ще багато святощів, що зв'язані безпосередньо зі страстями Христа Спасителя. До них належать кусники Христового хреста, цвях і терня зі страстей Христових, а також і частина таблички-напису на хресті. Ці пам'ятки переховуються в церкві св. Єрусалимського Хреста, яку власне для тих святощів вибудувала св. Олена, мати Константина Великого. Вона привезла також до Риму кілька сходів із Пилатової палати, якими кілька разів вели Христа Спасителя під час Його страстей.

Крипта папів у катакомбах Калікста

Ці сходи вміщено в окремій каплиці, зараз побіч базиліки св. Івана Лятеранського. Цими сходами наші прочани, як і всі інші, виходили навколошках, відмовляючи на кожному ступні один раз "Вірую". В іншій церкві, св. Петра в Оковах, знаходяться окови, якими був скований св. Петро. Окови є подвійні: одні з Риму, другі з Єрусалиму. Також і в інших церквах є багато святощів, що їх зібрали папи, або християнські цісарі.

Від початку IV ст., себто від часу як Церква вийшла з катакомбів, зачинається буйний розцвіт християнства в усіх напрямах: організації, розбудови, богословської науки, штуки й мистецтва. Велика й незаперечна в тому заслуга св. Константина, великого римського імператора, що приняв християнство.

Коли перший християнський імператор Константин Великий переміг свого противника "інстінкту дівіно", як про це свідчить

досьогодні напис на його тріумфальному луці зараз побіч Колізею, та дав свободу християнству — тоді Рим украсився численними величавими церквами. У них християни тріумфально величали перемогу Христа над поганством. Багато з тих старих святынь заховалися дотепер.

Собор Спасителя, переіменований опісля на базиліку св. Івана Лятеранського, це катедральна Церква римського єпископа й осідок папів аж до XIV стол. — Це одна з перших церков, які побудував Константин.

Базиліка св. Павла на гробі цього апостола, сягає своїм початком також часів Константина. В теперішній реконструкції вона мабуть найкраща з усіх чотирьох великих базилік Риму.

Третя велика базиліка Пресвятої Богородиці (Санта Марія Маджоре) — найменша з усіх чотирьох, але дуже гарно прикрашена внутрі. У ній переховуються інші святощі зв'язані з життям Христа, а саме — два куски дерева з Вифлеємських ясел.

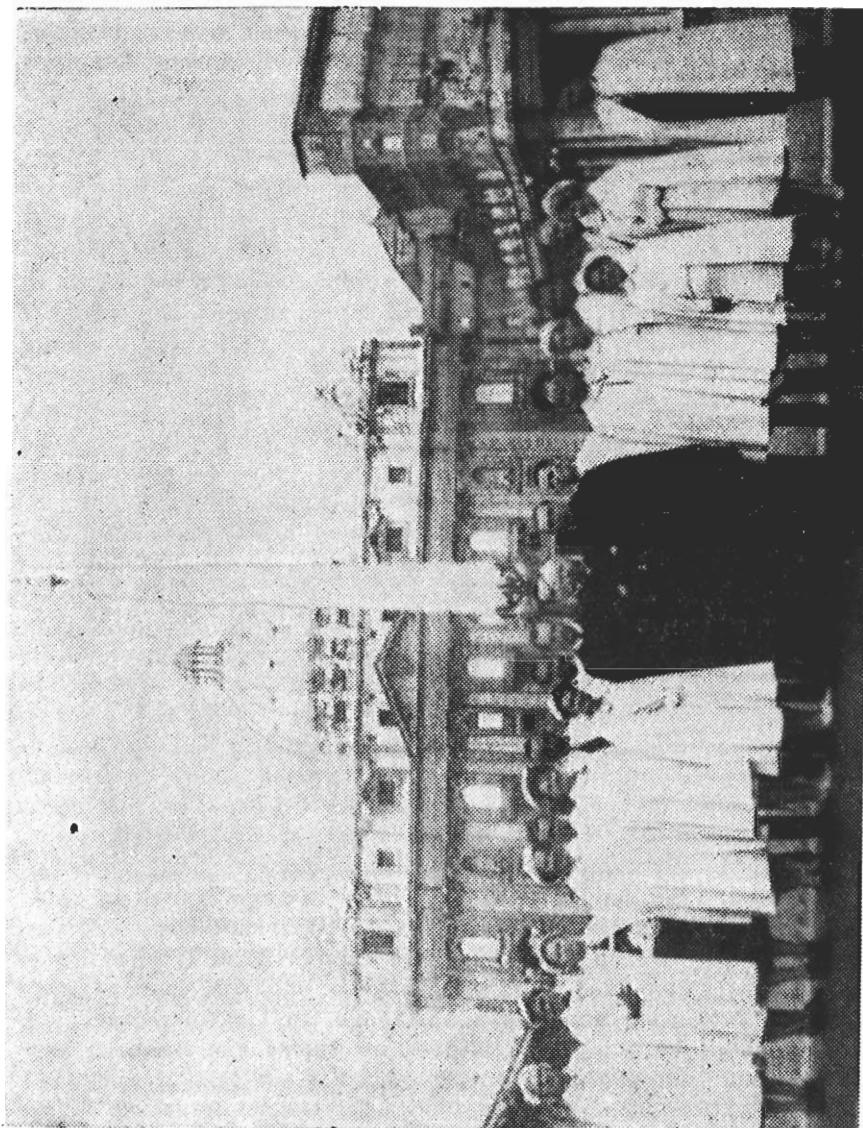
Найбільша, базиліка св. Петра, походить із XVI стол. Вона стоїть на місці давньої меншої, побудованої Константином. Вона така монументально велика, що в ній людина просто губить поняття величини і на перший погляд взагалі не може оцінити розмірів. Треба щойно вийти на купулу, щоб дістати уявлення про величину базиліки. Звідтам відкривається чудовий вид на цілий Рим, як теж і на цілу, мініяюрну розмірами державу Ватикан.

Крім цих чотирьох найважніших базилік Риму, заховалося багато менших церков побудованих зараз по проголошенні свободи християнської віри, або потім, у ранньому середньовіччі.

Минули століття і нераз змінювано первісний вид тих церков, але всетаки заховалося до наших часів багато старинних мозаїк чи фресок-образів, перед якими вже півтора тисячеліття побожний народ у часах свого горя чи радощів заносив до Бога молитви. У цих власне старовинних церквах: Санта Марія ін Космедін, св. Косми й Дам'яна, св. Кліментія, можна переконатися, якими близькими собі були колись у давнину Східня й Західня Церкви, навіть у зовнішній будові й прикрасі.

Старовинні Божі храми стоять звичайно в безпосередньому сусідстві руїн світських будівель старинного Риму. Залишки святынь із республіканських часів на Лярго Арджентіна, дві добре вдергні святини Фортуни й Вести зараз перед церквою Санта Марія ін Космедін, монументальна ротонда Пантеону, колись поганська святыня, а потім церква накрита одною великою купулою, розлогі руїни святынь та інших будівель на імператорських форумах, тріумфальні луки Тита й Септіма Севера, кусні старих римських доріг — усе це немов доповняє в уяві вид Риму перших

Паломнича група перед Базилікою св. Петра в Римі

віків і дає нам сяку-таку можливість відтворити собі його колишній вигляд.

Тепер ці пам'ятки — в руїнах. Колись вони пишалися багатством мистецьких прикрас, зокрема численними скульптурами. Рештки мистецьких творів старого Риму, які заховалися по довгих віках воєн, заповнюють цілий ряд римських музеїв. Найцінніший із них — Ватиканський музей — мали ми нагоду оглядати впродовж одного передполудня. Це досить короткий час навіть на побіжне оглянення музею. Сам відділ скульптури міг би становити собою один великий музей, а він є лише одною його частиною.

У музеї є й старі єгипетські статуй та мумії, які разом із численними єгипетськими обелісками по цілому місті нагадують найстарші культури землі, деякі ще з-перед Мойсеєвих часів. У Ватиканському музеї є також велика збірка творів мистецтва з часів його новочасного розцвіту XV, XVI, XVII, XVIII стол., зокрема дуже цінна збірка творів Рафаеля.

Однак найбільше зацікавлює відвідувачів музею Сикстинська каплиця. Альфresco, що покривають стелю і стіни каплиці — це вибір творів найкращих мальярів XVI стол., на чолі з монументальним Мікельанджелевим "Страшним судом".

Ще чим іншим зацікавлює Сикстинська каплиця. Тут відбувається у нових часах "конкляве" — вибір нового папи. Ще недавно, бо 1958 р., під час останнього конкляве, Сикстинська каплиця була в центрі уваги цілого світу. В ній вибрано теперішнього папу Івана XXIII так, як і цілий ряд його попередників.

Коли ми звиджували підземні крипти базиліки св. Петра, то зложили свої молитви також при гробівці папи Пія XII. Простий, аж надзвичайно простий, мармуровий саркофаг, згідно з бажанням цього великого папи стоїть зараз напроти гробу св. Петра.

В суботу 13-го серпня мали ми також нагоду бути на спільній авдієнції, разом з іншими прочанами, у теперішнього папи Івана XXIII. На нашу таблицю з написом "Україна ін екзіліо" Святіший Отець звернув особливу увагу, як при вході на залю послухань, так ще більше при виході. У Ватиканському часописі "Оссерваторе Романо", ч. 189, з 14 серпня 1960, у статті про папську авдієнцію, так і було зазначено, що між іншими були приявні "українські паломники з Канади до Святої Землі".

Українці, які живуть у Римі — це майже виключно духовні особи. Вони мають тут свої власні domi і ми всіх їх відвідали. У гарній дільниці на Авентині мають свій новий монастир і простору каплицю Отці Василіяни. Недалеко від них на Авентині є дім Генеральної Курії Сестер Василіянок. У північній частині міста, серед розлогого городу, є гарний, новозбудований дім Се-

стер Служебниць. На заході, вже за містом є нова, минулого року посвячена будівля Малої Семінарії, що може примістити на мешкання й навчання 120 учнів. Не було в ній наших школярів, бо це були літні ферії. Тільки один із приявних учителів, український Салезіянець, показував нам увесь цей гарний новий дім. дарунок Апостольської Столиці для українців. Велика Духовна

Впр. Кир. Іван Бучко, Апостольський Візитатор українців католиків у Західній Європі, загально знаний, як Архипастир Скитальців, за якого старанням паломнича група була у Святішого Вітця Папи Івана ХХІІІ на послуханні.

Семінарія, зв. Папською Колегією, має також дуже гарне положення на горбку Джяніколо. В ній не застали ми наших студентів-богословів, але вже на другий день зустрінулися з ними в їх літній віллі Андреа в Кастель Гандольфо, 16 миль за Римом, недалеко від папської літньої вілли, де й були ми на авдієнції.

Назва "Вілля Андреа" названа так на честь Слуги Божого митрополита Андрія, що купив цей літній дім разом із великим городом для наших богословів.

Кілька миль від "Вілля Андреа" є старинний із 1004 року монастир італійців Василіян, грецько-візантійського обряду, званий "Гrottta-ferrata". В цьому монастирі вже понад 20 років живе група українських ченців. До них ми також на короткий час застали.

Це лише найбільш характеристичні місця нашого чотириденного побуту в Римі. В міжчасі відвідали ми ще багато інших місць, але вкінці переконалися, що навіть на дуже побіжне пізнання Вічного Міста треба далеко більше часу. Нажаль, у нашому паломництві до Святої Землі, наш час був обмежений і вже наперед розчислений.

Одним з останніх місць наших поїздок по Римі була популярна Фонтана ді Треві. Паломники й туристи, які бажають вернутися щераз до Риму, кидають через ліве рам'я гроші-монети у фонтану. Хоч ніхто цього повір'я серйозно не бере, але й наші канадські центи падали на дно фонтані разом із численними італійськими лірами, німецькими фениками, австрійськими грошами, французькими франками та всякими іншими найрізноманітнішими монетами. Цим виявляли ми наше шире вдовolenня з побуту в Римі та наши симпатії до цього вічного міста.

На кінець нашого побуту в Римі вже під вечір знайшли ще хвилину часу побувати на купулі базиліки св. Петра, щоб оглянути звідси щераз панораму Риму й околиці та попрощатись із ним. Спішимо від базиліки до Сестер на вечеру, потім співаємо вечірню й панахиду за всіх українців поляглих на рідних землях і на чужині.

Спати вже не йдемо, бо в 10-тій год. треба виїздити на летовище, а звідтам в год. 11.55 полетимо до Дамаску. Отже, зносимо зі своїх кімнат валізки та прощаємося із дбайливими Сестрами. З нами є також п. Ігор Мончак, який відвезе нас на леванський майдан.

Ось і приїздить автобус і ми всі спокійно сідаємо в нього. За 45 хвилин ми на летовищі. Там полагоджуємо подорожні формальності та сідаємо в літак, знову голландської фірми КЛМ. Гудуть мотори. Великий птах розпростовує рамена на Дамаск.

7. В ДАМАСКУ

Понеділок 15-го серпня

Згадка про Дамаск криє в собі багатий зміст. Там, у Дамаску, навернувся св. Павло. Там він перед своїм наверненням осліп, там перебував три дні в домі пророка Ананії і звідтам виїхав у широкий світ на місійну працю.

З Дамаску походив св. Іван Дамаскин, автор прекрасного пасхального канону й похоронних відправ, незрівняний подвижник і Вчитель Церкви.

Точно в 12-тій год. ночі наш літак пірнув у піднебесні простири. Летимо серед нічної темряви. Вгорі зорі на небозводі, вдolinі море світел, що ними освітлені вулиці Риму. Летимо на схід і це приспішує день. За дві-три години багряніс небо, заповідає схід сонця. Під нами Середземне море, над нами багряна затрава сходячого сонця, немов пожежа яка. Спати нікому не збираться. Ми ж у дорозі до наміченої цілі, до Святої Землі, що починається вже від Дамаску. Тільки дехто з наших дрімає, решта ж перешпітується з сусідами, ділиться своїми враженнями й поміченнями.

Сходить золоте сонце, таке інакше, таке ясне, сліпуче... Літак приземлюється. Заглядаємо крізь вікна і очам не й memo віри. Літак, здається приземлюється серед пустині, хоч ось, недалеко видніє славне місто скупане в ранішніх променях сліпучого сонця. Доми — наче жовті, кам'яні скриньки. Ані один дім не має нашого даху. Всі будівлі виглядом старанно виконаних кремових скриньок різної величини. Всі нові, мов щойно збудовані.

Це те саме місто, що в старину було знане, як перла Азії, жемчуг архітектури...

Виступаємо з літака на доволі невпорядковане летовище. Воно майже ціле в ремонті. Будинки, що в них приміщені летунські уряди і жадальні, не викінчені. Чути їх виправою. Літакова обслуга робить враження невправленої. Повно тут румовищ, які свідчать, що все тут нове і щойно входить у життя.

Сонце ясне, сліпуче, ранок чудовий. Його не описати, його треба бачити й пережити. Ждемо на авта. Про те заздалегідь мали подбати урядовці летунських компаній; та їх не видати. Іде-

мо обидва з п. Бозьом до якогось урядника на летовищі, довідатися як стойть справа, чому немає замовлених авт. Ніхто не знає. Нам радять замовити в іншій компанії авта і їхати ними до Єрусалиму. Однак ми не бажаємо без вияснення справи міняти одну компанію на другу; отже рішаємо ще ждати.

Ждемо дві, або й більше годин без успіху. Урядовець пропонує, що доставить нас до летунської компанії КЛМ у Дамаску. Годимося на його пропозицію й їдемо до міста, до приміщення компанії КЛМ.

Там довідусмося, що зайшло непорозуміння. Їх поінформовано, що ми прилетимо день пізніше, то й авт не замовлено. Треба пождати аж їх пошукають і тоді від'їдемо до Єрусалиму. Вичікування забирає знову около двох годин часу. Вже пізно, ми ще Служби Божої не служили, а мали намір співати її в церкві ченців Францисканців у 8-ий годині ранку. Про цю Службу Божу ми повідомили братаници слуги Божого митрополита Андрія, Сестру Марію, настоятельку одного з жіночих францисканських монастирів у Дамаску. До тієї церкви приїхали ми замість у 8-ій годині, аж у 12-тій полудня, то й самозрозуміло, що вже там С. Марії не застали. Так, нажаль, не змогли ми ні Служби Божої відслужити, ні побачити Сестру Марію.

Також було в нашому пляні віднайти місця пам'ятні наверненням св. Апостола Павла. Я просив шоферів повезти нас туди, заки ще поїдемо до Єрусалиму. Вони згодилися і за кілька хвилин ми приїхали до дому Ананії, якого сирійська традиція вважає за одного з сімдесяти Христових учнів. У тому домі колись осліплий Павло перебув кілька днів та прозрів, коли Ананія положив на нього свої руки. Також у цьому домі Ананія охрестив Савла іменем Павло.

Тут ми помолилися за навернення всіх невіруючих в українському народі і поїхали на місце, де були жиди ув'язнили Павла, однак християнська громада в Дамаску помогла йому звільнитися з в'язниці. Тут, де колись стояла в'язниця, нині церковця, до якої треба сходити кільканадцятьма сходами вдолину. З цеї колишньої в'язниці спущено Павла в кошику через вікно і так його освободжено. Тут ми помолилися за всіх ув'язнених і засланих наших братів.

У нашему пляні було ще поїхати на те місце, де Савло почув голос: "Савле, Савле, чого ти мене переслідуєш!?" На запит Савла: "Хто ти, Господи?", у відповідь почув Савло: "Я той, кого ти переслідуєш". Та шофери спішилися в дорогу до Єрусалиму і ми, нажаль, не могли вже туди поїхати.

Подорожі поступили ми на хвилинку до великих складів різних тканин та інкрустованих виробів із дерева й перламутри. Хоч

вони були для нас незвичайні, ми оглядали їх поденервовані побіжно, бо час був уже пізній, уже після полудня, а ми ще без снідання і спізнені в дорогу до Єрусалиму. Всі ті дамаські вироби були такі незвичайні й такі цікаві, що неодні з нас потім жалували, що мимо дуже приступних цін, не купили нічого.

Вступаємо до придорожнього ресторану на обід, а потім поспішаємо в дорогу до Єрусалиму. Дамаські вулиці пусті, руху майже жодного, тож і не тяжко з Дамаску виїхати. Місто виглядає немов у будові. Жовто-кремові домики наче недавно збудовані. Побіч них повно румовищ. Архітектура зовсім інша, як у Канаді чи Європі. Народ убогий, але здорово виглядає. Скрізь видно їх при тяжкій праці. Всякі тягарі перевозять на ослах і мулах.

8. ЧЕРЕЗ СИРІЙСЬКУ ПУСТИНЮ

Наші авта виїздять із Дамаску в південному напрямі та мчать до Єрусалиму. Перед нашими очима простягається сір-сіра сирійська пустиня. Ніщо тут не росте, ніщо не живе. Ані рослинки, ані деревини, тай скотини ніякої не видати. Безмежні, рівні простори аж темніють перед очима.

Дорога непогана, асфальтова. Колись була інша. Вдавину їздив нею вірний слуга Авраама Елізар, потім прокажений На-

Римська дорога з Єрусалиму до Дамаску, на якій Ісус Христос з'явився Савлові (св. Павлові).

ман, уздоровлений пророком Єлисеєм. Нею їздив також Савло зі своїм почотом, переслідувати в Дамаску християн, що розбіглися з Єрусалиму, як там шаліло переслідування. Їдемо і ми нею... Руху на дорозі ніякого. Рідко трапиться якесь стрічне авто чи автобус. Сидимо по семеро в одному авті, шофер осьмий. Протірюємо й отираємо вікна, та все надармо. Вітер теплий, аж гарячий, і не прохолоджує нас, тільки немов гарячою парою дмухає.

Наші від сліпучого сонця прижмурені очі глядять напружені

вперед. Шукають якоїсь хоч би деревини, на якій можна б спинити втомлений зір. Темно-сірий камінь, що здається нейтралізує яскравість тропічного сонця, розлягся тут безкрай морем. Усім нам хочеться пiti, та води серед пустині нема. Пригадуються заввали з Торонто, щоб набрати собі в термоси води перед їздою через Сирійську пустиню. Та ба, пригадка не помагає.

По кількох годинах їзди зближаємося до сирійсько-йорданського кордону. Наши авта здіржуються, граничники провірюють наші документи. Процедура триває яку годину. Десь узялися продавці американської кока-колі та інших напитків на американський "язик". Хтось приносить фляшку того напитку, але він не смакує. Теплий, нудкий і несмачний. Наши паломники фотографуються разом із пограничниками, "на пам'ятку". Минає година часу і наші авта рушають у дальшу дорогу. Але не довгу, бо за кілька сотень метрів знову пристають для провірки наших документів. Перед нами йорданська гранична сторожа. Ждемо ще й тут около години. А час волічеться так помалу...

Сонце клонилося вже до заходу. Полагодили формальності й виїдуємо даліше в дорогу. Їдемо найперше до столиці Йорданії, Амману. Це рухливе й оживлене місто. Нагадує давні галицькі, зажидівлені містечка. Ждемо на якомусь ринку більш години. Приглядаємося рухові. Тут все йнакше: і вигляд людей, і їхні арабські строї, їхні заняття та зовсім інші їхні заінтересування, одним словом, інше життя. Світ для нас цілком чужий.

Паломники втомлені їздою і треба знову чогось напитися. Одні купують напитки на американський спосіб, щоб заспокоїти спрагу. Дехто пробує порозумітися з місцевими арабами, розпитати про всячину.

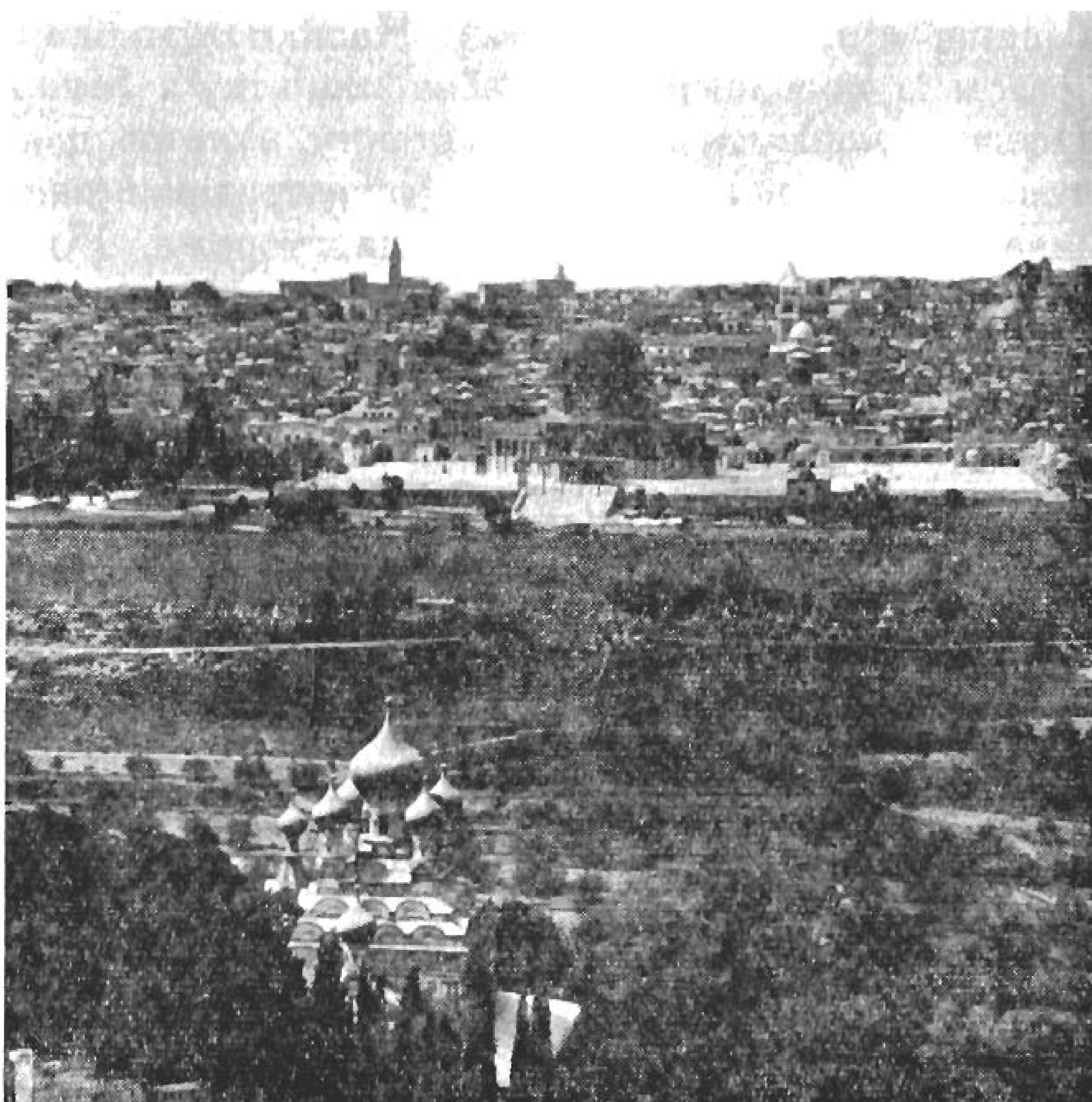
Наближається вечір. Приходять шофери, змінюють автомашини і скликають сигналами паломників. Без труду виїздимо з йорданської столиці. Дорога добра, асфальтована. Погідний день кінчиться. Сонце вже не жарить так, як за-дня. Воно, велике й червоне, досягає далеких Моавських гір. Виїздимо з дещо горбуватої околиці на рівнину, вправді каменисту і непривітну, подібну, як і в Сирії.

Монотонну їзду перериває заввага шофера: зближаємося до ріки Йордану. Звідси недалеко до місця, де Йордан вливається до Мертвого моря. Дорога, що нею їдемо, непомітно спадає до Йордану. Вістка про Йордан огортає нас радістю. Це ж свята ріка. У ній хрестився Христос, наш Спаситель. Наши очі звернені до вікон авта. Перед нами зеленіє наче оаза перед пустині: Йорданська долина. Ще пів години і чуємо, що автомашини переїздять через міст. Заглядаємо крізь вікна. Ми на мості через Йор-

дан. Хочеться якнайдовше через нього їхати. Наші думки надхнені немов якоюсь святістю.

Авта скоро перекочуються через Йорданську долину і скоро перед нами сіріє знову камениста пустиня, яка губиться в піввечірньому присмерку. Ще пів години і в'їздимо між узгір'я, а даліше між гори. Авта пнуться все вгору й угору. Дорога крутa, немов серпентина. У віддиху чуємо зміну повітря, яке дотепер було тяжке й задушливe.

Ось, по лівому боці видніє освітлена таблиця з написом: "Сі левел", себто позем моря. Мертвe море є на 1297 фітів (395

Вид з Оливної Гори на Єрусалим

метрів) нижче Середземного моря. Виїздимо отже з заглибини нижчої позему Середземного моря. Почуваємо себе краще й здоровіше та потішаємося, що Єрусалим лежить на висоті 750 метрів вище позему Середземного моря, а 1150 метрів вище позему Мертвого моря. Там певно привітніше і повітря краще.

Минає година часу і перед нами виринають світла. Знак, що ми вже близько святого міста Єрусалиму. Наші очі глядять з натугою... оживає думка... приспішується биття серця. Колись на вид святого міста паломники, що йшли пішки або їхали верхи на

своїх скотинах, злазили, робили на собі знак св. хреста, падали обличчям до землі, зі слізами в очах з великої радості, як свідчить перший наш паломник Данило. Це ж Город святий, у якому Христос Спаситель наш змив Своїми страстями й смертю людські гріхи. Колись паломники, бачивши святе місто Єрусалим, не сідали вже на свою скотину, а йшли до міста пішки, ведучи скотину за поводи. Наші умовини інакші. Ми тільки що могли перехреститися, сидячи в автах, та проказати "Отче наш..."

Ще перед 9-тою годиною вечора наші авта в'їхали у Єрусалим, слабо освічений електричним світлом. Не встигли ми ще виступити з авт, як до нас приступив араб з офertoю свого "чічеронства". Він представився — Йосиф Даабовль — і подав, що його вислали оо. Францисканці, до яких я звертався був листовно з проханням, щоб хтось із тамошніх отців був нашим чічероне. Через нестачу священиків оо. Францисканці вислали його.

Цей Йосиф Даабовль запровадив нас до Греко-католицького Патріярхату, де ми й заночували. Тому, що продовж дня не було можливості служити Св. Літургію, наше паломництво пішло до патріаршої Церкви на вечірню Службу Божу. Після неї ми повечеряли й розмістилися по кімнатах на нічліг. Під час вечери відвідав нас о. Аврелій Борковський та доповнив усно інформації щодо програми, яку я з ним листовно укладав.

9. ЄРУСАЛИМ

Єрусалим — це дуже давнє місто, якого початки сягають передісторичних часів. У Святому Письмі стрічаємо згадки про Єрусалим (з назвою Салем) яких 2 тисячі літ перед Христом. У єгипетській і вавилонській літературі є згадки про Єрусалим під назвою Урусалим, себто "місто спокою".

Єрусалим побудований на 7 горбках. У старину тяжко було це місто завоювати, хоч довкруги скрізь були війни. Цар Давид тисячу літ перед Христом переніс із Геброну до Єрусалиму свою столицю, укріпив і розбудував його та зробив осередком релігійного життя.

Нині Єрусалим поділений на дві частини, між жидів і арабів. Старий Єрусалим укріплений сильними мурами, а в них є сім брам: Яффська з Заходу, Сіонська або Давидова з півдня, св. Стефана, Ірода на півночі, трохи дальше Дамаська, а дальше на захід Нова. Брама, що нею в'їздив Христос зветься Золота. Місто поділене на дільниці, в яких зосереджуються окремі віровизнання: дільниця християнська, вірменська, магометанська і жидівська. Старий Єрусалим належить до держави Йорданії і всі його святощі з Господнім гробом, Голготою, місцями, де стояла Пилатова палата й преторіюм, Хрестовою Дорогою Спасителя й іншими святощами належать сьогодні до арабів.

Населення в арабській частині Єрусалиму переходить сто тисяч. Воно переважно мусулманського віровизнання, але теж є ск. 20% християн різних народностей. До них належать вірмени, білорусини, багайці, копти, кудри, сирійці, перси і греки. Із християнських віровизнань є там православні, римо і греко-католики, копти, вірмени й незначне число протестантів. Менше як сто тисяч населення замешкують другу частину т. зв. Нового Єрусалим, жидівську дільницю, в якій із християнських цінностей є тільки гора Сіон із вечерником, себто кімнатою, що в ній Христос установив Пресв. Євхаристію та Дорміцію, себто кімната, де уснула Пресвята Богородиця.

Об'єднані Нації лише дефінітивно "вирішили" в 1948 р. провізоричний стан ізраїльської державності, що існував уже раніше під англійським мандатом. (Ухвала Ліги Націй). Іміграція жидів зачалася ще перед I-шою світовою війною, під час якої англійці

перевели парляментарну ухвалу, силою якої признали жидам деякі права адміністраційного порядку. З того часу жиди постійно розбудовували й заселявали Палестину і під кінець 2-гої світової війни їх там було ок. 700.000.

Очевидно, що араби були невдоволені поділом Палестини, тимбільше, що жиди вигнали арабів із занятих земель, позбавляючи їх власності на своїй території. З того постала ще більша ненависть між арабами й жидами, яка часто переходить у граничні бійки й перестрілки; для оборони жидів Об'єднані Нації стало держати на граничній полосі свою залогу.

Крім ранніх Служб Божих ми служили ще щоденно й вечірні, а як був час, то в полуночне молебні або акафісти, відповідно до місцевости, в якій ми були. Нас три священики служили соборні св. Літургії, а паломники старалися якнайкраще їх співати. Мало нас знають у Єрусалимі, не дивниця що нас часто вважали за москалів. Недобрий це знак: свідчить, що мало там про нас чували. Вистачало, що мова сяк-так подібна, що фелони не латинські, що богослуження голосні, щоб нас причислити до москалів. Приходилося давати вияснення. Воно минається з прямим завданням паломництва, але немає ради. Тож інформували ми християн Єрусалиму й інших паломників, хто ми, яка наша Церква, які наші мученики за віру від св. Йосафата аж до митрополита Йосифа, що сталося з нашою матерньою Церквою, якої розпорощені вірні оце прийшли сюди помолитися за тих, яким сюди замкнена дорога.

10. ПЕРШИЙ ДЕНЬ У ЄРУСАЛИМІ

Вівторок 16-го серпня

Встаємо раненько, ще тільки дніє на дворі. Ще вчора за-повіджено Службу Божу в Гетсеманії на 6-ту годину ранку. 20 хвилин по п'ятій дзвінок на збірку. Збираємося на широкому коридорі Патріярхату та групками входимо в напрямку Гетсеманії. Сонце тільки що зійшло й золотить своїми проміннями Святу Землю. Воно кидає так багато світла й тепла, аж примикаємо очі та чуємо вже зранку спекоту.

Ідемо з гори через місто раз вузькими, то знову широкими вуличками, на яких бачимо написи стацій Хресної Дороги нашого Спасителя. Цею дорогою ніс свій тяжкий хрест наш Господь. Ті написи сильно вражають паломників і вони голосно висказують свої почування.

За пів години ми в церкві Агонії Христа Господа. Посередині, де в наших церквах стоїть звичайно тетрапод, тут обгорожено ок. 15 квадратових метрів скали, на якій Христос обливався кривавим потом. Нас три священики стає до Святої Літургії, яку співається у Великий Четвер. Співаючи — переживаємо "Молитву о Чаши" Спасителя.

Після Святої Літургії приступає до нас місцевий отець Францисканець, указуючи на кільканадцять московських православних черниць. Вони прийшли до нас, чули Святу Літургію та бажали б і нам щось заспівати. Запитує нас, чи ми бажаємо послухати. Дехто з паломників заперечив, мовляв, москалі, хочуть і тут нас навчати. Я був іншої думки. Це Свята Земля і все треба забути. Ми ж на тому місці, де Христос молився за своїх ворогів і за них дав Себе на страсну смерть. Нехай співають. Ми радо послухаємо їх духовної гостини.

Отець Францисканець передає їм нашу згоду і вони співають ніжними голосами якусь церковну пісню по-московськи. Одна з них диригує, звернена лицем так, як вони всі, до престолу. Опісля вони і нас просять через того самого посередника, щоб і ми їм щось заспівали. Співаємо "Претерпівий за нас страсти". Ця пісня їх зворушує, вони приступають до нас і дякують. Наши паломнички пізнаються з ними. Між ними кілька молодих і енер-

гійних черниць з останньої повоєнної іміграції. Приїхали вони сюди з Франції, Бельгії й інших країн західної Європи. Із розмови виявляється, що вони українки, мають середню або й вищу освіту та знають декілька чужих мов.

Оставляючи паломничок на розмові з православними черницями, ми за той час оглядали церкву. Тут, на цьому місці, молився Христос Спаситель востаннє перед Своїми страстями, смертю й славним воскресінням. На цьому святому місці ми бажали зробити світлину. Отець Францисканець запровадив нас до Гетсиманського саду. Тут ми уставилися під старими оливними деревами, які — за переказом — пам'ятають іще часи Христа Господа. Світлина тут зроблена буде все пригадувати нам слова

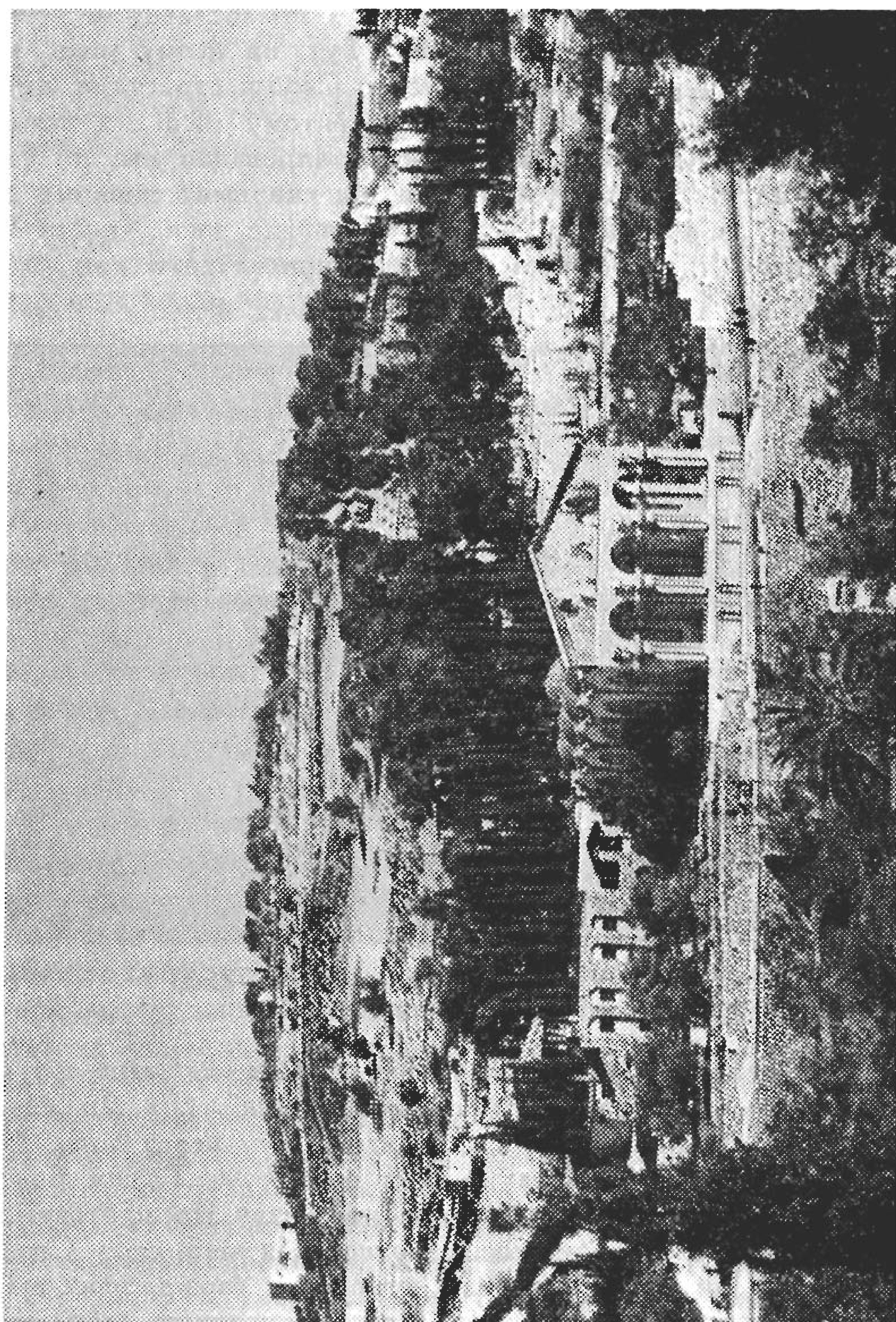
Паломнича група в Гетсиманському Саді

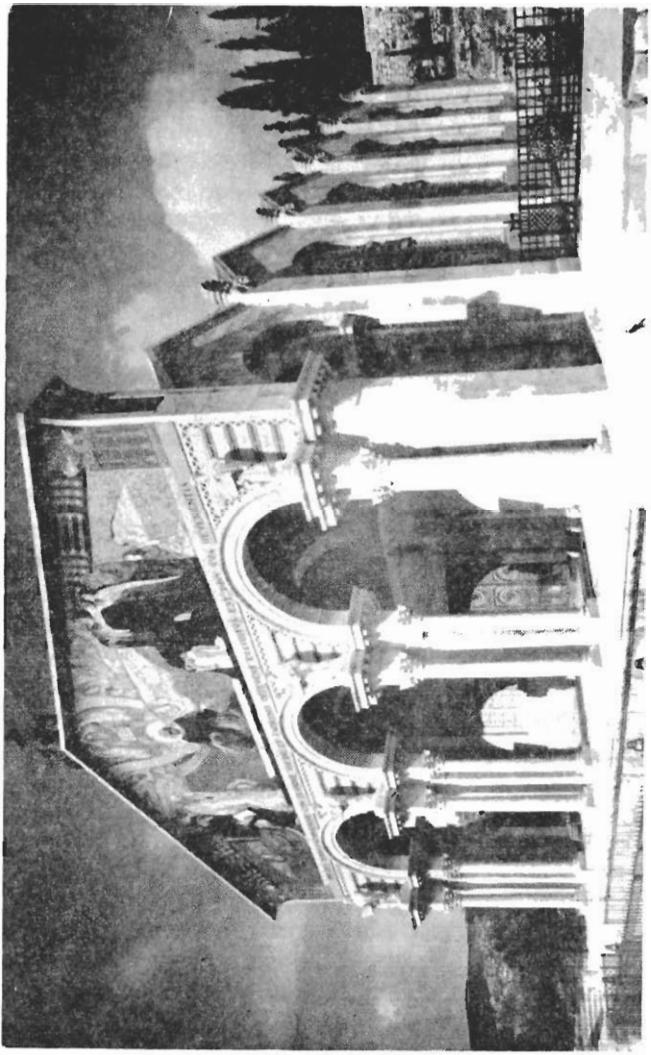
нашого Спасителя: "Отче, якщо хочеш, візьми від мене цю чашу; однак не моя, а Твоя нехай станеться воля". (Лк. 22, 42).

Із Гетсиманії ми верталися до Патріярхату через потік Кедрон, який Христос переходитив ідучи з горницеї, з Тайної Вечері, до Гетсиманії. Долина потоку Кедрон має назву Йосафатової долини; на ній, за переданням, має відбутися при кінці світу Страшний Суд. Тут ми бачили гробівці старинних ізраїльських царів і пророків, а потім, увійшовши в браму Єрусалиму, знов оглядали написи — свідків Хресної Дороги Христа нашого Спасителя.

Около одинадцятої години ми вернулися до Патріярхату і по сніданку не мали вже спільноти програми. Паломники самі за

Оливна Гора, яку так багато разів згадується у Св. Письмі

Базиліка хрестового погу Спасителя

власними бажаннями оглядали різні місця святого Міста, купували різні пам'ятки, або месилися в храмі Господнього Гробу.

По обіді в 1.30 год. уже ждав нас автобус. Він перевіз нас до Єрихону, потім на гору Спокус, до джерела Єлісея, а відтак до ріки Йордану. Над берегом цієї святої ріки всі ми станули до Великого Йорданського Водосвяття. Паломники порозкладали побіч себе до посвячення закуплені речі. Водосвячення тривало добру годину. За нами виїхали незнані нам люди, а з ними й настоятель патріяршого дому, в якому ми мешкали. Після освячення води, посидали вони в човни й виплили на середину ріки, щоб обмыти там своє обличчя й напитися освяченої нами йорданської води.

Наші паломники розложили свої девоціоналії до посвячення, а ручники сполоскали в йорданській воді, щоб до смерті мати цінну пам'ятку. Колись, у давнину, паломники з України замочували в йорданській воді свої простирадла й обруси та зберігали їх до смерті, щоб завинути тоді в них їх тіла.

Ще хвилину радіємо видом ріки Йордану, потім сідаємо в автобус, який везе нас до Мертвого Моря. Хочемо побачити місце, де була Содома й Гомора. Враз із зростом цивілізації тодішні мешканці цих міст попали були в тяжкі гріхи і Господь Бог скарав їх смертью, крім одної родини Лота.

Їдемо Йорданською долиною. Тут душно й обливає нас піт. Густота повітря приглушує навіть нашу розмову; дехто скаржиться, що вуха заткало. Їдемо над йорданською рівниною, вкриюю здебільша трохи зів'ялою від сонця зеленню. Це ж половина серпня — найбільша горяч.

Перед нами непроглядні табуни наших бузьків; тут же їх вирій. Кажемо звільнити наш автобус, щоб сфотографувати їх зблизька. Але вони не хочуть позувати до фотографії, підносяться вгору й утікають.

**

Перед нами широчене плесо Мертвого Моря. Чимраз більше зближаємося до нього і вже немов бачимо затоплену тут колишню велич обох міст та ганьбу їх мешканців. Недавно повідомляли часописи, що американські жиди, видобуваючи з Мертвого Моря мінеральні солі, натрапили на руїни затоплених міст.

Автобус пристає і ми стоямо вже над берегами цього біблійного моря. Дехто пробує його воду й скоро сплювує. Вона гірка і смердяча, хоч на око чиста й прозора. Дехто роззував обуву й мочить у воді ноги, в надії позбутися свого ревматизму.

Розглядаємося, де то стойть скам'яніла Лотова жінка, та не можемо ніде її побачити. Запитую нашого чікероне, чи стойть

ще колишня закаменіла Лотова жінка, що за непослух наказові ангела не оглядається, таки оглянулася і за кару Бог перемінив її в стовп камінної соли. Є — каже пояснювач, — та в іншому від нас напрямку, але туди не можемо автобусом поїхати. Пішли ж іти — задалеко.

Сонце склонюється до верхів Моавських гір, які кидають на нас свої тіні. Водій автобусу дає трубкою знак збиратися до повороту. Ідемо знову тією самою дорогою, що приїхали: поміж скалисті, нагі гори, понад пропасті і звори, закрутами вгору. Сонце ховається, надворі западає мряка.

Приїздимо до Патріярхату пізно в 8-мій год. вечора і згоднілі сідаємо до вечері а опісля співаємо в патріярхальній каплиці Воскресну утреню. Цею утреною приготовляємося до завтрашньої Святої Літургії, яку відслужимо в базиліці Господнього Гробу. У цій святині справила всі священики служать Святі Літургії, які — за приписами Церкви — мають бути відслуженні так, як на самий Великдень.

Воскресна утреня зворушує всіх до глибини серця і паломники співають її більше серцем, як устами. Завтра ранком у 6-ій год. святкуємо Господнє Воскресіння.

Кромі наших паломників бачимо в церкві і духовників цього Патріярхату, що прийшли послухати нашого богослуження. Ні пізня пора, ні втома гарячого дня не здержували їх: вони користають із нагоди й цікаво приглядаються нашим богослужбовим практикам.

По Воскресній утрені розходимося в мовчанці до своїх кімнат на нічліг

36 - Jerusalem - Holy Sepulchre

Сьогоднішня базиліка Божого Гробу, збудована хрестоносцями в 1130-1149 рр.

11. У ХРАМІ ГОСПОДНЬОГО ГРОБУ

Середа, 17-го серпня

Ще перед 5-ою ранку встаємо, щоби бути бодай на чверть перед шостою в церкві. Збираємося й виходимо з патріяршого дому та йдемо вузенькими єрусалимськими вуличками в напрямі Господнього гробу. Він недалеко, 5 хвилин ходу. Трьома східцями сходимо на бруковане подвір'я, розміру яких 17x25 метрів, і простуємо до цього святого храму. По лівому боці минаємо розложене ліжко музулманської сторожі, що в притворі храму, та стаємо перед мармуровою брунатною плитою розмірів 2.70x1.30 метрів. Цею плитою прикрито місце, де Йосиф з Аrimатеї зложив був Пресвяте Тіло Христа Господа, щоб намастити Його пахучими олійками. Тут ми клякаємо, цілуємо плиту та йдемо далі, щоб не розгубитися.

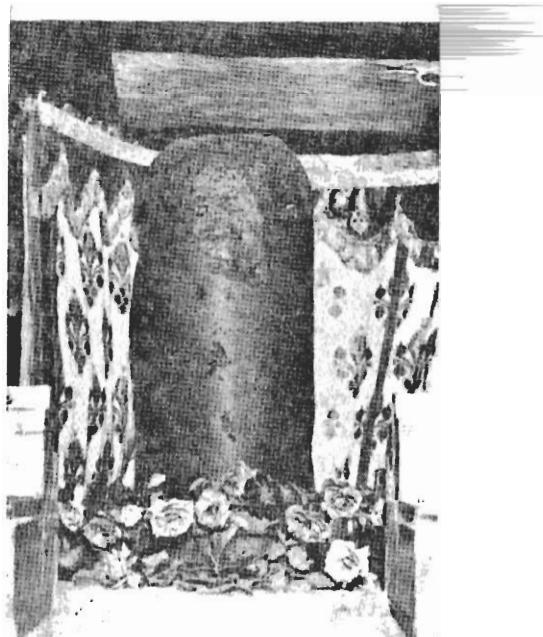
Священики йдуть до захристії вбиратися до Служби Божої, а паломники стають у францисканській каплиці перед престолом, де Христос Господь появився Своїй Пресвятій Матері. Сюди приходимо й ми, всі три священики, та розпочинаємо св. Літургію воскресним тропарем: "Христос Воскресе..." Цей тропар розливається поміж камінними стінами храму немов запашним міром, яке вигладжує й лікує всякі душевні рани. Співаємо Службу Божу дещо притишеним голосом, бо так радили нам Отці Францисканці, щоб ми нашими співами не нарушили умови відносно богослужебних відправ із другими віровизнаневими співвласниками цього храму.

Крім паломників до св. Причастя приступають, як учора так і нині, кілька молоденьких сестер, одягнених дуже бідно, в сіренькі сукні і такими хустинами об'язані голови. Вони принимають св. Причастя справно в нашому обряді, а це свідчить, що й вони греко-католички. Також Отці і Братья Францисканці приявні на нашій св. Літургії та пильно слідкують за рухами й словами наших Отців.

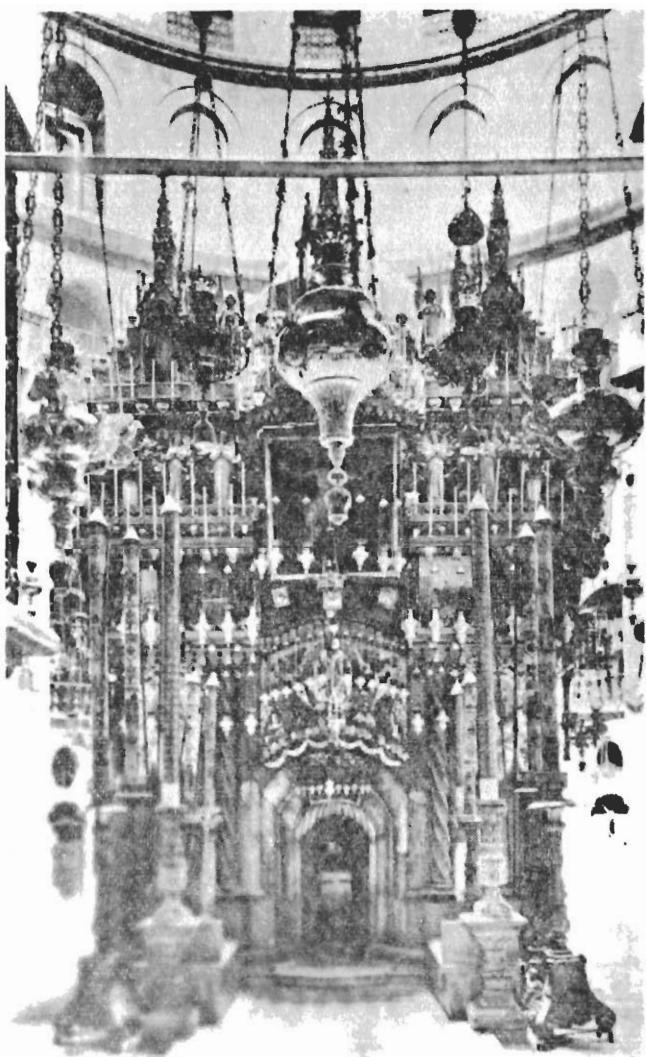
Служба Божа кінчається і ми по короткому благодаренні найперше йдемо на Божий Гріб. Входимо в черзі, по одному, щоб там хоч коротко помолитися. Опісля йдемо на Голготу, яка знаходитьться під одним дахом із храмом Господнього Гробу. Тіль-

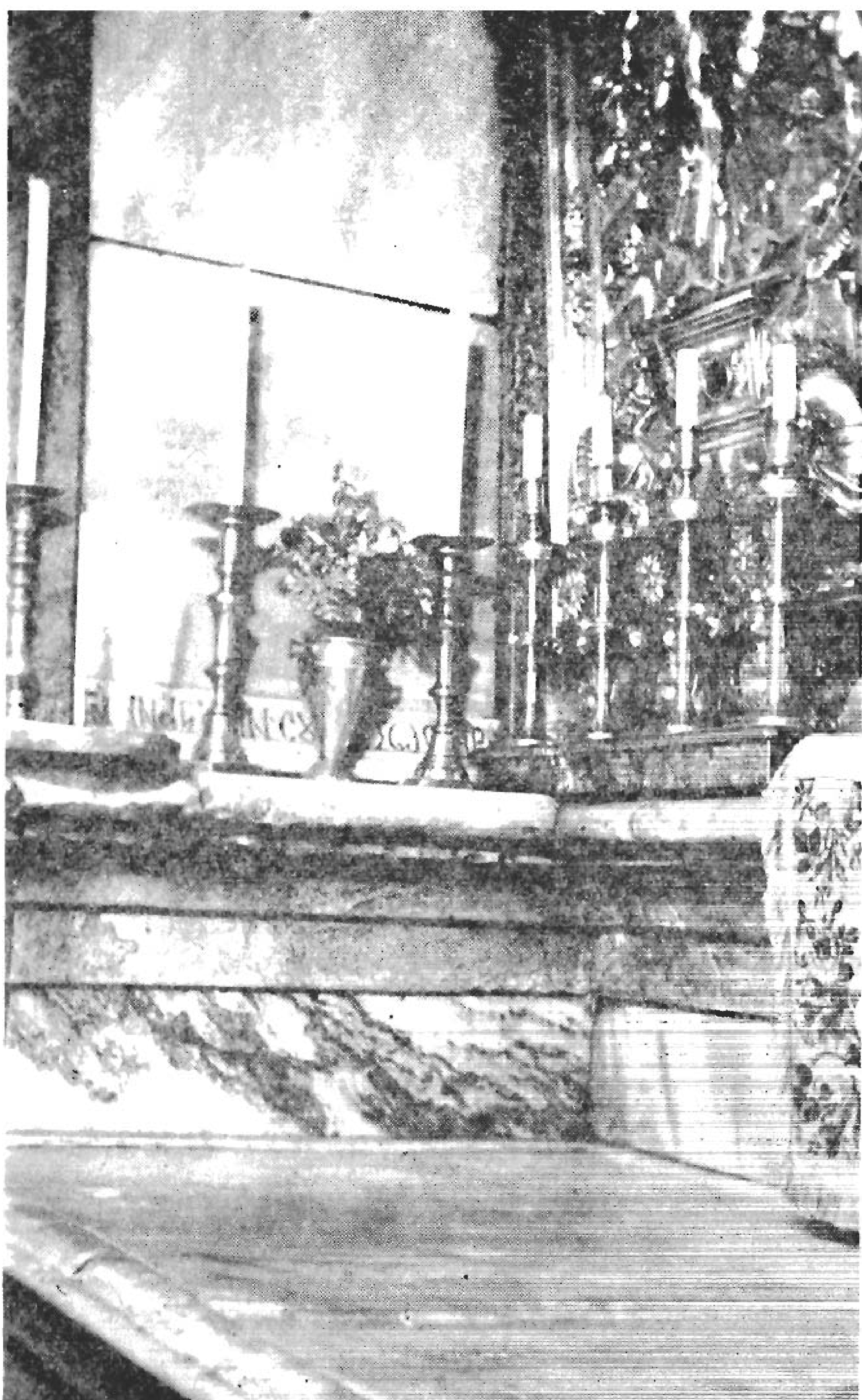
Престіл у каплиці, де Христос явився Марії
Магдалині по Воскресенню

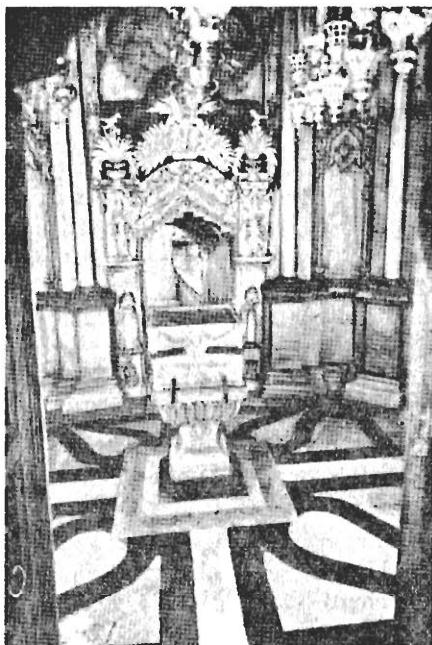
Частина стовпа, до якого був
Христос прив'язаний під час
бичування

Посередині базиліки стоїть Божий Гріб

Нутро Божого Гробу виложене білим мармуром

Присінок Божого Гробу. Тут явився Ангел жінкам-Мироносицям по Христовому Воскресінню.

Каплиця-печера, де св. Єлена відкопала три хрести.

ки ми пристанули до молитви перед престолом Голготи, десь взявся фотограф і пропонує нам усім станути до знимки. Ми погодилися, бо кожний із нас бажає мати таку цінну пам'ятку та ще й із Голготи.

Приступаємо в черзі до престолу, під яким видніє п'ятиріменна звізда. На її середині досить широкий отвір і заглиблення. В нього був засторомлений хрест, на якому розп'ято Христа. Це місце є під престолом і треба добре вважати, щоби встаючи не розбити собі голови до верхної дошки престолу.

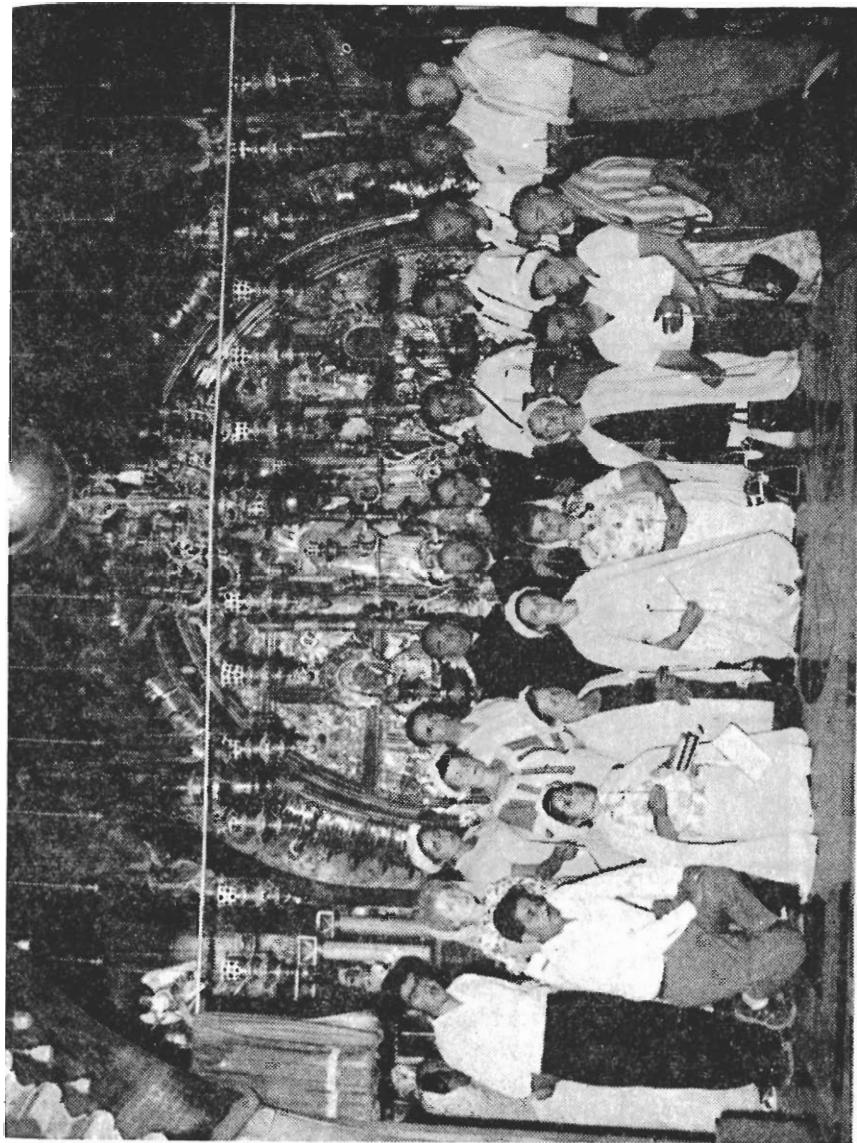
Крім головного престолу є там іще й інші престоли: один присвячений Спасителеві на місці, де Він був прибитий до хреста, другий Страдальний Божій Матері. Над обидвома престолами мозаїкові образи, що зображують вище наведені події. Мозаїки над обидвома престолами виконані щойно в 1936 році.

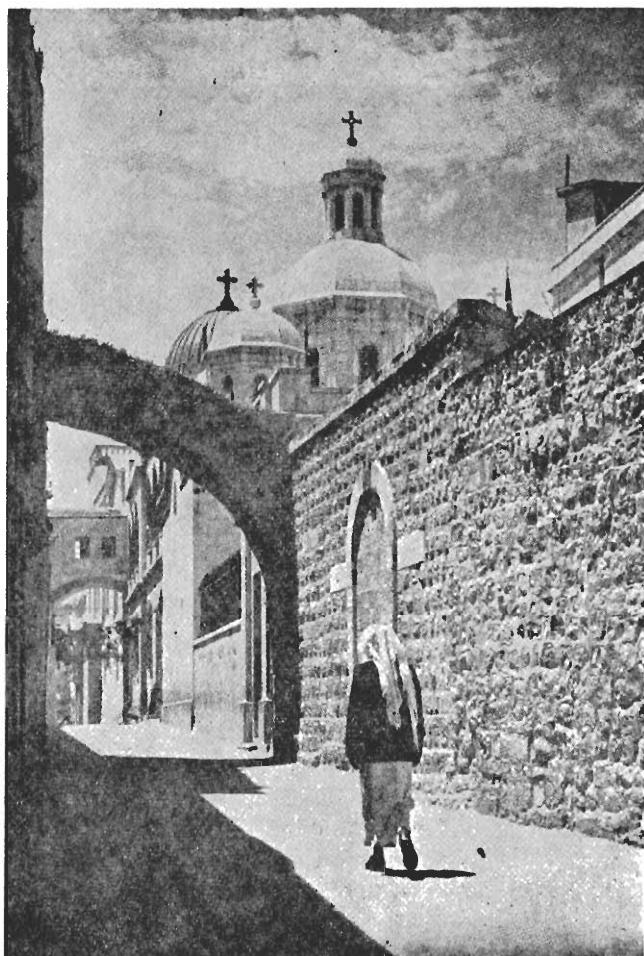
Наші паломники скупчулють свої думки в молитві перед престолом розп'ятя Христа Господа. Стоїмо і наче вчуваємося в сім слів прибитого до хреста Христа-Господа. Серед молитви і не спостерігаємо, що час скоро минає.

Наш чічероне показує на годинник. Уже близько 12-ої впопладнє, час снідати. Переходимо ще поперед другі престоли і перед кожним відмовляємо Отче Наш і Богородице Діво. Опісля сходимо 18 ступнями з Голготи до церкви Господнього Гробу, де цілуємо камінь Миропомазання. Кілька кроків дальше видніє немов мала альтанка, огорожена низькою залізною огорожею. Зі стелі альтанки звисає кілька горіючих канделябрів. Це місце, де в часі приготування Господнього тіла до гробу стояли три Марії: Маті Божа, Марія Магдалина і Марія Клеопова.

Виходимо з цієї найціннішої святині світу до Патріархату на сніданок. Спішимося, бо маємо ще багату програму нинішнього дня. Як сніданок, так і всі страви дуже нам смакують. Ми жувємо час у русі й дуже втомлені. По сніданні йдемо до церкви "Екце Гомо — Це Чоловік". Вона збудована на тому місці, де була колись резиденція Пилата. Тут Пилат казав бичувати Христа, щоб викликати в жидівської юрbi милосердя. Христа бичовано до крові так дуже, що на гадку деяких богословів не було на Його тілі ні одного не скривленого місця. В такому виді велів Пилат вивести Христа на підвищене місце зване "літостратон" та показати Його жидівській юрbi. Показуючи сказав Пилат "Екце Гомо", себто: "це чоловік". На цьому місці побудувано базиліку, школу й монастир Згромадження Сіонських Пань, яких завданням є виховувати навернених жидівських дівчат у християнському дусі. Фундатором цеї базиліки, школи й монастиря був жид - конвертит, Альфонс Ратісбон. Цей жид хворів на затяжну недугу очей і в чудесний спосіб був уздоров-

Паломническая группа перед Св. Престолом на Горе Голгофы

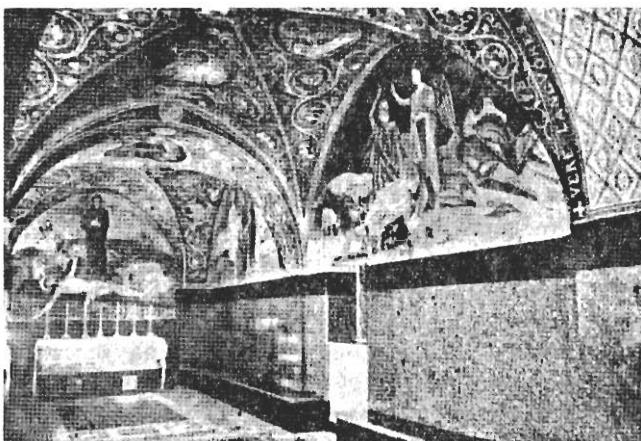

Хресна дорога веде попід луки старинних будівель.

лений у Римі. По виздоровленню він поїхав до Єрусалиму на прощу. Коли там оглядав місця, освячені діями життя і смерті та воскресіння Христа, стрінувся на руїнах Пилатової резиденції зі своїм знакомим, що спітив його, чи не бажає він купити ці руїни, бо він, мовляв, знає власника. Ратісбон притакнув з якоюсь непевною рішучістю; за якийсь час купець сконтактувався з продавцем. Але не дійшло до згоди, бо на гадку Ратісбона, продавець-араб ставив за високу ціну, 16 тисяч франків.

За кілька днів знову стрінулися обидва, купець із продавцем, та наново звели розмову на купно руїн Пилатової резиденції.

Нутро каплиці, де Христа Господа прибивали до хреста

Св. Престіл постросний на тому місці, де Мати Божа
стояла під хрестом.

Продавець дальше заявився за продажжю руїн, але тим разом зажадав не 16 тисяч, а 45 тисяч франків. Ратісbon мав себе за доброго купця і знати своє ремесло. Йому здавалося, що ждучи, зможе знизити ціну, а тимчасом, араб підніс ціну втроє. Ратісbon рішився ще підождати, аж продавець знизить ціну бодай до по-передньої. По кількох днях знову стрінулися Ратісbon із продав-цем, а коли зайдла мова за продаж, купець зажадав 60 тисяч франків. Ратісbon зрозумів, що це край інших комбінацій, та без торгів завдаткував парцелю кількома тисячами, а сам вирішив поїхати до країн Західної Європи та перевести збірку на закуп-цеї парцелі.

Колекта пішла добре і коли Ратісbon вернувся кораблем до Яффи, вийшли проти нього московські духовники з пропозицією, щоб Ратісbon відступив їм завдатковану парцелю. Вони оферували йому вдвое вищу ціну, 120 тисяч франків, але Ратісbon не пішов на таке.

На місці тієї парцелі побудовано опісля прекрасну базиліку, в якій видніють останки Пилатової резиденції. Це і є базиліка "Екце Гомо".

Вже час на обід і знову вертаємося впоспіху до Патріархату, щоби скоро по обіді йти на Олівну Гору і там оглянути святощі зв'язані з життям і страстями Христа Господа.

12. НА ОЛИВНІЙ ГОРІ

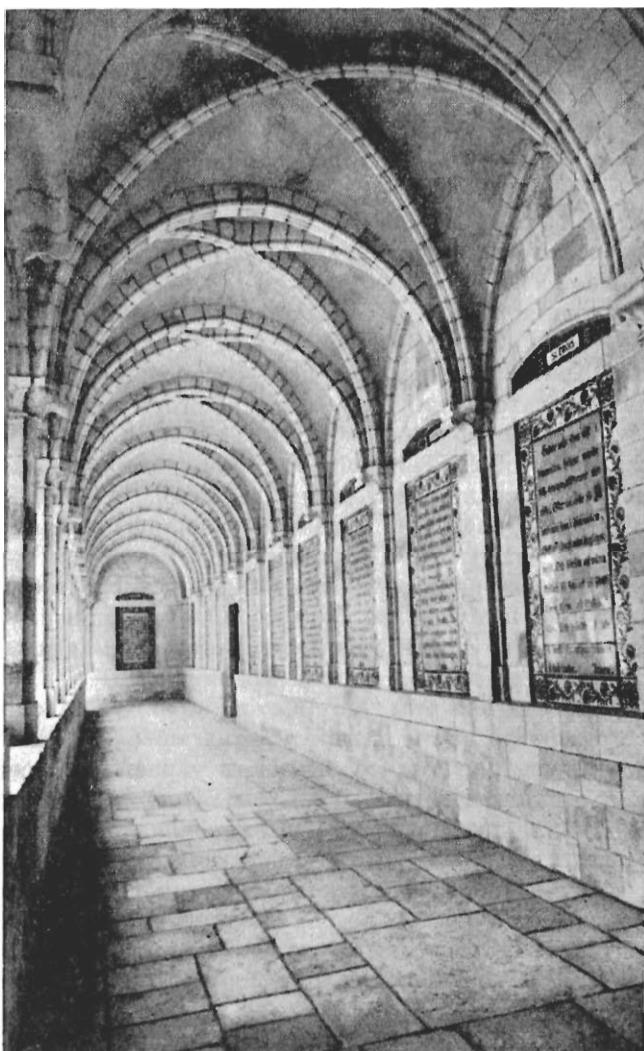
Середа 17-го серпня пополудні

Оливна Гора — найбільш улюблене місце Христа. Тут Він найчастіше перебував на розмові з апостолами, тут часто ночами молився і на ній навчив нас молитви "Отче Наш". На цій горі є місце Витсфагія, звідки Христос відбув торжественний в'їзд до Єрусалиму перед Своїми страстями. Там врешті є те святе місце, що з нового Христос вознісся на небо сорокового дня по Своєму воскресінню. Для того ця благословенна гора звертає на себе особливішу увагу паломників.

Зараз після обіду ми поїхали туди автобусом. Найперше пішли оглянути церкву, де Христос молився: "Отче Наш". Від цієї молитви й цю святиню названо церквою Отченашу. ЇЇ називають також із латинська "Патер Ностер". Збудували цю церкву хрестоносці в XII століттю, на тому місці, де колись стояла свяตиня Єлеону, що її збудувала була св. Олена. Нині святиня Отченашу належить до французьких монахінь Кarmеліток, які безупинно моляться за добро і щастя Франції.

Цікава ця святиня тим, що її стіни прикрашені фаянсовими плитами з молитвою Отче Наш у різних мовах. Є там плита з текстом Отченашу в старослов'янській та українській мовах. Наші паломники уставилися в церкві перед плитою з українським написом і відспівали цю молитву. Опісля пішли до церкви Господнього Вознесіння, яка нині в музеуманських руках. Цю святиню, в формі восьмикутника і без даху, була вибудувала св. Олена на тому місці, де Христос вознісся на небо. Форму таку дали церкві на те, щоб так краще віддати символіку Вознесіння. Мусульмани проте вибудували на верху куполу, щоб дощ не пошкоджував мурів.

Помолилися ми і тут та відспівали тропар Господнього Вознесіння. Звідсіля пішли ми до церкви св. Петра покутуючого, званої "Петрі ін Галлі канту", зн. "Петра, як запіяв півень". Стоїть вона на збіччі Сіонської гори, на фундаментах давньої святині з XII стол. У підвальлі її є печера, що в ній Христос був ув'язнений та перебував там ніч перед засудом на страсну смерть. У камені зовсім добре заховалися діри від гаків, до яких прив'язувано тоді в'язнів.

Нутро церкви "Отченашу", в якій є написи молитви Господньої в різних мовах.

Таблиця Господньої Молитви в церкві Отченашу. Цю таблицю фундували українські вигнанці за 2-ої світової війни.

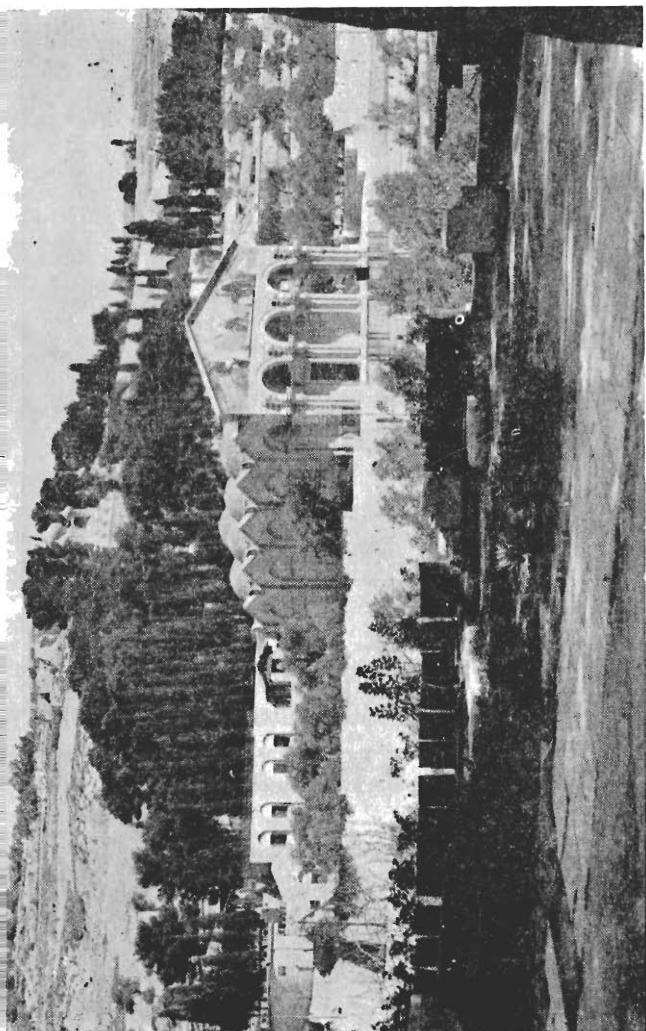

Йосафатова Долина засіяна гробівцями пророків

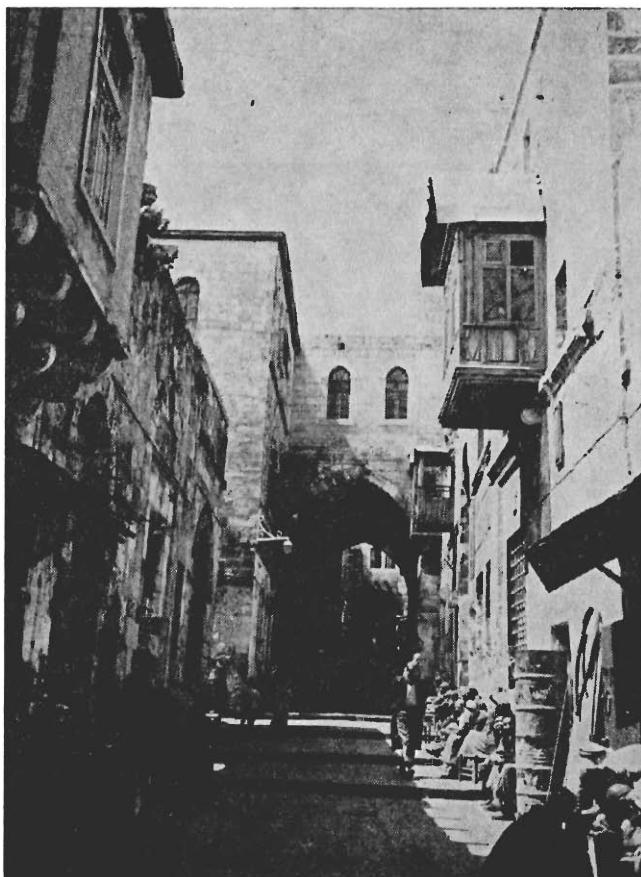
Церква пригадує сумну подію Петрового відречення в ніч перед Христовою смертю. Але ж Петро і каявся щиро. Він пригадав собі Христові слова "заки півень двічі запіє — ти тричі відречешся Мене", розкаявся і, як каже св. Письмо, "*ізиде вон і плакася горко*". Власне на пам'ятку цеї події збудовано цю церкву. Нею завідують Отці Асумпціоністи, що радо опровадили нас по всіх місцях, що на них відбувалася ця сумна подія.

З цього місця св. Олена перевезла до Риму кільканадцять камінних сходів, якими ведено Христа до Пилата. Решта цих сходів стоїть донині і ми, ступаючи ними до церкви, цілували їх, як цінні реліквії.

Повертаючись до Патріархату ми оглянули ще Силоамську купіль. Це відоме з Євангелії купелище, положене недалеко гори Морія, близько місця колишньої єрусалимської святині, де приношено криваві жертви. Кров тих жертв спливала до цього Силоамського каналу. Ясно, що такого місця пропустити не можна. Тож пристали ми і тут і пригадали собі євангельську подію, як Христос "побачив чоловіка сліпого від уродження. І спитали Його учні, кажучи: Учителю, хто згрішив: він, чи його батьки, що сліпий він народився? Ісус відповів: Ні він не згрішив, ні його

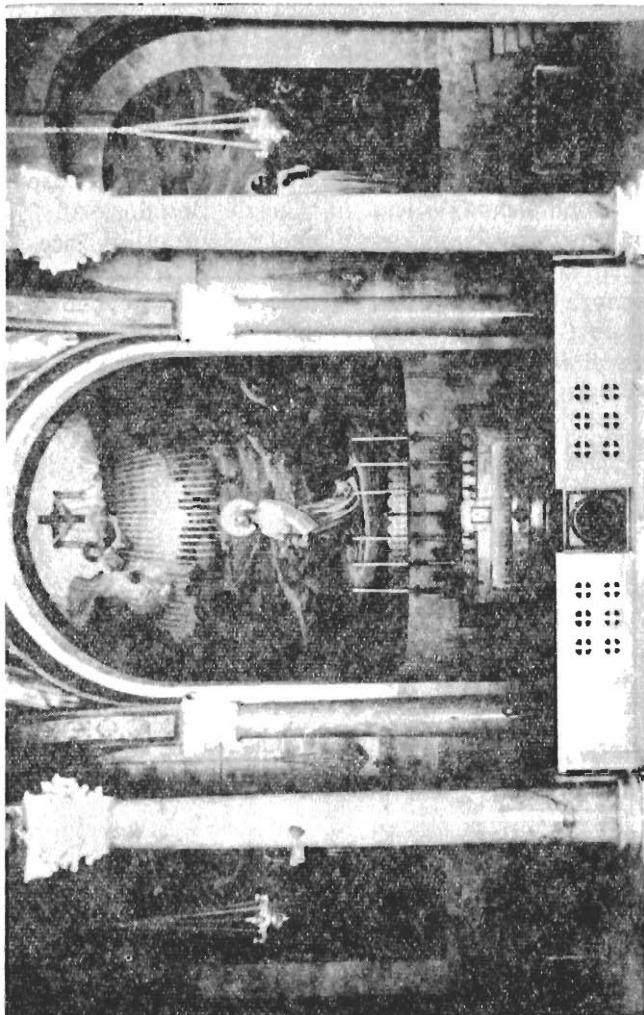
Вид на Гетсеманію й Оливну Гору з Йоссафатової Долини

**Низинні вулиці Єрусалиму перетягні сходовими стеженнями,
якими тільки можуть пішоходи ходити.**

батьки, а щоб виявились на ньому Божі діла... Промовивши це, плюнув на землю і зробив болото зі слизи і помазав ним очі спілому і сказав йому: Піди і вмийся в Силоамській купелі... Він і пішов і вмився і вернувся видючий." (Іван ІХ, 1-7).

Кількома східцями сходимо в заглиблення каналу, щоби побачити цю цілющу воду. Тут удолині дещо холодніше і з цієї прохолоди користають арабські діти, щоб заховатися від спеки та скупатися в Силоамській купелі. Стаючи на каміння стараюся дібратись якнайбільше вперед, щоб зачерпнути чистої води та вмити своє зчервоніле око, — з вірою, що й мені "Силоамська купіль" поможе. А з оком у мене був клопіт уже здавна. В дорозі, особливо серед тієї горячі, воно мені таки дуже дошкалю-

Нутро церкви "Кризакового Поту" Спасителя. На місці нашого гетраподу є нага скала, на якій Христос Спаситель обливався кровавим потом в часі молитви.

вало. Тож помився "по-силоамськи" і я, себто, передовсім своє нікудишнє око. Видно, що йому цієї води дуже бракувало, бо з того часу око зовсім направилось.

Тут, на тому місці, в перших століттях християнства стояла базиліка, побудована на пам'ятку чудесного уздоровлення сліпопродженого, базиліка з назвою "Світlosti Христа Господа". Однак перси знищили її а до цього часу ніхто її не відбудував.

Уже пізно й наближається вечір. Вертаємося до Патріярхату на вечерю. Але закінчена вечеря буде готова, о. Аврелій попросив наше паломництво до францисканської обителі, де є приміщення "Кустодії Терре Санкте" і де їхній Гардіян (ігумен) привітав нас сердечно, а потім роздав на пам'ятку вервички, образочки та тексти пояснень до деяких місць на Святій Землі.

Цілоденні поспішні ходи дуже нас томили і ми все верталися до Патріярхату змучені й виголоднілі; то й харч нам дуже смакував. Обслуга в Патріярхаті держалася стисло столових європейських правил і кожного з нас обслуговувала окремо й члено.

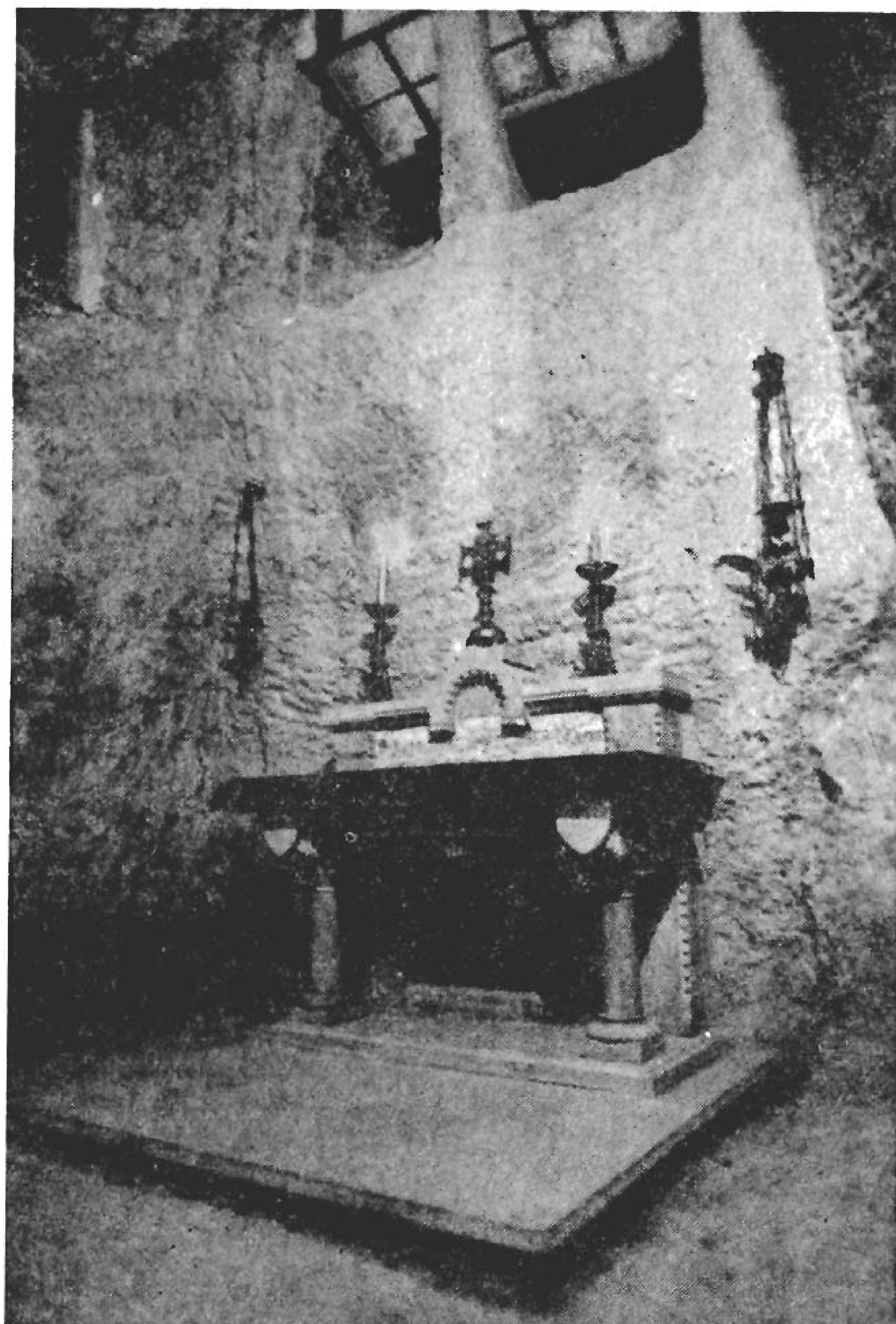
Після вечері ми відслужили вечірню в патріярхальній церкві та около 11-тої год. подалися на нічліг.

Храм Вознесіння Господнього

Храм св. Петра "ін Галлі Канту". Праворуч нього камінні сходи, якими ведено нашого Христа Господа на переслухання до Каїфи.

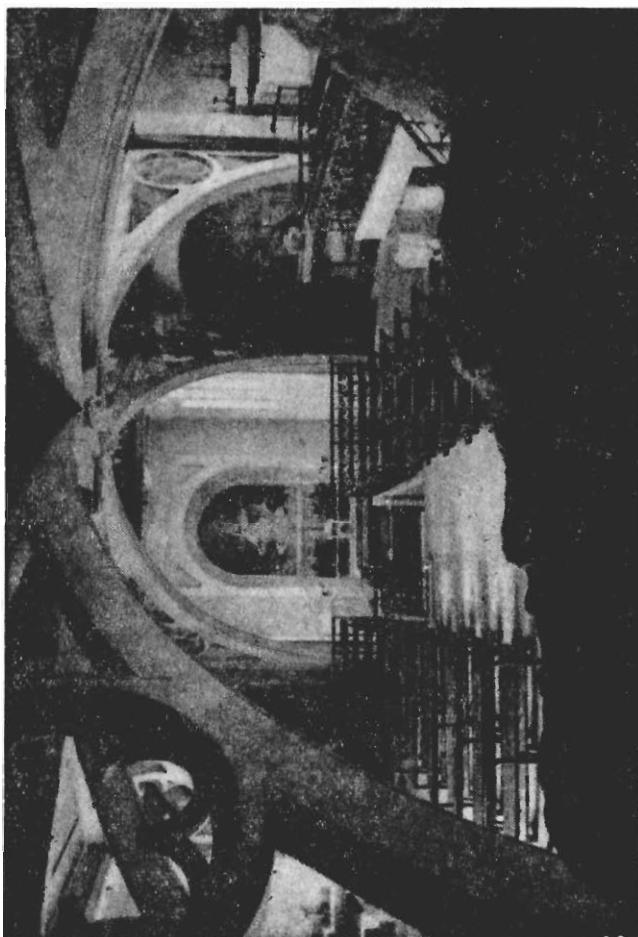
Св. Престіл в печері-каплиці, де Христос Спаситель перебув на тортурах ніч у Каяфі.

Св. Престіл в одній з печер-каплиць в підваллю церкви св. Петра "ін галлі канту".

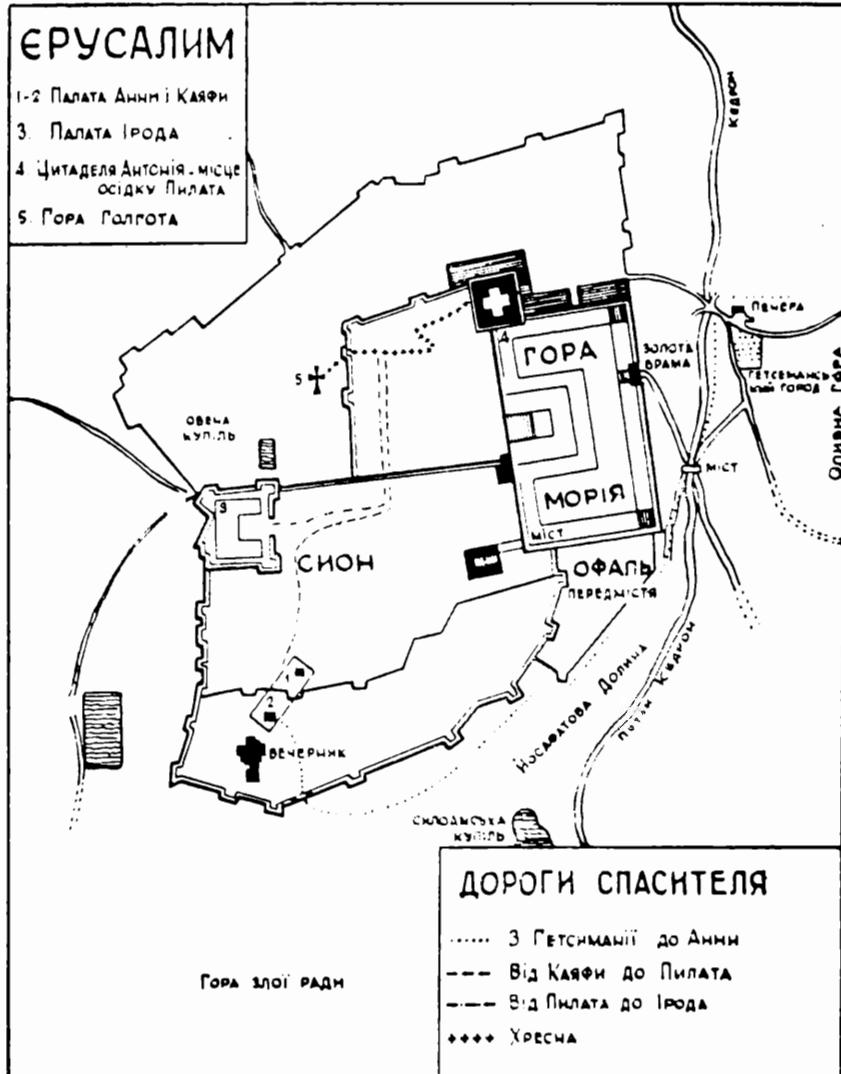
Нинішній зовнішній вигляд храму Господнього св. Петра, "ін галлі канту" на Оливній Горі.

Нутро Господнього храму св. Петра "ін галії канту"

ЕРУСАЛИМ

- 1-2 ПАЛАТА Аїнні і Каїфи
 3. ПАЛАТА ІРОДА
 4. ЦИТАДЕЛЯ Антсіня. місце
 осідку Пилата
 5. ГОРА Голгота

План св. Єрусалиму в часах Господа Нашого Ісуса Христа

13. ІДЕМО У ВИФЛЕЄМ...

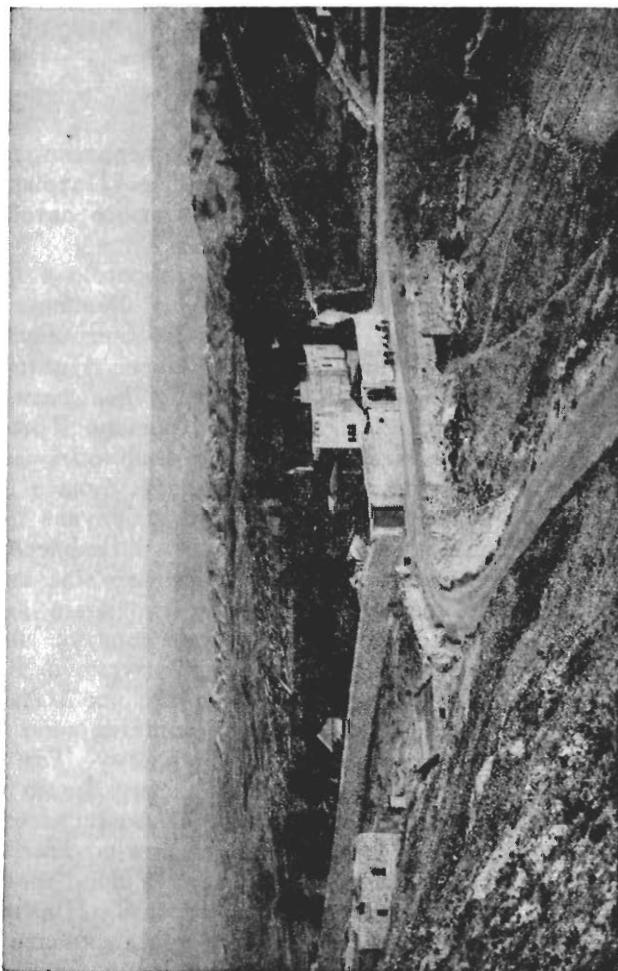
Четвер 18-го серпня

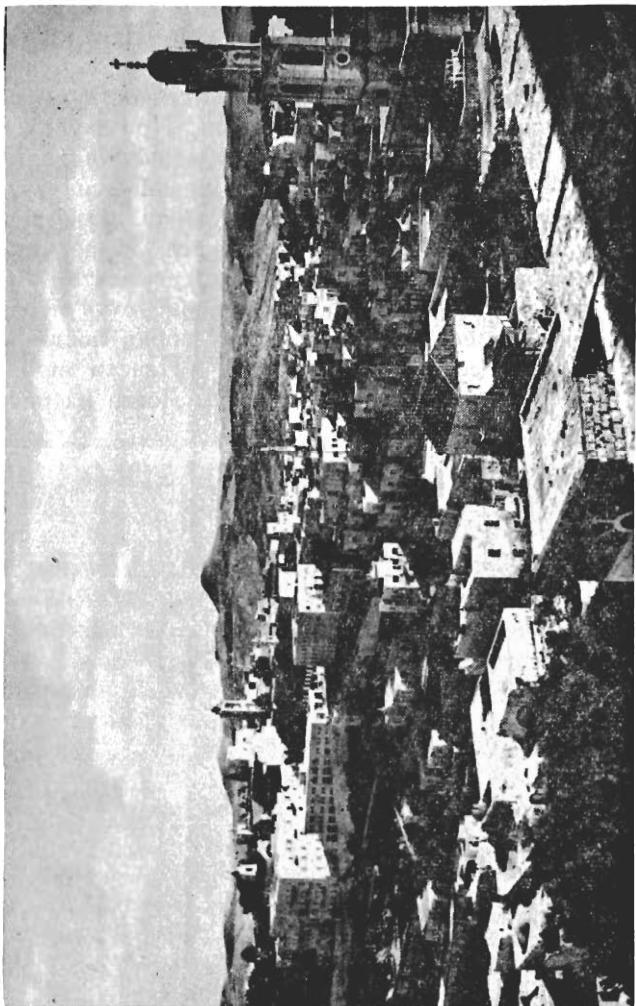
Встаємо рано, в год. 5.30. До Вифлеєму недалеко, ледве 10 кілометрів. Збираємося на долішньому коридорі Патріярхату, а звідтам входимо вузенькими вуличками до нашого автобусу, що чекає біля Яфської брами.

Автобус везе нас доброю асфальтовою дорогою в південному напрямі. Минає між багатьома історичними біблійними місцями залишничий двірець і гору "Злої Раді", де книжники й архієреї вперше були зібралися на Синедріон. Нарешті автобус в'їздить у долину Єфраїм, у якій король Давид два рази переміг філістимів. У половині дороги стрічаємо Криницю Трьох Мудреців, що в дорозі від лукавого Ірода до Вифлеєму на цьому місці завважили ту саму зорю, що провадила їх була з далекого Сходу. Минаємо монастир св. Іллі, що його вибудував ціsar Гераклій 630 року. Звідси однакож можна бачити і Вифлеєм і Єрусалим. Дальше подорожі минаємо гріб Рахилі, що має вид малої каплички з купулою. Близько цього гробу стрічаємо якусь подорожню жінку до Вифлеєму. Наш чічероне запитує, чи можна взяти її на автобус. Спинюємо автобус і запрошуємо її. Вона вже кілька місяців подорожує по різних країнах Європи й Азії, в дорозі її обікрали й вона докінчує своє паломництво пішком.

Під'їздимо під мури святого Міста Вифлеєму. Там автобус пристає і ми входимо через браму до Вифлеєму. Ідемо вузькою вуличкою перед одну з найстарших християнських святинь світу, базиліку Христового Різдва. Вона ззовні незамітна, втиснена між другі будови. Стаемо перед входовими дверима. Над ними видно на мурі замурований великий луковий портал. Під порталем тільки вузький і низький вхід і входячому треба схиляти голову. Це сумний свідок зухвалства Наполеона, який бажав колись в'їхати конем до святині, та кінь не зміг увійти. Його немов щось спиняло на порозі. Не помагали ні нагаї, ні силування. Німа звірина показалася "розумнішою" від "геніяльного вождя" і не вступила до цього святого місця. Щоб не знайшовся ще хтось подібний до Наполеона, величавий портал замуровано, залишаючи тільки вузьку й тісну фіртку, що нею може ввійти до храму зви-

Дорога з Єрусалиму до Вифлеєму.

Нинішнє містечко Вифлеєм, над яким панує величава базиліка
Різдва Христового.

чайна покірна людина. Входячи до храму мусить кожний склонити тепер свою голову.

Входимо і ми досередини й оглядаємо церкву. Нутро святині з чотирьома рядами масивних колюмн із зеленого мармуру. Кожний ряд має по 12 колюмн, себто разом 48. Базиліка довга на 57, широка на 26 метрів. Стеля прикрашена штукатурами, а стіни до половини, знизу вгору виложені білим мармуром. Угорі на стінах залишилися рештки золотої мозаїки. Перед нами іконостас високо-мистецької вартості.

Сходимо вдолину до печери, найбільшої святої цеї святині. Там у цій печері народився Христос Господь. При звуках коляди "Бог Предвічний народився..." священики вбираються до Служби Божої. Дивно звучать слова коляди. Вони інакші, вони тут повні живої віри й невисказаних почувань. Чи чули ці підземні печери коли українську коляду? Може й чули перед 54 роками, коли сюди приїздilo українське паломництво з митрополитом Андрієм. Коляда так живо унагляднює події, що тут відбулися перед 1960 роками. Наші очі звернені на велику срібну зорю, поставлену на тому місці, де "Бог Предвічний народився". Печера нині затемнена і денне світло туди ніколи не доходить. Довга ця печера на

Манастир оо. Францисканців. На краю з-права базиліка Різдва Христа Господа.

Паломнича група при яслах в яснині, де Христос Господь народився.

12, широка на 4 метри, а висока на 3 метри. Підлога й стіни виложені білим мармуром. Над місцем народження Христа звісають 52 срібні лампади, що день і ніч освітлюють печеру. Довкруги 14-кутної зорі видніє напис у латинській мові: "Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est". В українській мові значить: "Тут із Пречистої Діви Марії народився Ісус Христос".

"Рождество Твоё Христе Боже наш..." тремтять зі зворушення наши голоси. "Діва днесъ Пресущественаго рождаст і земля въртеп Неприступному приноситъ..." Співаємо Святу Літургію і паломники, осяяні нерозгаданою радістю, приступають до свято-го Причастя. В тому часі знову колядки, немов дари Христові Богові приносим. Ось, під стіною, місце, де Божа Мати поклала Святе Дитятко в ясла. Тепер тих ясел нема, тільки камінна по-лиця осталася. Дерев'яне обрамування ще в давнину перевезено до Риму і вміщено в базиліці "Санта Марія Маджоре" (Матері Божої Більшої).

Свята Літургія кінчается, та колядки не втихають. Ух паломники на радощах співають, бо тут властиве їх місце. Тут во-плотився Христос Бог наш, звідси прийшла всьому світові прав-дива радість і спасіння. Ще хвилинку молимося кожний для себе

о. С. Хабурський, о. Др. Ю. Федорів і о. С. Шевчук ЧСВВ моляться в яснині, де Христос Господь народився.

потиху, а там приступаємо поодиноко до місця народження й цілуємо зірку. Десь узявся місцевий світливець, запитує, чи бажаємо сфотографуватися. Уставляє нас перед зіркою народження і світлина готова.

Оглядаємо почерзі й інші сусідні печери: печеру Йосифа, немовлят, яких жовніри на приказ Ірода вирізали тих невинних дітей, що з ними матері тут були скрилися. Дальше печера Трьох Мудреців, які принесли дари новонародженному Ісусові, Каплиця Ясел, де Пречиста Богородиця зложила Христа Бога, Каплиця св. Єроніма, де він перекладав Св. Письмо, яким то перекладом св. Церква донині користується. Є там також печера звана "Молочною", виложена вся білим мармуром. Переказ подає, що тут

Пресвята Діва Марія кормила Ісуса. У цій печері ненастанно моляться матері, які мають якінебудь труднощі в подаванню природного корму дітям.

Виходимо з підземних печер до паломничої трапези на снідання в паломничому домі, який ведуть тут Отці Францисканці. На коридорі цього дому висіла колись велика світлина з підписом у латинській мові: "Руське Паломництво в 1906 р. в часі Йорданського Водосвяття".

Оглядаємо різні світlinи, але цеї з митрополитом Андрієм уже не знаходимо. Висіла вона ще в 1957 р., тепер же її зняли, чому — не відомо. По сніданні оглядаємо церкву св. Катерини, збудовану зараз побіч базиліки Різдва Христового. Церква св. Катерини, це парохіяльна церква яку обслуговують Отці Францисканці.

Прощаємося з Отцями Францисканцями, виходимо з будинків храму Різдва Христового та йдемо ще на Поле Пастирів, на сам край містечка. Воно й до нині не забудоване, тільки посередині стоїть недавно (1954 р.) збудована церква Пастирів. Звідси прекрасний вид на всю околицю, на Мертвe Море, Моавські Гори, ріку Йордан і її низину. Тут пасли колись пастирі вівці і побачили сяючого в свіtlі Божого ангела, що звістив їм народження Христа. Тут вони чули небесні співи ангелів: "Слава во вишних Богу і на землі мир, во чловіціх благоволеніє".

Із колядою на устах входимо до цеї святині: "Ангел Пастиріам звістив, Христос нам ся народив...", потім "Слава во вишних Богу..." й інші. Церковця невеличка, у формі правильного восьмикутника, завершена гарною купулою. В церкві сім престолів, кожний із мармуру іншої барви. Над престолами образи виконані в мозаїці. Представляють усі ті події, що ми їх у колядах ospівуюємо.

Наш паломничий дяк іntonує різдвяний кондак і ми тягнемо за ним: "Діва днесь Пресущественного раждаєт, і земля вертеп Неприступному приносит: Ангели со пастирми славословляют, вслеси же со звіздою путешествуют: нас бо ради родися Отроча младо Предвечний Бог."

Осяяні радістю обличчя наші звертають до виходу. Прощаємося з Отцями Францисканцями, спішимо до автобусу і тією самою дорогою вертаємося, що нею сюди приїхали. Минаємо ті ж самі пам'ятні місця та за кілька десяти хвилін — ми в Єрусалимі. Автобус пристає недалеко Яфської брами. Дальше їхати не може, бо єрусалимські вулички вузькі, а крім того тут і там переткани сходовими ступенями.

14. САМАРІЯ — СЕБАСТЕ

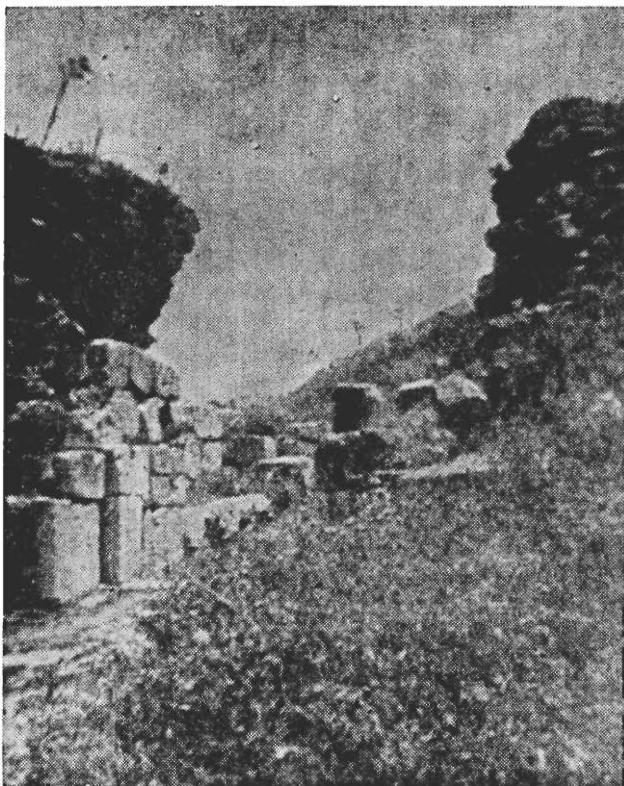
Для нас готовий обід у Патріярхаті. Столова обслуга подає кожному страви на полумиску. Наші паломники не почувають себе мов у гостях, припрошувати їх не треба, то й у поспіху з'їдаємо принесені страви. На дворі гаряче і чуємо спрагу. Дехто купує столове вино, досить дешеве, і старається ним її згасити. Інші купують помаранчевий чи цитриновий сік та інші овочеві напитки. Дехто каже, що найкраще гасить спрагу чиста вода та п'є її, не зважаючи на пересторогу, що вода тут не зовсім добра.

Після обіду затримуємося ще кілька хвилин у Патріярхаті, а в 2.20 год. на знак дзвінка збираємося, бо в 2.30 від'їздимо автобусом до Самарії, 64 км. на північ. На дворі спека й горяч, якої в Канаді не знайти. Автобус мчить крутими дорогами з верхів, на яких розбудований Єрусалим. Ідемо зовсім новою дорогою, якою ще не їхали. З'їздимо в долину Кедрону, а звідтам переїздимо серед горбовин і долин, містечок і сіл, які мають свою історію і в Старому Заповіті і в житті Христа.

Переїздимо через околицю біблійного Анатот, де народився великий пророк Єремія, дальше в'їздимо в долину історичного Берот, т. зн. криниці. Тут звичайно подорожні в давнину, в переїзді зі Самарії до Єрусалиму, задержували на нічліг. У Берот Мати Божа і св. Йосиф вертаючись із Єрусалиму завважили, що немає між ними 12-літнього Ісуса, завернулися звідси до Єрусалиму, де знайшли Його в святині, як пояснював ученим священослужителям Святе Письмо. Щоб відзначити цю подію, хрестоносці збудували святиню на руїнах якогось старовинного храму. Нині з цеї святині тільки руїни осталися.

Автобус проїздить поміж оливні деревами. Тут було колись село Ветель, де перебував якийсь час патріярх Авраам. Там він розпрашивався зі своїм братом Лотом, який пішов над Йордан, до міст Содоми й Гомори. На цьому місці біблійний Яків бачив драбину, по якій сходили й виходили ангели Божі на небеса. По правім боці видніє гора, що на ній було колись село Каріот. З цього села походив апостол Юда, що зрадив Христа. Тому й називають його Юдою з Каріоту.

Переїздимо сірими, скалистими полями, на яких де-не-де жовті зів'яла трава. Вже недалеко криниця Якова, яку також нази-

Нинішні руїни столиці Самарії Себасте.

вають криницею Самаритянки. Патріярх Яків, коли повернувся з Мезопотамії, розбив був тут свій намет і викопав криницю, а впоблизу неї велів себе по смерти похоронити його син Йосиф. Його тіло перевезено з Єгипту і похоронено на північний схід від цеї криниці.

На рівному полі, в долині видніє велика святыня в будові. Пояснювач каже, що цю святиню будуєть православні греки вже ок. 50 літ, та не мають фондів, щоб її закінчiti. В нутрі цеї недокінченої святині стоїть невеличка капличка, до половини запала в землю. Сходимо кількома степенями вдолину. Каплиця уряжена, як усі святині християнського Сходу. Посередині стоїть кругла, камінням обмурювана криниця. Це та сама криниця, що її викопав патріярх Яків, а потім, Ісус Христос, переходячи через Самарію, відіслав апостолів до міста Сихар купити щось із харчів, а Сам сів близько криниці. Було це перед вечором, у порі

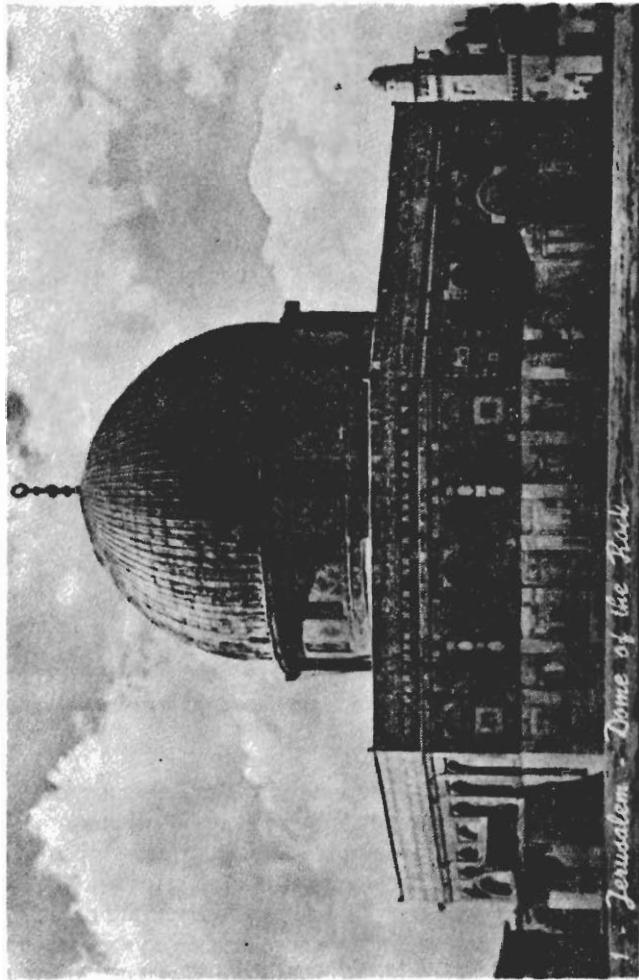
коли місцеві жінки й дівчата виходили по воду. Якраз прийшла євангельська Самар'янка черпати воду. Христос просив її, щоб дала Йому напитися. Вона відповіла, що місцеві люди жують у незгоді з жидами та здивовано запитала, як він, не самар'янин, просить від неї води.

Між Христом і Самар'янкою вив'язується розмова. Христос риявляє Самар'янці всі її тайні гріхи. Самар'янка пізнає, що Христос — це обіцяний Спаситель світу. Вона йде і розповідає землякам, що говорила з післанцем неба, Спасителем. Він сказав їй усе, що вона робила в найбільшій тайні. Опісля апостоли дуже дивувалися, що Христос розмовляв із Самар'янкою. Посходилися самар'яни і просили Христа, щоб остався між ними.

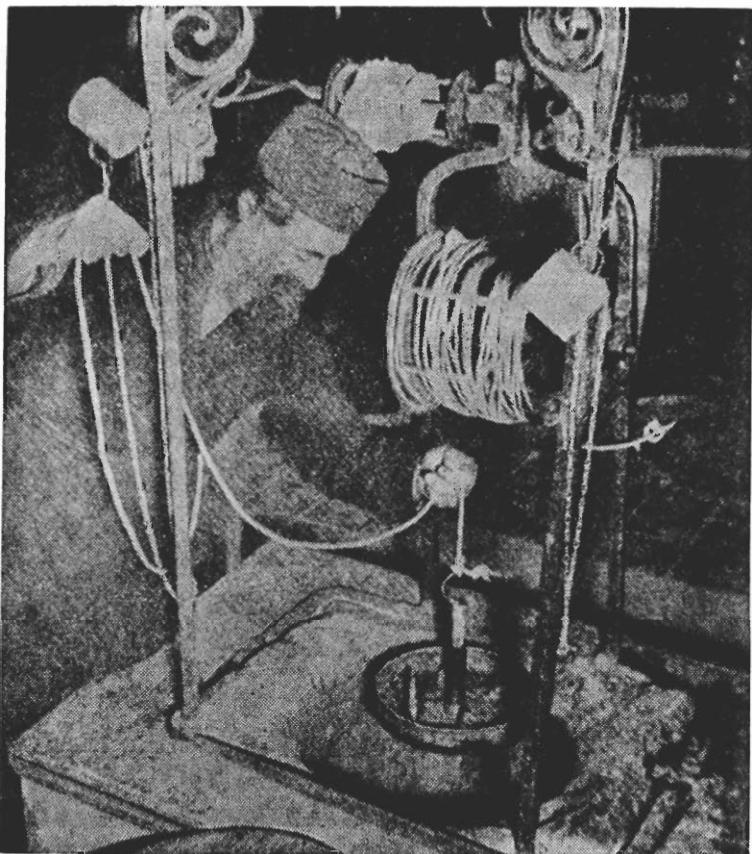
Стаємо і ми довкола цеї криниці, що до її цямриння прикріплена споруда з відром черпати воду. Приходить місцевий чернець-грек і корбою пускає ведро в глибину криниці, на 24 метри. На цямринні криниці стоїть емаліове горнятко, яким по черзі п'ємо воду. Вона не надто зимна, хоч криниця глибока. Відмовляємо молитви, оглядаємо стару святиню й околицю. Час поспішати. Сідаємо на автобус, що везе нас до містечка Наблює. Воно побудоване на місці біблійного Сихем. Наблює начисляє нині ок. 20.000 мешканців. Між ними ок. 550 християн різних віровизнань: 150 самаритян, решта мусулмани. На невеличкому узгір'ю стоїть самаритянська синагога, в якій переховуються два звої Мойсеєвого закону, стародавного письма. Входимо до цеї святині. Два священнослужителі виймають ці два звої своїх святощів з окремої шафки, що стоїть серед святині. Один із них пояснює нам, що цей закон Мойсея списав унук Аарона на пергаменті. Розвиває цей пергамент, який за палеографічною оцінкою повинен походити з часу не ранішого, як із XII століття по Христі. Таки зараз другий самар'янин простягає руку по бакшиш. Щоб захоронити паломників від багатьох бакшишів, провідник паломництва заплатив по кілька долярів за всіх із спільноти каси.

Самарія робить враження більш урожайної країни, як Юдея з Єрусалимом і Вифлеємом. Крім кількох узгір' — це країна майже рівна. На одному узгір'ї стояла колишня столиця Самарії, місто з тією самою назвою. Самарія була якийсь час під пануванням Сирії. У 331 р. перед Христом Олександер Великий велів винищити всіх самарійців за те, що вони постали були проти Сирії. Римський ціsar Август подарував Самарію Іродові. Ірод відбудував країну, а столицю Самарію окружив муром та назвав її в честь цезара Себасте.

У християнських часах місійну працю в Самарії вів диякон Філіп, а Христові апостоли, св. Петро і св. Іван приїздили з

На місці, де колись стояла славна єрусалимська святиня, нині пишається музулманський мечет Омар (на горі Морія) та с прикрасою м. Єрусалиму.

Криниця Якова, при якій Христос виявив тайні гріхи Самарянці.

Єрусалиму миропомазувати навернених. Тут власне св. Петро зганив Симона Чарівника за те, що той хотів купити за гроши дар Св. Духа: дар уздоровлювання хворих іменем Ісуса Христа.

Вдолині показує нам пояснівач рівнину Дотайн, де колись брати продали Йосифа купцям до Єгипту. Оглядаючи всі ті біблійні місця власними очима, почуваемо себе дуже щасливими. Вся буденщина забувається. Наш побут у Святій Землі, немов відірвана частина нашого життя, становить окремий зміст, повний інших думок, інших занять, інших поглядів. Здається, що перед тим ми не жили; життя наше зачалося зі вступом на Святу Землю. Під тягарем тих змістових думок вертаємося до автобусу, що везе нас назад до Єрусалиму.

Автобус котиться поміж голими сірими скельними горбами.

На них не росте ніщо, лиш тут то там видобувається з розколин бур'ян і хабаззя. Цю напів зів'ялу рісню скубуть стада овець і кіз — одиноке майно тутешніх мешканців. У дорозі до Єрусалиму за ввесь час стрінули ми тільки два моторові вози. Один автобус із прочанами, другий тягаровий. Селища тут рідкі. Міста й села бідні, але чепурно збудовані. Домики — немов коробки з нетесаного каменя. Побіч сільських хат, не видно інших господарських будинків як це бувало в Україні. Вівчарні, що до них заходять напіч і в часі непогоди вівці, стоять далеко від мешкальних домів, на полі. Не видно також криниць, ані потоків, ані рік. Може вони колись і були в цих долинах, але тепер і знаку з них немає. Тому й не дивниця, що криниця патріярха Якова, яку також називають криницею Самар'янки, має такий великий розголос не тільки у місцевого населення, але і в Святому Письмі. Викопати, значить викувати її в камені — це небияка штука.

Зближається вечір і сонце ховається за верхів'я гір. Із заходом сонця приємно почути прохолоду. Паломники співають релігійних пісень, які тут, на Святих Місцях, між скалистими горами звучать якось інакше. Тут їх серце інакше розуміє. Тут їх кожне слово живе і й повне значення, кожна думка їх свіжа, кожний звук їх у серця влучає.

15. П'ЯТНИЦЯ В ЄРУСАЛИМІ

П'ятниця 19-го серпня

У п'ятницю 19-го серпня встаємо ранком у 4.30, щоб за годину зібратись і бути вже в каплиці "Бичування Христа" на Службі Божій, що зачнеться в 5.30. Паломники втомлені цілодennими поїздками, оглядинами Святих Місць та розважуваннями. А проте, сон якось довго не приходить. Приходиться вдруге і втретє ночами розважати над тим, що в день оглядали. Всі ми під враженнями днів, які проводимо в святому Єрусалимі.

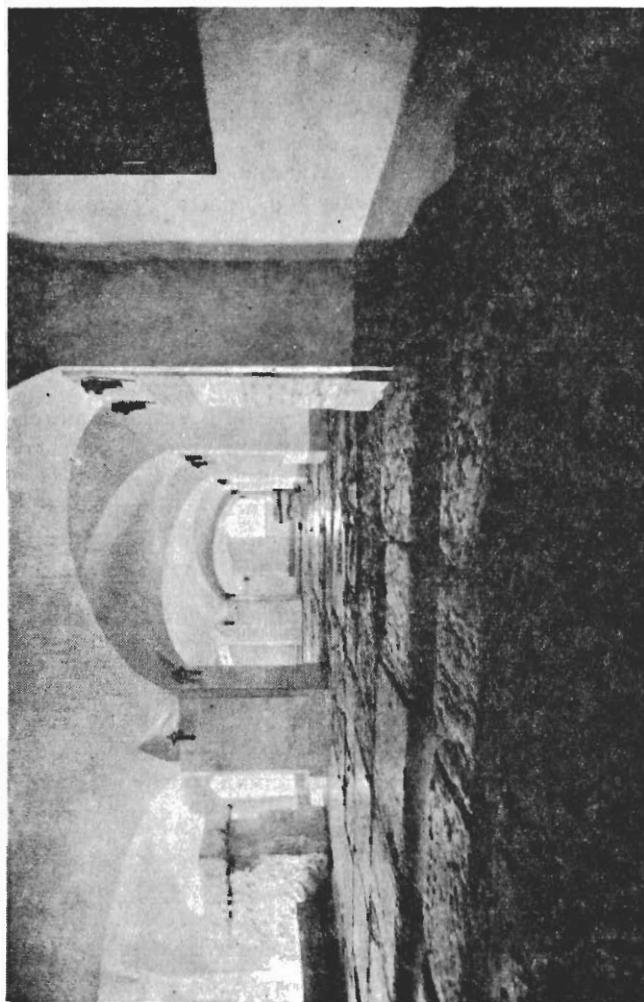
У 5-тій дзвінок на збірку. Паломники сходяться на коридорі при дверях патріархальної церкви та всі разом виходять до Каплиці Бичування. Каплиця збудована на тому місці, де було преторієм Пилата. На тому місці Пилат велів бичувати Христа аж до крові. Побіч тієї каплиці стоїть ще друга: каплиця "Засуду Спасителя" на смерть. Ця каплиця частинно займає місце колишнього Літостратос. Тут Пилат велів вивести Спасителя на підвищення Літостратос, щоби показати Його збичованого жидам. Мимо жалюгідного вигляду Христа Господа, жиди своїм криком "Распни, распни Його" склонили Пилата видати на Христа смертний засуд. Тут Пилат обмив свої руки, що мало означати, що він не хоче брати на себе вини і тут підписав смертний засуд.

У дальших забудуваннях під вежею Антонія міститься цінна бібліотека й археологічний музей для біблійних студій.

У 5.30 зачинаємо співати Св. Літургію, знову страсну. Несуться щиросердечні молитви "Господи помилуй", антифони й інші літургічні пісні, що вплетені у Св. Літургію. До святого Причастя знову приступають бідні Сестри, які щодня стежать за нашими богослужіннями, беруть у них участь та приступають до св. Причастя. Вони знають порядок нашої Св. Літургії, слідують у своїх молитовниках за ходом відправ та знають коли що відбувається.

Служба Божа кінчается співами й поклонами. Робимо ще розважання й входимо, щоб ще і ще оглянути це святе Місце, де відбувалися Господні страсті.

Тут теж приміщений конвент для жідівських дівчат, що його ведуть Сіонські Сестри. Їх завданням є молитися за навер-

У підвальні — долівка виложена яскраво порисованими плитами, що нині
було колись виложене прегоріюм Пілотового "Літостратос".

нення жидів і виховувати навернених жидівських дівчат у християнськом удуся, про що була вже згадка. У підваллі цього дому знаходиться хідник із Пилатового преторію Літостратос із камінними плитами порисованими для розривок. Тут забавлялися римські жовніри в часі процедури засуду і страстей Христа. Там є також старинні вижолоблення в камені, що ними спливала до басейну дощівка.

Із святыми й ніколи людською мовою невисказаними враженнями опускаємо святиню Бичування. Нині п'ятниця і ніде на ніяку екскурсію не виїзджаємо. Кожний із нас має довільний час і сам собою диспонує. В часі снідання телефонічно повідомляє нас о. Аврелій, що нині прибуває до храму Господнього Гробу французьке паломництво, яких 700 осіб. У 9-ій год. це паломництво буде входити до базиліки і наші паломники зможуть бачити їх приняття.

Не гаючи часу йдемо до церкви Господнього Гробу. Вже 9-та, але ще нікого немає з цеї французької групи. Пішли ми тимчасом у середину храму на молитву й розважання. Аж за півтора години побачили ми торжественний вхід французьких паломників до базиліки. Ішли з пальмовими галузками в руках. На дверях храму стояв заступник патріярха, архиєпископ у греко-католицьких ризах, благословив кожного з паломників окремо, окроплював свяченою водою, а принесені пальмові галузки паломники складали у дверях одні на правому боці архиєпископа, другі на лівому. Вид цеї церемонії зробив помітне враження на глядачів, яких там досить назбиралося.

Увійшовши до храму, всі паломники поставали довкруги Господнього Гробу, а їх паломницький єпископ у сослуженні численних французьких священиків відслужив Службу Божу. В часі Служби Божої виголосив він полум'яну проповідь французькою мовою. Слухаючи слів свого владики, багато французів прослезилися. Між паломниками було яких 80 священиків.

16. ХРЕСНА ДОРОГА

На 3-тю год. пополудні заповіли Хресну Дорогу, яку тут що-п'ятниці відбувають Францисканці. Нас запрошено до участі. Ми раді були, що зможемо йти тією дорогою, що нею ніс свій тяжкий хрест Христос Господь на Голготу. Знаючи, що від деякого часу є практика нести хрест під час молитов на Хресній Дорозі, ми постаралися, щоб наше паломництво цю побожну практику відбуло. Зразу відмовлено нам цього привілею, мовляв, хрест несуть тільки у Велику П'ятницю, але вкінці ми таки дозвіл одержали. Нам принесли малий і легкий хрест, та ми ним не вдоволились. Той хрест ми дали нашим паломничкам, а самі, за згодою Отців Францисканців, несли таки великий, із реліквіями хресного дерева, який несуть у Велику П'ятницю. Цей хрест був постарав для поляків польський єпископ Радонський під час свого побуту в Єрусалимі у 1940-41 рр. Поляки ждуть часів, щоб уступив із польських земель комуністичний режим і тоді цей хрест вони бажають перенести до Польщі та вмістити його на Ясній Горі у Ченстохові до публичного почитання.

Так пощастило нам нести аж два хрести і ми старалися нести їх на-переміну. Кожний із паломників ніс одну стацію, а там передавав хрест другому. Щоб кінець хреста не волочився землею, наступний переємець хреста придерживав долішній кінець.

Несучи хрест та беручи участь у Хресній Дорозі, ми могли глибше зрозуміти хресний похід Христа Спастиеля. Нам теж дошкулювала спрага й горяч. Та що мусів витерпіти Христос, коли збитий і скатований ніс і падав під Своїм хрестом! Дорога, якою Христос ніс Свій хрест — забудована нині різними будинками, в яких часто приміщені мусулманські установи й крамниці. Подекуди нема навіть проходу і треба вертатися й обходити декілька домів, щоби прийти на те місце, звідки можна продовжувати Хресну Дорогу.

Вона зачинається з того місця, де було колись Преторіюм. Вісім наступних стацій розміщені в різних місцях вузеньких єрусалимських вуличок. На домах тих вуличок прибиті таблички з написами, котра тут стація Хресної Дороги. П'ять останніх стацій поміщено в базиліці Господнього Гробу так, що всіх стацій є 14; так їх і приято в практиці розважань римо-католицької Церкви.

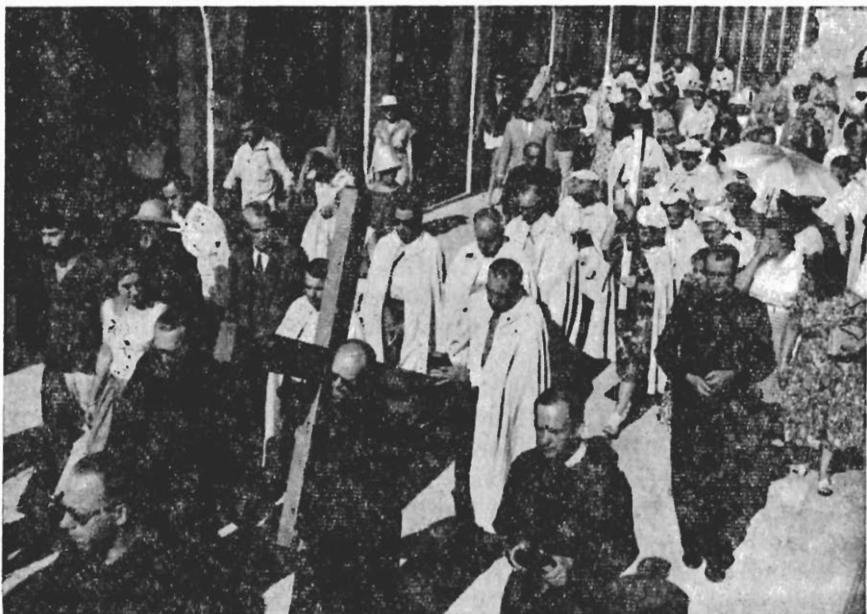
В часі Хресної Дороги, бідні Сестри в сірих одежах були також учасницями розважань. Опісля ми довідалися, що це дочки з визначних французьких родин. Усі вони ще молоді, ок. 20 літ., але бажають наслідувати Христа Господа і тут на Святій Землі приняли на себе досить упокорюючі обов'язки. Їхня одяга все сірої краски. Їх заняття це різні послуги й опіка над опущеними й осиротілими дітьми. Їх чернече правило забороняє їм бути в проводі монастирів, щоб не вкрадалась у їхні душі гордість. Їх ціль: наслідувати життя Христа кожною працею, яка в загально-людському розумінні уходить за низьку й понижуючу. Всі вони належать до Католицької Церкви східного обряду та радо спішать на всякі літургічні богослужіння східного обряду, хоч би вони відбувалися далеко і в найбільш недогідний час. Тут, у Святій Землі, вони своїми трудами й молитвами хочуть переблагати Господа за гріхи Франції й усього людства.

П'ятниця — це мусулманська неділя. У п'ятницю мусулмани святкують і тому радо дозволяють християнам на хресний похід вулицями Єрусалиму. Вони отвірають свої крамниці на тих місцях, де є котранебудь стація Хресної Дороги. Тоді священики можуть без перешкод входити туди та відчитувати молитви. Мусулмани приглядаються молитвенному походові, а може навіть раді, що й християни моляться з ними в п'ятницю.

По відбутті Хресної Дороги наші паломники віднесли хрести на місце першої стації. Там вони вступили ще до Польського Дому, яким завідує о. Петрушка. Є тут невеличкий музей призбираний о. Петрушкою, який наші паломники з цікавістю оглянули. Опісля одні повернули до Патріархату, другі ж пішли оглядати місто.

Кілька наших паломників запросив до себе наш пояснювач Йосиф І. Даабовль, араб, із професії учитель каледжу, римо-католицького віровизнання. Зaproшені паломники радо пішли до нього, бо це була найкраща нагода побачити домашнє й родинне життя арабів у Йорданії. Його помешкання впоблизу базиліки Господнього Гробу на першому поверсі, розміщене у трьох просторих кімнатах, досить прилично вивінуваних. На стінах св. ікони, у спальні невгласаюча електрична лямпа перед іконою Божої Матері. Його родина нечисленна, жінка й троє дітей. Усі в дома були раді нашим відвідинам і приняли нас гостинно лімонадою, що дуже нам смакувала. Родина глибоко віруюча й ведена в чисто християнському дусі.

Перед вечором того самого дня наш пояснювач передав нам запрошення редакції англомовного щоденника "The Jerusalem Times", що виходить у Єрусалимі, щоб хтось із нас схочів поінформувати редактора про наше паломництво. До цеї місії ми ви-

Паломники беруть участь у Хрестній Дорозі. На переді несе хрест автор цих рядків.

брали о. Севастіяна Шевчука, д-ра Григора Шиманського і паню Вільк. У редакції їх дуже сердечно приняли, тим більше, що наша група була там представлена, як українці з Канади. Араби мають великий сентимент до емігрантів, бо ж і самі мають сотки тисяч арабських емігрантів, прогнаних з Ізраїля.

Наступного дня, в суботу 20-го серпня, у загаданому щоденнику з'явилася світлина нашої паломничої групи та репортаж під наголовком: "Група українських емігрантів відвідує Святу Землю". Дальше подано, що це перша паломнича група українських католицьких емігрантів до Канади, яка, звиджуючи Святу Землю, у понеділок прибула до Єрусалиму під проводом о. Юрія Федорова.

У групі є три священики, дев'ять пань і вісім чоловіків. Із Торонта вирушила група 8. VIII і через Німеччину, Італію й інші країни Європи приїхала до Дамаску. В Йорданії пояснювачем був араб Йосиф І. Даабовль.

Отець Севастіян Шевчук, інформуючи репортера часопису, висказував велику радість, що мав можність бути в Єрусалимі. "Я певний — говорив він — "що кожний момент нашого побуту в Єрусалимі для кожного з наших паломників повний радості.

Ми вперше прийшли на Святі Місця, так багатомовні для нас. Коли оглядаємо їх, тоді наші сподівання і наші молитви переходять межі людської радості”.

Отець С. Шевчук висловлював почування всієї паломничої групи.

Репортаж був ось так написаний в оригіналі:

UKRAINIAN EMIGRANT GROUP VISITS THE HOLY LAND

Jerusalem — The first tourist group of Ukrainian Catholic emigrants to Canada ever to have visited the Holy Land arrived in Jerusalem on Monday led by the Reverend George Fedoriw.

The group which includes three priests, nine ladies and eight men, set out from Toronto on August 8. Since then, they have travelled through Germany, Italy and parts of Europe before arriving at Damascus.

In Jordan the group is guided by Mr. Joseph Daaboul of the Holy Land Tours, Jerusalem. Rev. Sebastian Shewchuk, speaking to the “Times” reporter expressed his great joy at having had the opportunity to visit Jerusalem. “Jersualem” he said, “is a city that is completely new to us, though steeped in history and age-old traditions.

“I know that each member of this group is enjoying every moment of his stay here. We originally came to see the Holy Places which have a special significance for each and every one of us. When we visit the various Holy Sites, our hopes and our prayers go out for the good of all suffering humanity”. Rev. Shewchuk declared that the entire group was deeply touched by the obvious respect and humility that citizens displayed while walking along the Way of the Cross.

They were also impressed, he said, by the general demeanor of the Jordanian people.

“I would like to say”, he concluded, “that we are all filled with gratitude for the wonderful experience that this visit has been to us. In particular, we would like to express our thanks to His Majesty the King for the magnificent efforts he is making in safeguarding the Holy Places.

Our admiration goes out to him and, indeed, to all the Jordanian people for the great work they are doing here”.

Представники нашого паломництва досить довго забаривалися в редакції. Репортери щоденника “The Jerusalem Times” висловили охоту виєднати для нашої паломничої групи авдієнцію в короля Йорданії Гуссейна. Однак до цього не дійшло з різних

причин. Перша й остаточна причина була та, що ціль нашого паломництва була зовсім інша.

Пам'ятаючи молитву й жертву першого українського паломника Данила, який засвітив був на Господньому Гробі лямпаду за князів київської Руси, за всю українську землю й увесь український народ, ми зараз після Хресної Дороги ввійшли у порозуміння з Францисканцями, щоб також і нам засвітити лямпаду на Господньому Гробі, як вислів нашої молитви за щастя і долю всього українського народу. Не все легко на протяг довшого часу виеднати "лямпаду" на Господньому Гробі, бо за таке стараються паломники з усіх країн. Все ж таки нам удалося засвітити лямпаду на протяг одного року день і ніч безпереривно і ми відразу зложили оплату за оливу.

Щоби привезти якусь цінну пам'ятку зі Святої Землі, ми купили дорогоцінний напрестільний обрус, золотом гаптований за \$225.00 для найбільшої й найкраще вивінуваної церкви св. Николая в Торонто, з якої паломники були виряжені на те паломництво.

Вечором того самого дня, у патріархальній церкві відслужили ми вечірню, а після неї панаходу за усопших членів наших родин і знакомих.

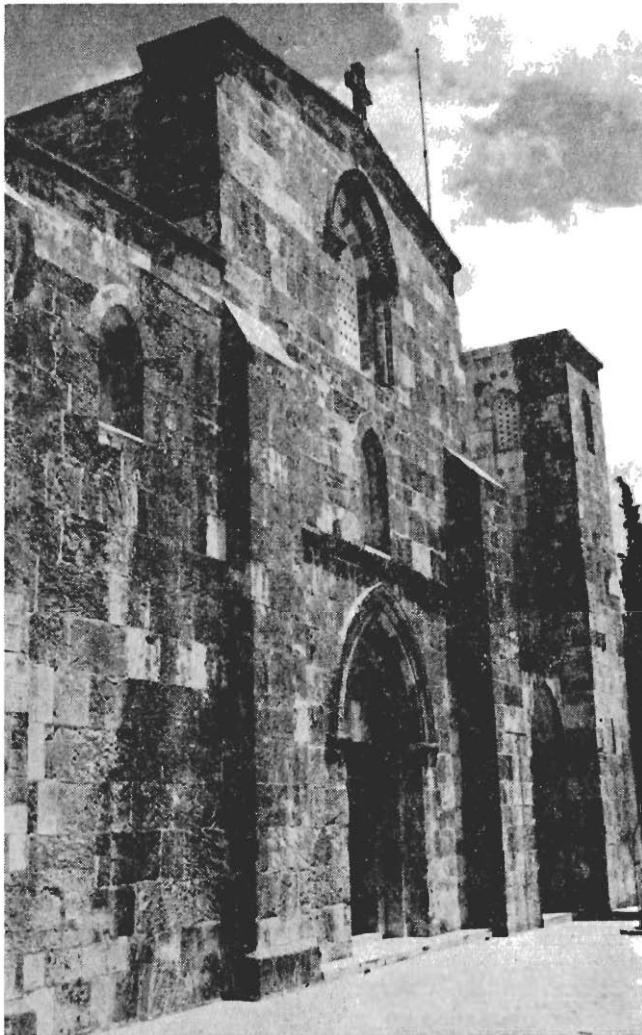
17. ОСТАННІЙ ДЕНЬ У СТАРОМУ ЄРУСАЛИМІ

Субота 20-го серпня

Субота 20-го серпня це останній день нашого побуту в Старому Єрусалимі. Цього дня ми вже не мали екскурсії поза місто. а цілий день присвятили оглядинам найважніших святих місць. Тут же ранок 8.30 год. ми відспівали Св. Літургію в каплиці, де прибіто Спасителя до хреста. Вона збудована зараз біля гори Голготи й сусідує з каплицею Страдальної Божої Матері. Її добудували хрестоносці в XII столітті й вона має назву "Каплиця Франків".

По сніданні пішли ми на гору Морія, де в давнину стояла Єрусалимська святиня. Нині на тому місці стоїть мечет Омара. На цій горі колись патріарх Авраам мав приносити в жертву Богові свого одинокого сина Ісаака. Першу святиню на цій горі збудував був цар Соломон ок. 970 р. перед Христом, і вона простояла яких 400 років. У 586 році перед Христом Навуходонозор підпалив Єрусалим і тоді ця святиня згоріла. 70 літ пізніше жиди вибудували другу святиню на цьому місці, яка однак не дорівнювала ні красою архітектури, ні багатством Соломонової святині. Все ж таки вона була славніша від першої, бо в ній бував наш Христос Спаситель. Цю святиню спалили римляни. Юліян Апостат хотів її відбудувати, але не міг доконати цього діла.

Сьогодня, як згадано, стоїть на цьому місці мусулманський мечет, чи не найкраща будова в цілому Єрусалимі. Будівничими його були візантійські архітектори. Цей мечет збудований на фундаментах правильного восьмикутника в промірі 54 метрів. Промір купули має 22 і пів метра. Висота купули 34 метри, закінчена триметровим півмісяцем. Стіни мечету виложені ззовні аж до вікон мармуровими, а вище вікон до купули фаянсовими плитами. З чотирьох сторін вход до мечету веде через почвірні восьмиступневі сходи. Нутро випосажене дорогими прикрасами, які грою барв і блеском краси помітно діють на відвідувачів. Склепіння осяяне зеленню мозаїк, построєних з опалів і смарагдів, що грають різнобарвними барвами. Колонни з зеленого мармуру та червень диванів розстелених на підлозі, зливаються в один тон. Вітражі, майстерно золочені арабески й інші прикраси завершують нутро мечету.

Базиліка св. Анни. Тут народилася Пресвята Богородиця на радість для неба і землі.

Ми не мали нагоди оглядати цей мечет в упорядкованому виді. Якраз тоді відбувався його ремонт, все ж таки, треба було вбирати на ноги сандали, щоб увійти туди за приписами їх Корану.

Побіч, у недалекій віддалі, знаходиться другий мечет Ель-Акса, зн. віддалений від Мекки. Цей мечет також цікавий архітектурний монумент. Його нутро поділене на 7 нав. Довжина ме-

чету 80, ширина 55 метрів. Походження цього мечету ще не досліджено. У VII стол. він уже існував. Хрестоносці замінили були його на християнську святиню з назвою "Жертвування Пресвятої Богородиці". Дехто з дослідників думає, що цей мечет служив за резиденцію латинським королям під час хрестоносчих походів. Султан Єгипту й Сирії, що жив у XII стол., привернув мечетові Ель-Акса первісний вигляд, відновив копулу, спровадив з Алеппо виложену перловою масою і слоновою кістю проповідальницю, яка знаходиться й до нині в цьому мечеті.

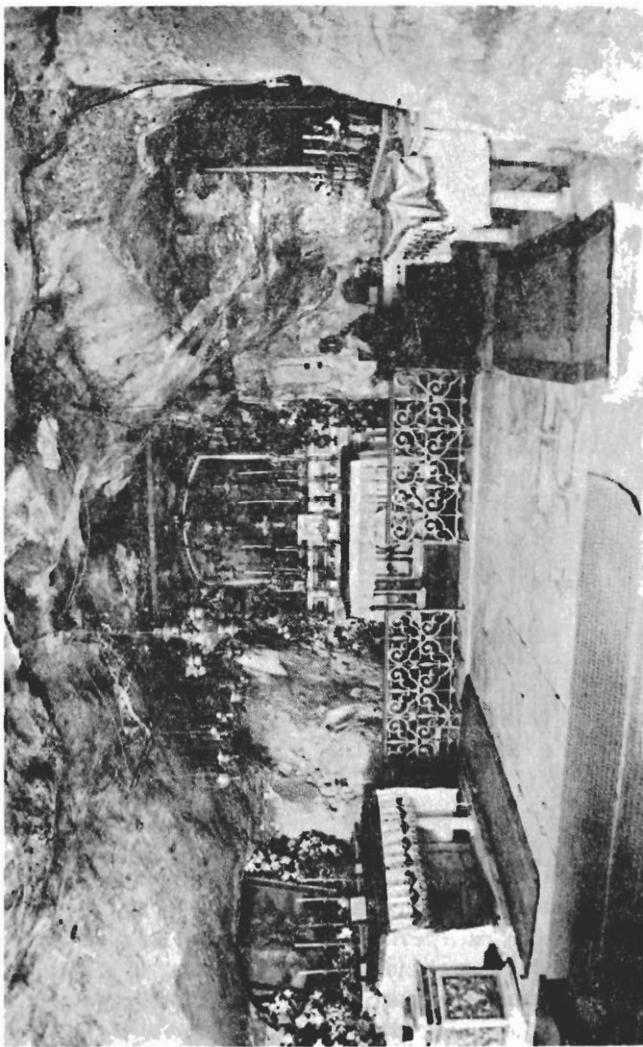
По огляненню тих мечетів ідемо дещо на північний схід, до Золотої Брами, через яку, як каже християнська традиція, відбувся тріумфальний в'їзд Христа Господа до Єрусалимської святині в Квітну Неділю. Нині цю браму замуровано, бо мусулмани мають повір'я, що через цю браму ввійдуть колись християни, які запанують над ними.

Виходимо в напрямку Йосафатової долини. По дорозі стрічаємо церкву св. Анни, цінну, прекрасно збережену пам'ятку. Ця церква, за переданням, стоїть на тому місці, де стояв колись мешканський дім Йоакима й Анни, родичів Пресвятої Богородиці. Відвідуємо цю гарну святиню, відмовляємо молитви і на чистеньковому подвір'ї оглядаємо Духовну Семінарію греко-католицького віровизнання, якою опікується так зв. Білі Отці, французького чину. Під їх опікою є також церква св. Анни і саджавка Ветезда, що в ній колись уздоровив Спаситель паралітика, який 38 років не міг рушитися. Ідемо до цеї саджавки та кільнанадцятьма сходами сходимо зачерпнути з неї води. Упродовж століть вона була присипана землею. Білі Отці відкопали вже її частинно, але їх праця ще не закінчена.

Біля саджавки видніють руїни двох святынь, що були побудовані на тому самому місці. Одна, в чисто візантійському стилі, була присвячена Пречистій Діві Марії, другу збудували були хрестоносці.

Ідемо попри браму св. Стефана досить стрімко вдолину й минаємо там малу капличку св. Стефана, яку мають у своїй опіці православні греки. Переходимо потік Кедрон і широкими сходами йдемо до церкви Успіння Пресвятої Богородиці, яка була збудована над її гробом. Каже передання, що Божа Маті в часі молитви на Оливній горі почула такі слова архангела Гавриїла: "Твій Син і наш Бог жде Тебе з усіми архангелами й ангелами, із Херувими й Серафими, з усіми небесними духами і душами праведників, щоб узяти Свою Матір до Небесного Царства, де з Ним жити будеш і вічно царювати". При тому вручив Їй архангел Гавриїл райську квітку, щоб вона була несена та зложена на гробі Богоматері в часі її похорону. Маті Божа щиро помоли-

Нутро церкви св. Анни.

лася, вернулася додому й розказала св. Іванові апостолові що чула, та зараз же зачала своє приготування до смерті: прикрасила кімнату й обкурила її ладаном та освітила силою свічок. Св. Іван зараз пішов повідомити про це св. Якова, що був тоді першим єпископом Єрусалиму. Вістка про скору смерть Богоматері розійшлася по всьому Єрусалимі. Багато рідних, знакомих і незнакомих людей зійшлися до дому, де жила Божа Матір, зі слізами в очах. Мати Божа не сумувала, а була радісна й потішала приявних, що буде молити Свого Сина за ввесь світ і все заступатися за бідних. Своє майно, яке складалося з двох одягин, роздала двом бідним удовицям. У завіщанні веліла похоронити Себе близько Оливної гори, в Гетсеманії, де спочивали Її праведні Родичі, Йоаким і Анна. Також Пресвята Богородиця бажала ще побачити апостолів, які були тоді розійшлися з проповіддю про Христа і Його науку.

Господь сповнив Її бажання. Апостоли скоро повернули до Єрусалиму та явилися в домі Пресвятої Богородиці. Яка кожно-го з них благословила і побажала їм вічного щастя.

28-го серпня в 10-тій год. ранку, коли Пресвята Богородиця, лежачи на ліжку, очікувала свого відходу з цього світу, кімнату освітило чудесне сяйво, стеля відкрилась і Вона побачила в облаках Свого Сина в окруженні множества Сил Небесних. Марія встала з ліжка, поклонилася Своєму Синові, Богові нашому, і висказала милим голосом слова молитви: "Готове серце мое; нехай мені буде так, як Ти хочеш". Опісля лягла на ліжко й уснула вічним сном з усмішкою на устах. У той час розляглися мілі звуки янгольської пісні: "Радуйся Благодатная, Господь з Тобою; благословенна Ти в женах". Кімната наповнилася міліми паҳощами. Приходили до неї хворі й каліки і від одного дотику до ліжка ставали здоровими.

Пресвяту Богородицю похоронено так, як Вона веліла св. Іванові. Апостоли занесли Її тіло до Гетсиманії, де була гробниця Її праведних Родичів Йоакима й Анни. У тій гробниці зложено і Її тіло. Сталося так, що при похороні не було св. апостола Томи. Він прийшов аж третього дня і дуже жалував, що не був при смерті Божої Матері. Просив апостолів, щоб відкрили йому гробницю, де лежала Пресвята Богородиця. Вони так і зробили, однак, на превелике своє здивування, не знайшли там Її пресвятої тіла. Була тільки одяжа, в якій була похоронена. У своєму захопленні просили вони Господа, щоб відкрив їм таємницю, де поділося Пресвяте тіло Богоматері. Того самого дня після вечері вони, як звичайно, молилися до Пресвятої Тройці, а коли підняли свої очі до неба, побачили живу Божу Матір в окруженні множества ангелів. Вона сказала до них: "Радуйтесь, Я є з вами кож-

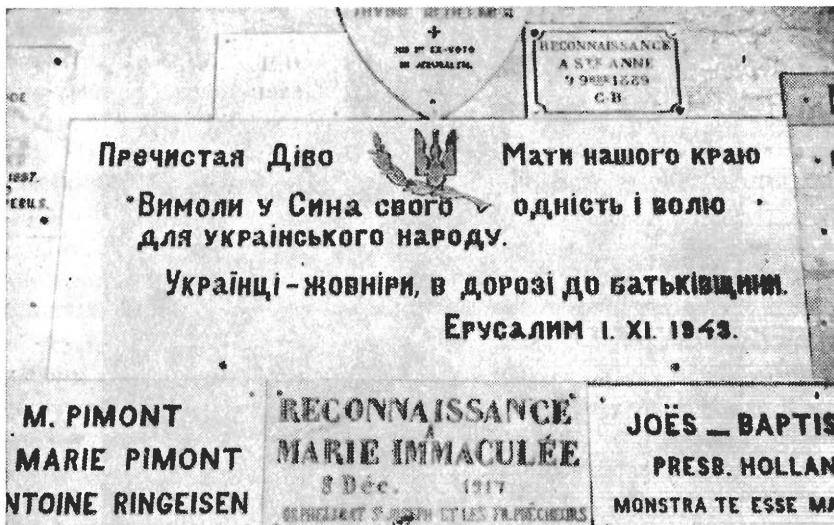
Овеча купіль — Ветезда.

ного дня". Тоді апостоли увірили, що Богомати була взята з тілом і душою до неба.

На цьому місці вже в п'ятому столітті стояла свяตиня в честь Успіння Богоматері, яку вибудував патріарх Ювеналій. У 614 р. її збурили перси.

В дальшій дорозі оглядаємо Мур Плачу, під яким колись жиди молилися, щоб випросити в Бога колишню велич і давню славу Ізраїля. Нині цей мур знаходиться по арабській стороні. Жидів відгороджує кордон, якого бережать з одного боку араби,

з другого жиди. Цей кордон контролюють також Об'єднані Держави. Його навіть паломники не можуть перейти, де хочуть. Тільки одне місце, контролюване Об'єднаними Державами, доступне для паломників. На жидівський бік можуть перейти тільки ті, що наперед забезпечилися в окремі паспорти й жидівські візи, але не на тих паспортах, що їх контролюють араби.

Українська таблиця в підвальні церкви св. Анни,
де виснула Пресвята Богородиця.

Утомлені вертаємося до Патріархату пообідати і спочити. А там пороблено закупна пам'яток. Особливо ж треба помолитися на Господньому Гробі, на Голготі й інших місцях освячених навчанням, страстями, смертю і славним воскресінням Христа Господа.

По вечері паломники співають, як звичайно вечірню в церкві Патріархату, а після неї відбувають свою тижневу сповідь. Під час вечері заповідено, що завтра встаємо ранком у 7-мій, а в 8-мій будемо готові до переходу через "Mandelbaum Gate" на ізраїльську сторону. Снідання будемо мати ще в Патріархаті, та Службу Божу відслужимо аж у 12-тій полудня в каплиці *Dormitium*, себто Успіння Божої Матері, вже в новому Єрусалимі, по ізраїльськім боці, на горі Сіон.

Приходить нас попрощати о. Аврелій, секретар Кустодії Господнього Гробу. Підкresлює велики духовні скарби, які набува-

ється в часі паломництва. Наше паломництво з Канади повинно нас на завжди духово злучити через оглядання святих місць і спільними споминами. Ми повинні вважати себе братами й сестрами та в братаерській формі до себе звертатися.

Окремо з кожним пращається о. Аврелій і кожного з нас благословляє на дальшу дорогу.

Мур плачу.

18. У НОВОМУ ЄРУСАЛИМІ

Неділя 21-го серпня

Сьогодні спимо довше. Служби Божої ранком не співаємо. Вона буде аж уполудне. Ідемо на снідання, а потім сідаємо до замовлених авт, що везуть нас до граничної станиці. Тут виступаємо. авта вертаються, а далі треба йти пішотою. Тут гранична по-лоса, будькому ходити не можна. Несемо свої клунки до граничної сторожі, яка відбирає від нас паспорти і каже нам ждати. Знаємо вже, що провірка паспортів триває понад годину: ми ж її вже переходили в Сирії і на вступі до Йорданії. Вичікування не належать до приемності, а ще на границі двох країн вороже до себе наставлених. Ніхто сюди не ходить, тільки час до часу переїде автомашина Об'єднаних Націй. Її можна пізнати по білих пропорах і відзнаках. Тут, між двома граничними лініями Об'єднані Нації мають свою патрольну станцію.

Минає година часу. Границник приносить нам паспорти і ми йдемо вбік Ізраїля. Віддаль не надто близька. Треба йти доброї чверть години. Кожний із нас несе з собою свої клунки.

Ось гранична зупинка. Здаємо паспорти, але не ті, що ми їх мали в Йорданії. Знову та сама процедура: перечислювання, провірювання віз на паспортах. Нам видано подвійні паспорти, бо ізраїльський уряд не пускає до своєї країни тих, що мають арабські візи і навпаки. Границя сторожа провірює фотоапарати. Процедура томлива й довга, а на дворі сонце жарить таки добре. Нарешті наша мука закінчується. По нас виходить Францисканець, що буде нашим чічероне в Ізраїлю. Ми його про це просили листовно ще з Торонта. Він уже замовив для нас три автомашини, які будуть возити нас упродовж трьох днів.

Сідаємо й йдемо до Аїн Карем, значить: "Іван між горами". Це маленьке містечко, де народився св. Іван Хреститель, та місце, де проживала св. Єлісавета його маті, тітка Пресвятої Богородиці. Аїн Карем недалеко, бо тільки 7 кілометрів від Єрусалиму. Вже за чверть години бачимо містечко в кітловині. Висока церковна вежа готицького стилю вистає високо понад будинки. Це святиня Різдва св. Івана Хрестителя, побудована на тому місці, де колись стояв дім його батька Захарії. У підземеллі церкви є печера, в якій народився святий. Із сірої скали звисають горіючі

На граници між Йорданією й Ізраїлем.

лямпади, а в скалі плоскорізьби, що представляють найважніші події з життя святого. Свята Церква вважає св. Івана Хрестителя найбільшим поміж святыми. Він був не лише пророком і Предтечею Месії, але і Хрестителем Ісусовим. Він указував на Христа Спасителя рукою: "Це Агнець Божий, що бере на себе гріхи всього світу". Сам Христос Господь каже: "Направду кажу вам, нема більшого між народженими від невіст, як Іван Хреститель".

Відмовляємо тут молитви і спішимише до другого важного місця в Аїн Карем, до церкви "Відвідин Пресвятої Богородиці". Ідемо попри джерело Марії. Вона, будучи в своєї тітки в Аїн Карем три місяці, певне приходила щоденно до цього джерела по воді. Спрагнені п'ємо цю воду та йдемо під гору до святині на тому місці, де колись стояв дім Єлісавети.

Із правого боку на стіні ззовні видніє напис-слова, якими Єлісавета поздоровила Пресвяту Богородицю. У різних він мовах, між ними й українською і старослов'янською: "Величит душа моя Господа і возрадовася дух мой о Бозі і Спасі моєм. Яко призрі на смиреніе раби своєя, се бо от нині ублажат мя всі роди.

Кімната, в якій уснула Пречиста Діва Марія.

Яко сотвори мні величіс Сильний і свято імя Єго, і милость Єго в роди родов боящимся Єго. Сотвори державу мищею своєю, разточи гордия мислію сердца їх. Низложи сильних з престол і вознесе смиренния, алчушия ісполни благ і богатячияся отпусти тици. Воспріят Ізраїля отрока своєго, помянуть милости, якоже глаголя к отцем нашим Аврааму і сімени его до віка". Входимо до святыні. Впадає ввічі криниця по лівім боці вівтаря. Передання каже, що це джерело вдарило на тому місці, коли Мати Божа Марія і св. Єлісавета привіталися. Єлісавета привітала Марію словами: "Благословенна Ти в женах і благословен плод чрева Твоєго".

Стаємо посередині церкви і співаємо цей прекрасний гимн, що його співається на кожній утрені. Перший раз відспівала його на цьому благословенному місці Пресвята Богородиця перед 1960 роками. Оглядаємо святыню. В полудневій частині скали є заглиблення. Передання каже, що св. Єлісавета в часі різні немовлят, укриваючи свого маленького синка св. Івана Хрестителя, так притиснулася до скали, що камінь подався. У заглибленні в скалі видніє немов відбитка маленького дитятка.

Аїн Карем начислює ок. 1700 мешканців, між ними ок. 300 християн римо-католицького віровизнання.

Вертаємося до Єрусалиму, щоб там оглянути ще "Вечерник", де Христос установив Найсв. Тайну Євхаристії, та дім, де уснула Пресвята Богородиця. В нашому пляні є відслужити Службу Божу в цьому домі. У поворотній дорозі звертає на себе увагу напис на одній брамі: "*Русская Православная Мисія*". Брама з залізних штабок, а за нею камінна доріжка, перетягана сходами вгору. Дальше видніють домики, мабуть це монастир. Францисканець, що пояснює нам, пропонує вступити до православних московських сестер та приглянутися їх богослужінням. Без дальших допитів наш чічероне скручує до брами і ми пнемося вгору крутую доріжкою. Стукамо до брами, але ніхто нам не відчиняє. Францисканець пояснює, що тепер у них видно час мовчанки, якою вони ніколи не нехтували. Відходимо, бо мовчанка в них кінчиться аж після вечірні.

Сідаємо на автомашини та їдемо до Єрусалиму, під гору Сіон. Там пристаємо й пішки йдемо знову крутими стежками вгору, на Сіон. На вершку видніє висока вежа Давида, а під вежею його гріб, найбільші святощі жидів. Над тим гробом усе хтось чуває, він є символом живучості та колишньої сили і слави жидів. Входимо в мовчанці до кімнати, де міститься гріб. Тут кілька жидів молиться. Один вписує щось у книгу. Коротко молимося над гробом цього псальмопівця і пророка та крутими сходами входимо на горницю, де Христос Спаситель установив Пресв. Тайну Євхаристії. Простора кімната виповнюється тримтячим співом. Повітря продирають звуки: "*Вірую Господи і визнаю...*" Потім відмовляємо молитву: "*Вечери Твоєя тайния днес Сине Божий*

У старому Єрусалимі (в Йорданії) замість автомашин — осли.

причастника мя прийми...", цілуємо цей стовп, що на ньому була столова плита, на якій Христос споживав вечерю з апостолами, та спішими до дому Успіння Пресвятої Богородиці, щоб відслужити там Службу Божу.

Сходимо з гори тією самою доріжкою та входимо до прекрасної церковці Успіння Богоматері, якою опікуються німецькі Бенедиктинці. По короткій молитві веде нас Бенедиктинець до підвалля, де вснула Богородиця. Це кімната, де проживала Свої останні роки Божа Мати, і на тому місці побудовано тепер церкву, з назвою Успіння Богородиці. Серед цеї кімнати є алябастрова статуя Божої Матері в лежачій поставі, а в її головах престіл, але так побудований, що Служби Божі й інші богослужіння служиться обличчям до статуї. Стас нас три священики до Служби Божої лицем до статуї і до паломників, які уставилися з двох сторін статуї. Була ця Служба Божа дуже зворушлива: здавалося, що між нами жива Пречиста Діва Марія, бере участь у Св. Літургії. Надзвичайно гостинні Отці Бенедиктинці самі послугували нам, подавали кадило, світили свічки та пильно слідили за кожним рухом нашої відправи.

Щирими молитвами до Пресвятої Богородиці пращаємося з її помешкання та поручаємо її опіці себе, своїх рідних і близьких та ввесь український народ. На церковному подвір'ї насолоджуємося мілим ароматом, який тут ніколи не зміняється, та відходимо до польських сестер Єлісаветок на обід. Від 1942 року вони ведуть тут паломничий дім, збудований жертвами жовнірів, що служили в Андерсовій армії. Мимо цього, що тут ніхто не розуміє польської мови, вони назвали його "Дом польські" і так називають його всі місцеві жиди й араби, які ще осталися в Ізраїлю. Гарний цей дім і має просторе подвір'я. Ведуть його дві сестри Єлісаветки.

19. У ДОРОЗІ ДО ГОРИ БЛАЖЕНСТВ

Отець Францисканець пригадує нам, що жде нас дорога аж до Галилеї, а вона не близька. Там ще сьогодні маємо бути в Кані, а потім доїхати до Гори Блаженств, де й заночуємо. Співаємо молитву "Достойно есть", як звичайно по обіді ми співали, та їдемо в західному напрямі, а потім у північному. Оглядаємо жидівську частину Палестини й дивуємося, що вона завсім інакша від арабської. Тут скрізь зеленіють сади й городи. Це врожайна країна, зовсім не така занедбана й пустинна, як арабська частина. Дехто з паломників завважує, що англійці віддали жидам сади й огороди, а арабам лишили самі пустарі. У Йорданії самі скалисті гори, майже без управної ріллі, без садів — тут хоч дещо горбуваті, але врожайні поля й сади.

Минаємо по лівому боці місто Лідду, біля якого знаходитьться летунський майдан. Із цього міста за три дні відлетимо до Фатіми. У Лідді наші автомашини скермовуються на північ крізь помаранчеві й цитринові сади та лани вкриті городиною, переважно цибулею.

Ізраїль у нічому не уступає іншим модерним європейським країнам. Старий Єрусалим із старими, трухлявими і в землю запалими будовами — новий із модерними кількаповерховими й вибагливими. У старому Єрусалимі вулички вузенькі і позакручувані так, що ними тільки пішоходи можуть переходити і всякі тягарі ослами перевозити — у новому широкі бульварі з хідниками на європейський лад. На широких вулицях нового Єрусалиму оживлений автомобільний рух — на вузьких вулицях старого тут і там видно араба в прастарому, до кісток довгому строю, що пригадує туніки з часів Христа. У новому Єрусалимі все населення в модерних європейських убраних. Рідко де можна побачити бородатих хуситів у чорних і довгих лискучих халатах, які задержують іще старий ортодоксланій релігійний закон. Модерні жиди упрощують давні релігійні жидівські практики.

У Йорданії Свята Земля і в Ізраїлі Свята Земля — одначе тут не відчуває душа тієї святости. Святість немов скупчилася в убожестві й строгості природи. В Ізраїлю поступ і цивілізація, а з ними й усі примани нинішнього часу.

Водії автомашин не розмовляють із паломниками, тільки на запит дають конкретні пояснення. Хтось казав, що вони сирійці, але громадяни Ізраїля.

Наші авта біжать по гладких і рівних гостинцях. По правому боці нашого шляху видніють серед поля чорні, дещо занедбані кількаповерхові domi, що нагадують військові касарні. Шофер пояснює, що це колишні жидівські "кібуци", себто спільні помешкання для жидівських родин-комун, які добровільно згодилися на спільну управу поля, спільне життя і на справедливий розподіл плодів своєї праці.

Сонце клониться до заходу. Минаємо гору Тавор, але до неї ще повернемося за два дні. У програмі нашого паломництва намічено вступити на цю гору, заночувати там та відслужити Святу Літургію. Минаємо також Назарет, місто, де зростав Христос Господь у ласці Бога і людей.

На Святу Землю сходив сумерк, коли ми в'їздили до Галилейської Кани, де Христос зробив перше Своє чудо, замінюючи воду на вино в часі весільної гостини. На місці чуда стоїть нині святиня, якої отець настоятель звичайно частує всіх паломників вином. Нас ніхто ним не частував, бо була вже пізня пора, а відатку не було настоятеля дома. Ледве ми додзвонилися до захристияна, що вже спав, бо був утомлений якоюсь поїздкою. Він кількома словами пояснив нам, що тут Христос Господь поклав фундаменти під ріст і розвій християнської родини. Тут же й уздоровив умираючого сина королівського урядника і тут нарівнявся св. апостол Вар tolomij. Відмовляємо молитви в церковці та спішими до автомашин, щоб успіти ще сьогодні до гори Блаженств.

Сонце вже давно зайшло, але повітря душне. Немає проходи, в автаках варимося немов у горшках. Піт спливає з чола й дихати немає чим. Направо Тиверіядське озеро. Його не видно в нічній темряві, побачимо завтра. Їдемо вже під гору Блаженств. Ця гора — ціль нинішньої нашої їзди. Вже пізно, 10 година ночі. В'їздимо на подвір'я монастиря італійських черниць Францисканок.

Випростувавши трохи наші кості, входимо до просторії залі, складаємо клунки та йдемо до каплиці на вечірню. По вечірні перекусили трохи та й розмістилися по кімнатах спати.

Паломники повні вражень із цілодennих оглядин і переживань. Щастя сприяло нам, що можемо заночувати на тій горі, на якій Христос Спаситель проголосив немов "Конституцію Праведності".

*"Блаженні вбогі духом, бо їх є небесне царство",
"Блаженні плачучі, бо вони будуть потішенні,*

Арабка з Йорданії несе збанок з водою на голові.

"Блаженні лагідні, бо вони наслідяте землю,
"Блаженні голодні й жадні правди, бо вони наситяться,
"Блаженні милосердні, бо вони помилувані будуть,
"Блаженні чисті серцем, бо вони побачуть Бога,
"Блаженні миротворці, бо вони синами Божими названі будуть,
"Блаженні переслідувані за правду, бо їх є небесне царство'.

У підніжжя цеї гори Христос накормив п'ять тисяч людей, крім жінок і дітей, п'ятьма хлібами і двома рибами. Вже в IV століттю побудовано на тому місці церкву, якої руїни відкопано щолиш 1933 року. Сьогодні побудовано там декілька домів заходом "Німецького Палестинського Комітету", що має свій осідок у Кельні в Німеччині. Засипляємо, але не надовго.

20. НАД ТИВЕРІЯДСЬКИМ МОРЕМ

Понеділок 22-го серпня

Ранком о 6-тій встаємо, а в 7-мій уже співаємо Св. Літургію в прекрасній церкві Восьми Блаженств, збудованій у візантійському стилі.

По Службі Божій снідаємо та їдемо вдолину до містечка Капернаум, що розложене над берегами Генезаретського Озера. У Капернаумі, і взагалі на водах Генезаретського Озера, званого також Тиверіядським Морем, Христос зробив багато чудес: уздоровив Петрову тещу, воскресив дочку Яїра, освободив навіженого злим духом, уздоровив прокаженого і другого розслабленого та вдіяв багато інших чудес.

Галилея — це країна зовсім відмінна від Юдеї. Ця країна, заквітчана садами й огородами, немов усміхається пишнотою левад, прикрашених зеленню і цвітами. Хоч і гори є, та вони не високі і з лагідними спадами. Мешканці Галилеї кріпкої будови, меткі, отверті й свободолюбні.

Тиверіядське Море має овальний вигляд, видовжене з півночі на півднє. Східні береги цього моря стрімкі, скалисті і поза збулювані. Зате західні береги легко спадисті й приступні. Також тут прекрасний лиман, що тягнеться від Тиверіяди до вливу Йордану. В цій частині є невеличкі горбки, заквітчані цвітучими олеандрами. Між горбками є три рівнини. Середня з них називається Генезар. Із неї випливає кілька джерел, що роблять почву вогкою й плодуючою. Старинні замчища стягають сюди археологів для дослідів, а вологість почви дає мешканцям можність розводити сади й огороди.

Над берегом Генезаретського чи Тиверіядського Моря розсілися міста: Тиверіяд, Магдаля, Ветсаїда, Капернаум і Хоразін. Саме озеро прозоре і чисте мов кришталь. Тут повно риби та водної птиці, а над озером блакитною плахтою голубе чисте небо, що сяючими струями світла й тепла збагачує цю благословенну країну найрізноманітнішими й найкращими рослинами й овочевими деревами.

Пояснюють екзегети, що цю країну Спаситель вибрал на місце Свого побуту і Своєї Божественної науки. На це було багато причин, із яких перше місце мають пророцтва, а дальшою причи-

ною був душевний стан тамошніх мешканців, що жили у значній віддалі від релігійного вогнища: Єрусалиму, і часто стрічаючися з поганами, стали вони байдужими до релігії, так, що деякі навіть називали їх країну "Поганська Галилея". У Галилеї мешкали теж погани і ця обставина дала нагоду стрінутися їм зі Спасителем і пізнати Його. Також, треба знати, що Галилея — це країна дитячих і молодечих літ Спасителя і Він проголосив між її бідними мешканцями Свою Божественну науку, щоб урятувати їх душі від загибелі.

Галилейці приняли Христа Господа радо й мирно, горнулися до Нього і радо слухали Його науки. З-поміж них Спаситель по-кликує апостолів та учнів, там їх учити і розсилає по світі. Всі Апостоли були галилейцями, крім Юди Іскаріотського, що походив із Самарії.

Оглянули ми Капернаум разом із руїнами колишніх багатств. Тут колись цвіла торгівля, тут був осередок рибного господарства. Через Капернаум вів т. зв. "морський шлях", що луčить Дамаск із Аккою (Птоломаїс), шлях, якому Капернаум завдячує свій розцвіт і значення. Христос мешкав тут, правдоподібно, в домі Петра. Проповідував у синагозі та на березі моря, на недалекій Горі Блаженств і у її підніжжя, на довколишніх горах та з човна до народу зібраного на березі озера.

Слухаємо слів Святої Євангелії про вдіяні тут чуда й уздовження та немов іще чуємо слова Христа Господа, немов бачимо Його діючого. Чуємо Його приявність у наших душах і з такими святыми почуваннями від'їздимо в напрямі недалекої Магдалі. З цеї місцевости походила грішниця Марія, яку названо від місця її походження Магдалиною. Стріча цеї грішниці з Христом Господом навернула її на праву дорогу.

А було це так: Один фарисей, Симон, запросив Спасителя в гостину. Не робив він цього ні з пошани, ні з приязні до Ісуса, бо при вході Христа до його дому не віддав Йому принятіх ознак пошани й чести. Робив він це тому, що був звичай запрошувати чужосторонніх подорожуючих законовчitelів. Міг запросити Христа також просто з цікавості.

Коли Спаситель сидів при столі, несподівано ввійшла до того дому жінка з дорогоцінним алябастром збанком в руках. Це був доказ, що вона була дуже заможна. Про неї й її поведінку ходила недобра слава. Якось дізналася вона, що Христос зайшов до Симона і, ніким не покликана ані навіть не зголосившися, ввійшла зі збанком повним дорогого нардового міра, впала до ніг Ісусових, обмила їх запашним миром та обтерла розпущенім волоссям. Всі ті обставини свідчать, що була це людина щира і благородного серця, тільки впала в гріхи, немов самоцвіт у болото.

Вона чула науку Христа, покаялася і в цей спосіб виявила свою віру в Ісуса й готовість покути. Усе, що вона робить, є найдальше йдучим відреченням світової гордості. Жиди вважали найбільшим пониженням жінки, коли вона денебудь показалася з розпущеним волоссям. Марія вдодатку ще обтерла ним ноги Ісуса. Це було покутою для неї. Вона полюбила правдивість Христової науки більше всього, що дотепер любила. Ця подія могла зворушити кожного; але фарисея Симона вона не зворушила. Він глядить на грішницю з погордою, а про Христа Господа думає, що пророк не повинен дозволити грішниці приблизитися до себе. Він думає, що Христос не є пророком. Спаситель знає думки фарисея і дає йому ніби невинне питання: "Котрий довжник буде більше любити *вірителя*, чи той, що *йому віритель подарував 500 динарів*, чи той, що *йому подарував 50?*" Симон відповів: "Певне той, котрому подаровано 500 динарів". Тоді Христос дальше питав: "Чи бачиш цю жінку? Вона дала доказ великої любові і доказ більший, ніж ти дав. Вона більше мене любить від тебе. Вона багато полюбила і хоч багато нагрішила, багато їй прощається". Ісус звертається до жінки і каже в голос: "Відпускаються тобі гріхи твої". Приявні в домі соблазнилися й подумали: хто цей, що і гріхи відпускає? Тоді Спаситель удруге відізвався до жінки: "*Віра твоя спасла тебе, йди в міри*".

Не задержуємося довго в Магдалі: їдемо на південь до Тиберіяди. Перед нами розстилається прекрасна рівнина, що тягнеться понад беріг Генезаретського моря ок. 6 кілометрів і зв'ється Генезарет. Колись у віддалі 6 км. від Магдалі була оселя Ветсаїда, що з неї походили Апостоли: Петро, Андрій і Пилип. "А Пилип був із Ветсаїди, з міста Андрієвого і Петрового", читаємо в Євангелії св. Іvana 1-44. У Ветсаїді і в недалекому Хоразині Христос учинив багато чудес; ось у св. Євангелії Євангелиста Матея написано: "Горе тобі Хоразине, горе тобі Ветсаїдо! Бо коли б у Тирі й Сидоні сталися *ті* чуда, що у вас, вони давно були б каялись у волосинниці й попелі". (Мт. XI. 21). По правому боці нашої дороги минаємо гору Гаттін (315 метрів). Вона відома цим, що там султан Салядин, завдав великі втрати хрестоносцям 4-го липня 1187 р. Хрестоносці станули до боротьби з мусулманами в числі 2.000 кінноти і 50 тисяч піхоти. Із того числа 20 тисяч лягло в бою, а 30 тисяч пішло в неволю. Ця програ хрестоносців вирішила їх долю.

Зближаємося до Тиберіяди, міста заснованого Іродом Антиохом між 22 і 26 роком по Христі. Від міста й Генезаретське озеро дістало назву Тиберіядського Моря. У часах Спасителя місто було ще мало знане й невеличке. Христос часто заходив у ті сторони, щоб бути на самоті. Апостоли залюбки заїздили туди човном, щоб наловити там риби.

Пригадуємо собі, як тут, у часі плавби апостолів по Генезаретському Озері, запала була ніч і зірвався противний вітер, що кидав човном та збивав із дороги. Апостолам приходилося дуже тяжко держатися напряму і до третьої години над ранком вони ледве встигли зробити половину дороги, хоч ціле озеро в звичайну погоду можна переплисти за дві-три години. У тому часі Христос був на березі й молився. Аж ось, коло 3-ої години над ранком Господь з'явився біля човна. Ішов по воді, немов хотів минути човен. Апостоли налякалися. Ім видалось, що побачили привид, то й піднесли крик тривоги. Господь відізвався: "*Не бійтеся — це Я*". Тоді пізнали Його й упевнилися, що по водіходить Христос. Апостол Петро закликав: "*Господи, коли це Ти, звелі й мені прийти до Тебе по воді*". Господь відповів: "*Ходи!*" І Петро вийшов із човна на море та й ішов по воді до Ісуса. Довокруги себе побачив високі хвилі, що поставали від сильного вітру. Налякався, став відразу потопати та стривожений закликав: "*Господи! рятуй мене!*" Ісус простяг руку, взяв Петра та й сказав: "*Маловіре, чого ти всумнився?*" І обидва вони сіли в човен. Апостоли, що були на човні приступили до Ісуса, поклонилися Йому й сказали: "*Направду, Ти є Син Божий*".

Тут також довго не затримуємося. Слухаємо св. Євангелія і немов очима душі бачимо Христа на хвилях лазурового Тиверіадського Моря, бачимо немов і Петра потапаючого, якого з бурхливих хвиль рятує Христос. Скільки тут життєвої правди! Скільки разів Христос урятував потопаючі в зневірі людські душі! Всі ті події немов фільмом пересуваються поперед очі.

Повні тих глибоких вражень їдемо в напрямі гори Тавор. Там заночуємо, побачимо місце Переображення Господнього, відсвіжимо свої душі. Автомашини котяться з західному напрямі через зелені поля й сади, через левади й пасовиська. Скоро виринає перед нашими очима гора Тавор. Вона самітня, немов штучно зроблена мов висипаний курган. Авта об'їздять її довкола. Дорога серпентиною окружася Тавор і тягнеться 5 кілометрів до самого вершка. Ще надолині завважуємо, що наша ціль виїхати на верх гори і спиняємо одну автомашину. З неї нас трьох виступає, щоби пішки вийти на гору так, як Христос Господь ходив. Виступає крім мене Василь Мартинюк і Петро Смерек. Усі три їдемо трохи серпентиною, а решту стрімко навпростеъць. Автомашини лишають нас далеко позаду і ми вийшли на гору аж за 50 мінут.

21. ГОРА ТАВОР

Гора Тавор висока на 562 метри. Її верх, покритий переважно евкаліптом, творить досить простору площу, довгу на 800 і широку на 400 метрів. Довкола гори розлягається Ездрелонська долина, вся в зелені. На схід видніє Генезаретське озеро, а трохи на північний схід Гора Блаженств. Із гори Тавор прекрасний вид на всі сторони. Колись не було автового доїзду на її вершок. Треба було виходити пішки (4.340 камінних сходів). Тепер сходи вже пониженні і навіть не піznати, де вони були. Зате камінна дорога в'ється спіралею, або клесами аж до вершка гори.

Хоч наша піша дорога на гору Тавор тривала 50 хвилин, проте я не відчував великої втоми. Трохи спітнів, піт заливав очі, але тут упріти не трудно. Крім гарячого підсоння, Йорданська й Ездрелонська долини мають дуже низьке положення і через те тут відчувається ще більш духота. Свіже і приємне повітря на Таворі було найкращою нагородою за труд.

На Таворі є дві святині і два монастирі: обидві святині Преображення Господнього. Одна належить до Францисканців, друга до православних греків. Побіч церков є й монастирі, що належать до обидвох віровизнань.

Передання каже, що на цій горі відбулося Господнє Преображення, хоч у Св. Письмі нема згадки, що це було якраз на горі Тавор. Ось як пише Св. Письмо:

"По шести днях узяв Ісус Петра, Якова й Йоана та вивів їх самих на високу гору і переобразився перед ними. Лице Його засяло як сонце й одежа Його стала зовсім білою, немов сніг. І явився їм Ілля з Мойсеєм і розмовляли з Ісусом. Тоді Петро сказав до Ісуса: "Господи, добре нам тут бути і побудуємо три шатра: Тобі, Мойсеєві й Іллі". Вони не знали що сказати, бо були дуже перелякані. І стала з хмаркою і заслонила їх, а з хмарки почувся голос: "Цей є Син мій возлюблений, слухайте Його". А коли вони знову поглянули, нікого більше не побачили, тільки Ісуса". (Мт. 17, 1-8).

На цій горі вже в ранніх віках християнства будовано святині в честь Преображення Господнього. За здогадами дослідників церковної старини, вже св. Олена вибудувала була тут базиліку з двома капличками посвяченими Мойсеєві й Іллі. У візан-

тійських часах гора Тавор була покрита монастирями, що їх опісля збурили араби. У часах хрестоносних походів Бенедиктинці збудували на цій горі свій монастир, однак після Гаттинської битви вони покинули Тавор і лишили час-до-часу приходили з Назарету на Тавор служити Службу Божу. У 1631 р. Францисканці одержали дозвіл поселитися на Таворі та почали там археологічні досліди, у висліді яких віднайдено підвалини стародавньої святині, що на них у 1921-1924 рр. вибудували нову святиню в честь Господнього Преображення. При вході до святині є дві каплички, в честь Мойсея й Іллі. У підваллі церкви є відкриті мури стародавньої базиліки і вівтар. Побіч святині стоїть величавий монастир Францисканців, у якому ми й заночували.

Було вже по 3-тій після полудня. Розмістивши свої клунки, ми зараз пішли до базиліки відслужити соборний акафист до Христа Спасителя. Після акафисту ми оглядали все, що нас цікавило. Як у Єрусалимі, так і на Таворі нема джерельної води. Мешканці одної і другої місцевостей користуються дощівкою, яку нагромадили в осінні й зимові місяці, коли тут дощі.

Зате повітря тут прекрасне, чисте, природа чудова. Евкаліпти надають свіжості й запаху. Площа на верху гори здебільша рівна й гарно оправлена. В околиці монастиря пороблено ріvnі алеї й обсаджено їх евкаліптами та кипарисами. Тут і там видніють гарні квітники і травники.

По вечери служимо велике повечір'я з літією Господнього Преображення, а там ідемо спати. Другого дня, 23-го серпня, встаємо раненько в 5-тій год. Служимо Св. Літургію Преображеню, відмовляємо благодарні молитви, бо зараз по сніданку виїздимо звідси оглянути ще й інші місцевості. Оглядаємо прекрасну околицю цієї святині, скупану в ранніх променях сонця та спішимо до монастирського рефектара на сніданок.

Усі почуваемося дуже добре. Огортають нас інші настрої, інші думки. Ми наче зачаровані в якісь казковій країні. І сонце світить інакше, і повітря запашне, немов бальзам, і красавид чудовий та на душі легко й мило. Тут же Христос преобразився. Ми б раді тут, за словами св. Петра, лишитися й жити решту віку.

Сонце підіймається в повну свою височінъ і сипле золотий жар на Тавор, на Ездрелонську долину й усю околицю. Сідаємо в авта й тією самою спіралею довкола Тавору й серпентинами помалу з'їздимо вдолину. Авта часом скручують несподівано так, що наші паломнички непокоються. Шофери, звичні до всяких паломничих несподіванок, не звертають на те уваги. За кілька хвилин ми вже у підніжжя Тавору. Автомашини звертають на захід, в напрямі гори Кармель, що була прославлена чудами пророка Іллі в Старому Заповіті.

22. НАЇН

У дорозі до Кармелю переїздимо через невеличку оселю Наїн. Ця місцевість відома з того, що тут Христос воскресив померлого молодця, одинака нещасної вдовиці. У Святому Письмі є згадка, що колись Наїн був знатним містом. Сьогодні це бідне село, яке нічим не різиться від інших.

Ось і невеличка церковця. Францисканець зупиняється перед нею, за ним і ми. Котресь із дітей, що цілою юрбою біля нас зібралися, посилає до церковного сторожа по ключі. За хвилину, замість сторожа, приходить жінка з ключем, відмикає невеличку й непоказну церковцю. Входимо й молимося кілька хвилин, а Францисканець пояснює, що на тому місці, де стоїть церковця, Христос воскресив молодця. Євангеліє Луки розказує про це так:

"І сталося, згодом вибрався в місто, назване Наїн, а з Ним ішло доволі учнів Його та й сила народу. Як же наблизився до воріт міста, аж ось виносили померлого, єдиного сина своєї матері, а вона була вдова. Та й багато людей із міста йшли за нею. Побачивши її, Господь змилосердився над нею і сказав до неї: "Не плач!" І підійшовши, доторкнувся носилок, а ті, що несли, зупинились, і сказав: "Молодче, кажу тобі встань!" І піднявся мерлець і став говорити. І віддав його матері. Усіх обняв жах, і прославляли Бога, кажучи: "Великий пророк став між нами, і зглянувся Бог над своїм народом!" (Лк. VII. 11-16).

Слава цього чуда скоро розійшлася по всій країні, бо Спаситель довершив його в людній місцевості і при багатьох свідках. Це вже третє чудо, яке Христос довершив, воскрешаючи мертвих.

Францисканець дає нам іще деякі пояснення щодо подій й місця. Тією самою каменистою нерівною дорогою вертаємося до наших авт, які не могли їхати по цих дорогах.

23. К А Р М Е Л Ъ

Кармель — це пасмо гір над Середземним Морем, довге на 23 ї широке на 6-8 кілометрів. Височина їх около 500 метрів. Гори покриті зеленню. Найвищий верх має 551 метрів. На ньому монастир Братів Кармелітів.

В'їздимо до міста Гаїфи. Це більше місто, яких 200 тисяч мешканців. Розбудоване в модерному стилі, з широкими вулицями, робить враження, що в ньому живуть безжурні й заможні люди. Ніде в Св. Письмі немає згадки ні про нього, ні про пристань тієї самої назви. Пороблені розкопки, 2 кілометри на північний захід, указують, що там були людські оселі 1400 літ перед Христом.

Сама гора Кармель положена 2 км. на північний захід від міста. Спрямовуємося туди і виїжджаємо одним із численних вивозів на гору. По боках завважуємо вижолоблені в скелі старовинні печери, які свідчать, що тут уже в давнину жили аскети. Гору Кармель уважають за святу не тільки християни, але також і погани. Уже в Старому Заповіті пророк Ілля діяв тут чуда, якими переміг поганських віщунів. Про це є згадка в Книзі Царств: серед погідного дня, за молитвами пророка Іллі, Бог зіслав зливний дощ. Це навернуло багатьох поган до Бога. (І. Царств 18, 21).

У перших віках християнства гору Кармель покривали святині й монастири. У часах хрестоносних походів орден Темпллярів вибудував був там свої оборонні кріпості.

Досі стоїть там т. зв. Школа Пророків, присвячена пророкові Іллі. Школа стоїть на руїнах одного з монастирів, у якому жили римо-католицькі ереміти. Монастир збурено 1263 р., а новий зі школою вибудувано аж у 1958 р.

Є там також монастир грецьких ченців, який вони одержали від турків 1767 р. У 1797 р. монастир знова був збурений, а в 1827 р. розпочато нову будову, яка тривала до 1853 р.

Із тераси гори прекрасний вид на Середземне Море, на місто Гаїфу, що в 1918 р. начислювало ледве 20 тисяч населення, а нині зросло на 180 тисяч. Пристань служить торговельним суднам азійських і європейських країн. Місто і пристань вкриті зеленню; в місті багато квітників, травників і парків, роблять на глядача міле враження.

Черніць запрошує нас до церковці, збудованої на тому місці, де за переказом св. пророк Ілля мав своїми молитвами виблагати в Бога чудесний дощ. Відмовляємо молитву й почерзі приступаємо до статуї Пресвятої Богородиці на престолі та цілуємо її ногу. Церковця гарно розмальована, деякі місця виложені мозаїкою.

Прощаємо святе місце молитвою, виходимо на простору площу перед церковцею й від'їжджаємо знова на схід, до Назарету. Наші авта з'їздять з гори іншим вивозом, що таксамо як попередній, різьблений старинними печерами по боках.

24. НАЗАРЕТ

Сонце сягало свого зеніту, коли ми наближалися до Назарету. Це містечко мало відоме в Старому Заповіті, зате славне від часу Благовіщення і дитячого життя Христа Господа.

Містечко розложене в широкій кітловині. Населення около 16.000, у цьому числі половина християн різних віровизнань; між ними найчисленніші католики і православні.

Назарет цінний тим, що в ньому досі збереглося колишнє помешкання Пресвятої Богородиці, в якому під час молитви звістив Йі Архангел Гавриїл благу вість.

В'їжджаємо до Назарету, а що це обідній час, вступаємо до харчівні на обід. Опісля їдемо на місце Благовіщення. Ідемо по між звалищами і руїнами якихось будівель. Між ними є, кажуть, доми з часів життя Богоматері.

За кілька хвилин бачимо перед собою довбану в камені пе-черу-мешкання Божої Матері. Сходимо вниз 17-ступневими сходами до кімнати, що міститься під захристією святині Благовіщення Пресвятої Богородиці. Найперше їдемо через присінок, званий каплицею появи Архангела. У ній два престоли: правий посвячений св. Йоакимові, лівий Архангелові Гавриїлові. Із присінка веде вузький лукуватий коридор до кімнати Благовіщення. Там, де нині стоїть престол — стояла колись Мати Божа на молитві. Тоді явився Йі Архангел Гавриїл і поздоровив словами: "Радуйся благодатна, Господь з Тобою, Благословенна Ти між жenами". Мати Божа занепокоїлася, бо не знала, що це за поздоровлення, а Архангел продовжував: "Не бийся, Маріє, бо Ти знайшла в Бога ласку. Ось, зачнеш і народиш Сина й назвеш Його Ісус. Він буде великий і Сином Вишнього назветься. І дастъ Йому Господь престол Давида, вітця Його, і царюватиме над домом Якова во віки і царству Його не буде кінця". Затривожена Марія запитала Ангела: "Як це станеться, коли я мужа не знаю". Тоді сказав до Неї Ангел: "Дух Святий найде на Тебе її сила Вишнього окреє Тебе; тимто її Святе, що народиться, назветься Син Божий". Марія відповіла: "Я раба Господня, нехай станеться по Твоєму слову".

У кімнаті стоїть тепер вівтар із написом латинською мовою: "Caro hic factum est", зн. "Тут Слово сталося Тілом". Співаємо всі "Богородице Діво", а потім акафист Благовіщенню Пре-

святої Богородиці. Глибокі переживання паломників проявляються в третмінні їхніх голосів. Тут можна молитися не лише устами, але душою й серцем.

Кінчимо акафист і розглядаємося по кімнаті — колишньому мешканні Божої Матері. Ось там, де мав стояти Архангел Гавриїл, тепер мідяній стовп від землі до стелі. Недостойна бо стояти людина своїми грішними стопами на тому місці, де Пречистій явився представник неба, безплотних душ.

Печера-мешкання Божої Матері була у великому почитанні від ранніх віків християнства. У IV ст. навернений жид граф Йосиф із Тиберіади збудував був першу базиліку в честь Благовіщення Пресвятої Богородиці. Про велич і красу базиліки свідчать залишки руїн, збережені в невеликому монастирському музеї, дбайливо різьблени в камені капітелі та інші прикраси. Довжина базиліки була на 75, а ширина на 30 метрів. Печера Благовіщення містилася під святилищем. Ця печера була причиною, що до Назарету вже від VI ст. почалися паломництва.

Хрестоносці відбудували базиліку 1099 р., але султан Бібарс велів зрівняти її з землею. Від того часу було багато спроб відбудувати цю святиню, та довершено діла аж у 1620 р. Тодішній володар країни емір друзів віддав був Францисканцям руїни давньої базиліки враз із печeroю Благовіщення.

Теперішня святиня Благовіщення походить із 1730 р. Без дозволу турецького уряду зв. "Високої Порти", не вільно було будувати християнських святынь. Однаке було звичаєве право, що збудовану, навіть без дозволу уряду, святиню не вільно було ніщити. Тодішній турецький губернатор країни, що жив добре з Францисканцями, виїжджаючи до Мекки, порадив, щоби Францисканці під час його неприявності вибудували на давніх руїнах нову святиню. Ігумен узявся з запалом до будови, яку мусів викінчити упродовж шести місяців, себто до часу, доки губернатор вернувся. Святиня збудована за шість місяців не могла бути величава й належно оздоблена. Сьогодні відчувається там брак величної святині в честь Благовіщення Пресвятої Богородиці і вже пороблено заходи для її будови.

Овіяні шляхетними почуваннями, виходимо з мешкання Богоматері та їдемо до черниць Францисканок на спочинок. Тут упорядковуємо свої речі, щоб завтра раненько бути готовими до від'їзду.

Після вечері спішимо щераз до печери Благовіщення, щоб на прощання відспівати паракліс до Пресвятої Богородиці, той самий, який у наших церквах співається щоденно в місяці травні.

Уже темна ніч, як ми вийшли з печери Благовіщення та вертаємося до монастиря.

25. ЧЕРЕЗ СТОЛИЦЮ СОНЯЧНОЇ ГЕЛЛАДИ. ВІД'ЇЗД.

Середа 24-го серпня.

Раненько будить нас дзвінок на Службу Божу. Встаємо в год. 1.30 і скоро збираємося. На дворі темно. Спаковуємо свої речі до валізок і впоспіху виносимо їх до авт. Щераз переглядаємо, щоб хто не лишив документів чи інших речей. Після провірки їдемо до печери Благовіщення на Святу Літургію. З нами все невідступний наш Отець Францисканець. Він їде з нами і все приявив на наших богослуженнях.

Точно в 2.30 зачинаємо Службу Божу в печері Благовіщення. Опісля сідаемо до авт та їдемо до Лідди віддаленоїколо 60 миль від Назарету. Авта продираються в поспіху через нічну темряву, щоб не спізнати відлету літака. Вчора гомоніла на цих автах весело наша розмова — нині її не чути. Навіть найбільші балакуни не бажають нарушувати мовчанку. Кожне з нас живе ще враженнями... Нині ж бо покидаємо Святу Землю...

Ніч звиває своє чорне простирадло. Робиться день. Синіє, а потім голубіє небозвід. Зникають зорі. Перед нами дещо замрячені поля, луки і пасовиська. Тут і там виривають обриси передміських будівель. Ось і Лідда. Перед містом летовище. Наші авта везуть нас перед летунський двірець. Розчислюємося з шоферами, дякуємо за обслугу та зголошуємося до відлету.

На летовищі приглядаємося рухові літаків. Вони з жидівськими написами "Ель-Аль". Однак наші паломники пізнали, що це літаки американські, тільки написи жидівські. Дехто з паломників боявся, що прийдеться тими літаками їхати: робили на нас враження, що американці викинули їх на смітник, а жиди підняли...

Але, на наше вдоволення, на летовищі з'явився бельгійський літак "Сабена", яким ми й виїхали з Лідди точно в 9-ій ранку.

За кілька хвилин під нами вже Середземне Море. Літак підноситься щораз вище, залишаючи над морем вовнисті баранці хмар. Наш літ — на захід. День сонячний, погідний, і ми з пріємністю оглядаємо згори плесо Середземного Моря. Як на карті докладно видно береги з островцями й півострівцями.

За кілька годин лету зарисовується перед нами Балканський півострів — Греція зі своєю столицею Атени.

Літак знижується і перед нами стають Атени, столиця сонячної Геллади. Населення цього міста досягає півтора мільйона, переважно православних. Католиків в Атенах є 46 тисяч. За часів цісаря Юстиніана було в Атенах ок. 300 церков і монастирів, та з кінцем 19 стол. було вже тільки 70 церков, які переважно остали досьогодні.

Виходимо з літака на одногодинний перестанок. У ждалльні, очевидно грецька мова, але не тяжко порозумітися й по англійськи. Грецькі написи пригадують нам гімназійні часи і професорів від греки. Тільки не так вони нас вчили говорити, як нині греки говорять. Грецька лектура в гімназії мала на меті ввести нас у світ колишнього розцвіту грецької культури, штуки й мистецтва. Нині не те. Греки — це лише зубожілі спадкоємці своїх славних прадідів. Нині — це бідний народ, що глядиться за американською допомогою "для недорозвинених країн". Нинішні заняття греків — не мистецтво, література і штука, ні. Сьогодні греки працюють на каменистій ріллі, як рільники, торгують і вправляють ремесло. Штука, мистецтво й література — належать до минувшини. Забувається сьогодні колишню грецьку класику — ба, навіть зі школі її усунули...

Паломники оглядають кіоски сьогоднішнього грецького мистецтва. Є тут і посуда з барвистої порцеляни, і різьби на дереві, і фаянсові вироби, і прекрасні вишивки на столових обрусах у легких барвах і формах, та багато інших артистичних речей. Дехто рад би щось купити на пам'ятку, але тут, на летовищі ціни таки за високі.

Дехто купує вишивані обруси, щоб мати пам'ятку з Атен. Купують також інші дрібніші речі. Дехто висказує жаль, що нема часу піти до міста, оглянути його, а може й пам'ятку купити.

Година проминає скоро. Мегафони заповідають відліт. Наші паломники приготовляють свої квитки й паспорти та виходять на площа. Короткий, відомий уже нам процедер і ми в літаку. Він підноситься понад гористу Гелладу і спрямовує свій літ у напрямі Риму. Під нами сильно розчленовані береги грецького півострова, на яких більша частина гористого й неврожайного суходолу.

Сонце мало тут слабше від сили сонця у Святій Землі. Недаром же цю країну греки називали в давнину Сонячною Гелладою. Прощаємо її тужнім поглядом. Під нами Середземне Море, що прозирає поміж білі, то знову сірі хмари баранчиків. Кожне з нас тиснеться до вікон, кожний жадний побачити з літака Се-

редземне Море: ми ж не мали досі нагоди оглядати його з літака в день.

На висоті 20 тисяч фітів подають нам обід. Заки ми його скінчили, було вже видно береги Італії. Хтось з наших паломників піdstупає до пілота і просить, щоби показав нам кратер Везувія. Летун спрямовує лет до Везувія, дещо знижує літак і обїздить півколом, щоб ми могли добре бачити і Неаполь і розкопки Помпеїв і дещо засклеплений кратер Везувія. З усієї гори, немов випаровує і несеться вгору легка мряка. Ще кількадесят мінут лету над західним берегом Італії і літак приземлюється на летовищі Риму.

26. ДЖЕТОМ ПОНАД СЕРЕДЗЕМНЕ МОРЕ Й ЕСПАНІЮ

Перед летунський двірець заїжджає колосальний джетовий літак американської компанії T. W. A. Він забирає нас і з великим гуком підноситься високо понад хмари. Летимо понад Середземне Море у напрямі Мадриду, столиці Еспанії. Всі 140 сидень на літаку обсаджені. Вгорі не чути гуку. Літак лишає його позаду: він летить скорше нього.

Стюардеса роздає на письмі звідомлення писані рукою. Літак є тепер на висоті 40 тисяч фітів. На дворі -37°C . Скорість літака 600 км. на годину. Знаходимося на такій то і такій географічній ширині й довжині і т. д.

Виглядаємо через вікно, але нічого не видно. Всюди синява. Вгорі синіє і вдолині синіє. Не видно тих білих чи сіро-олов'яних хмарних баранчиків над морем, що з іншого звичайного літака. Небо, аж чорне від синяви. Вдивляємося з насолодою в барву неземної краси. Літак летить рівно, так, що годі розпізнати, чи він стоїть, чи в русі.

За неповних три години приземлюємося. Через вікна видно широкорозложений Мадрид на лівому березі ріки Манзанарес. Старе місто: його початки сягають першої половини 10-го століття. Від самого початку воно було осідком королів, потім архиєпископів. Сюди сходяться залізничні шляхи, в останніх часах теж повітряні. Місто славне старинним університетом із славною бібліотекою, яка начислює близько 2.000.000 томів, між якими багато стародруків і рукописів.

Місто в давнину було обведене муром, з якого тільки залишки остались. Мадрид славний теж з архітектури й скульптури. Через ріку Манзанарес збудовано шість мостів. Численні середньовічні статуй надають місту краси і принади. Найбільшою його прикрасою є старинні святині, між ними славна базиліка в честь Пресвятої Богородиці, як там називають "Нашої Владичиці", з 1523 р. і святиня в честь св. Ісидора з 1651 р. Університет заложений Альфонсом Орозко в 1590 р.

Крім університету, що є центральним із-поміж усіх 12 університетів Еспанії, є в Мадриді понад 100 середніх шкіл різних типів і кількасот народніх шкіл. Усі школи ведені в католицькому дусі.

Еспанія — майже в сто відсотках католицька країна. Тут усього 26 тисяч протестантів. Багато шкіл, як народніх і середніх так і університетських, є під опікою Єзуїтів. Між ними є школи мистецтва, музики, архітектури й кустарних виробів.

Літак набравши пального, під'їздить до вестибулю двірця. Ми сідаємо знову та летимо до Лісbonи, столиці Португалії.

Хто ж не чув про Португалію, якої назва вславилася по світі через бідне гірське село Фатіму? Від появи Божої Матері в селі Фатіма 1917 року до сьогодні світова преса не перестає писати про цю незвичайну, чудесну подію. Тому то і ми спрямували наші стопи в напрямі Фатіми. Летимо, але вже не так високо, як раніше. Можна добре бачити села й містечка поміж гірськими хребтами. Іхні хатини розсипані поміж горами, немов стадо баранів, яких так повно в Португалії.

За кілька десятирічок літак приземлюється. Ми на території сусідньої країни, Португалії, в її столиці. Не маємо сьогодні часу оглядати місто. Наша ціль Фатіма, місце чудесних появ і предсказань Пресвятої Богородиці. Тут на нас повинен би ждати автобус, якого ми замовили ще в Канаді, а відтак щераз із Риму повторили замовлення.

На двірці полагоджуємо формальності. Урядники провірюють наші паспорти. Розпитуємо про комунікацію між Лісбоною й Фатімою. Получення між столицею й Фатімою добре й вигідне. Що дві години їде до Фатіми поїзд і їздять часто автобуси. Фатіму дуже часто відвідують чужинці з Європи і з-поза океану.

Замовлений автобус ждав на нас. Упродовж кількох мінут ми вже сиділи в автобусі. Шофер португалець говорить тільки по португальському. Знає, що нас має бути 20 осіб, що ми приїхали до Лісбоної і що він має нас завезти до Фатіми та примістити там у гостинниці "Естреля де Фатіма" (-Фатімська Зоря). Ще кілька мінут провірки осіб і багажу і автобус везе нас гарною асфальтовою, вузенькою дорогою на північ.

Їдемо понад сріблисті ставочки, поміж стада овець, поміж більенькі, хоч надто бідні селища. Сонце ховається за обрій і автобус привозить нас до намічененої цілі вже в нічному сумерку. Повних три години проминули нам у дорозі. Автобус задержується перед будинком із написом: "Естреля де Фатіма" — Фатімська Зоря.

Розміщуємося в кімнатах, вечеряємо і втомлені йдемо на нічліг. Не всі: дехто нетерпливий і хоче зараз бачити місце появ Богоматері. На площі світло, немов догаряючої ватри із маленької каплички, що перед нею день і ніч горячі сотні свічок жертвованих у честь Божої Матері. Це місце появ Богоматері. Тут на долучення Пресвятої Богородиці збудовано маленьку капличку, яка

звертає на себе увагу наших паломників. У капличці повно бого-мольців. День і ніч їх повно, а прибувають з усього світу.

Простора площа порожня. На ній, перед базилікою величава статуя Христа Спасителя з розпростертими раменами. На площі вічна мовчанка — адорация. Тут, де перед 43 роками було чути слова Богоматері — людська мова нехай не гомонить. Тут треба вслухуватися в слова Божої Матері, сказані перед 43 роками.

Мимо цілоденної подорожі ми не втомлені. Мимо багатьох недоспаних ночей — не береться нас сон. Фатіма — святе місце. Неодне з нас читало про чудесну появу Богоматері, про предсказані події, про упіmnення висказани трьом фатімським пастушкам, про чудо сонця... Ми на місці чуда і наші думки овіяні святістю.

Службу Божу ми постановили співати завтра в 9-тій годині. Щоденні ранні Служби Божі зганяли нас із постелі і ми не досипляли. Завтра ж маємо досить часу на спання. Тому нині не дуже то і спішимося на спочинок.

27. ДЕЩО ПРО ФАТИМУ

Мале гірське село Фатіма стало славно-знаним від 1917 року, коли там з'явилася Божа Мати трьом місцевим дітям: Лукії, Францискові й Жасінті. Лежить воно між Лісбоною і Коімброю в дієезії Лейрія на горбовинній височині. Мешканці села — незаможні хлібороби, ведуть примітивне й роботяще життя. Крім збіжжя й кукурудзи, які вони управляють на каменистому ґрунті, плекають ще оливкові сади й випасають овець.

Населення творило для себе звичайну сільську громаду, яка рідко стрічалася з життям зіпсованого міста, в якому ширилося безвір'я.

У тій то Фатімі й сталися надзвичайні події. Тут Божа Мати вибрала на своїх малих апостолів: Лукію дон Сантос, що мала тоді 10 літ, її небожа Франциска Марто, 9 літ, і його сестричку Гіяцинту (Жасінту), 7 літ. Ці діти визначалися нахилем до всього релігійного, хоч до школи не ходили та й із релігії не так багато знали.

На основі зізнань Лукії кардинал Сережейра з Лісbonи писав 13-го травня 1942 р. ось так: "Одного дня на весні 1916 року шукало троє дітей-пастушків сховку перед дощем на час бурі. Вони сховалися у печеру на схилі гори Кабеко. Спершу вони відмовляли там вервицю, потім бавилися. Сильний подув вітру принужив їх виглянути і вони побачили понад оливними деревами ясну людську постать, що зближалася до них. Вона була ясна як сніг, що на ньому відбивається сонце, і прозора мов кришталь.

Коли постать наблизилася, розпізнали вони риси, може 15-літнього юнака надлюдської краси. Він підійшов до дітей і промовив до них приязно: "Не бійтесь! Я є ангел миру. Моліться зі мною!" Він клякнув, схилився аж чоло діткамулося землі, і повторив три рази: "Мій Боже, я вірю в Тебе, молюся до Тебе, вповаю на Тебе, люблю Тебе. Прошу прощення для тих, що не вірять, не моляться і не люблять Тебе".

Тоді ангел встав і додав: "Моліться так. Найсвятіший Ісус і Марія будуть зворушені голосом вашої молитви". Ангел зник. Його слова вбилися глибоко в дитячі душі так, що діти їх ніколи вже не позабули. Із того часу вони клякали часто й відмовляли молитву, доки не втомлялись.

Одного гарного дня в липні або серпні, опівдні з'явилася ця таємнича постать удруге. Діти забавлялися якраз в городі Лукії. Несподівано з'явився біля них ангел і сказав: "Що ви робите? Моліться, моліться багато! Найсвятіші Ісус і Марія хочуть через вас показати Своє велике милосердя. Невпинно жертвуйте Ісусові молитви й покуту за так багато гріхів і за навернення грішників. Молитвою й жертвою спровадіте мир на вашу батьківщину. Я є Ангел Хоронитель. Принимайте і покірно переносіть страждання, які Ісус хоче вам зіслати".

За два-три місяці діти були знов у малій печері, відмовляли вервицю і повторяли молитву ангела. Нагло огорнуло їх чудесне світло і вони знов побачили ангела, що стояв перед ними. Тепер тримав він у руці чашу і над нею Агнця, з якого спливали краплинки крові. Ангел наче завісив чашу й агнця у повітрі, клякнув поруч дітей і звелів їм повторити три рази таку молитву: "Задля незвичайних заслуг Найсвятішого Господа Ісуса Христа і мольб Пренепорочної Діви Марії благаю за навернення бідних грішників. Амінь. Пресвята Тройце, Отче, Сине і Святий Душа, молю Тебе в найглибшій покорі та жертву Tobі найдорожче Тіло, Кров і Божество нашого Ісуса Христа, що перебуває в усіх кивотах світу, як покуту за гріхи, що ними Його ображають".

Тоді ангел встав, узяв Найсвятіші Тайни, подав їх Лукії, Францискові й Жасінті та сказав: "Прийміть Тіло і Кров Христа, так дуже зневаженого невдячними людьми. Слідкуйте їх гріхи й потіште вашого Бога!" Ангел знову впав навколошки, повторив ще три рази цю молитву й тоді зник. Діти відмовляли молитву ангела доки не смерклося.

28. ПОЯВА БОЖОЇ МАТЕРІ

Була неділя 13-го травня 1917. Троє дітей пасли свої невеличкі череди овець на Кова де Ірія зн. в долині Ірії. У Фатімі за дзвонили дзвони на "Ангел Господень". Діти за домашнім звичаєм відмовили вервицю та бавилися: будували дімок із каміння. Місце, де бавилися діти, прошила блискавка. Діти оглянулися довкруги, але небо було чисте, погідне. Подумали, що десь за верхами дерев сунуть хмари і зараз хлюнє дощ. Вони погнали свої отари овець у долину. Блискавка знову прошила повітря — і діти стали нерухомо. Перед собою віддалі кількох метрів, побачили дівчину незвичайної краси. Вона стояла на гілці малого дубочка на висоті одного метра. Перелякані діти хотіли втікати, але Поява незвичайно мило промовила: "Не бійтесь! Не зроблю вам нічого злого!" Тепер діти вже без страху зблизилися до неї. Дівчина надзвичайної краси могла мати 18 років. Неподібна була до жадного образу Матері Божої ні Святих, що їх діти бачили. Обличчя Появи було правильних рис і дуже міле та сяло немов сонце. "Воно було спокійне, з легкою тінню смутку". Із зложеніх на грудях рук звисала коштовна вервиця зі сніжно білих перел, закінчена хрестом. Біла мов свіжий сніг сукня спливала з голови аж до стіп. Плащ був обрамований золотою обшивкою й гафтами. Вся ж постать сяла промінням і окружав її блик, що світив ясніше сонця" — передає єпископ з Лейрії за поясненнями Лукії. Лукію просили опісля, щоб вона описала обличчя Появи, але вона не могла нічого більше сказати, як "світло". "Це було світло, світло, світло". Двадцять літ пізніше, коли Лукія побачила намальований образ тої Пані з Фатімі, що її вперше бачила, писала до єпископа з Лейрії таке: "Думаю, якщо б я вміла малювати — хоч це неможливе — її не можна людськими словами описати. Намалювала б я сукню зовсім невибагливу, білу, наскільки це можливе, та плащ, що спадає з голови аж до стіп. І тому, що я не могла б намалювати цього світла і краси, залишила б усі прикраси за винятком золотого обрамування плаща. Ці дорогоцінності блищали в сяйві мов сонце. Це порівняння залишається далеко поза дійсністю, однаке не знаю, як би це можна було кратче описати".

Пані — за словами Лукії — дивилася на дітей. Лукії прий-

шла думка, чи це бува не Пресвята Богородиця, то й вона зараз спітала:

— "Звідки приходиш, Достойна Пані?" Чудесна поява відповіла:

— "Приходжу з неба". Тоді Лукія відважилася питати дальше:

— "Чого Ти приходиш сюди?"

— "Приходжу просити вас, щоб ви навідувались сюди кожного 13-го дня місяця, шість разів підряд. У жовтні скажу вам, хто я і чого від вас хочу". Лукія дальнє запитувала:

— "Приходиш із неба? Чи я також піду до неба?"

— "Так".

— "Гіяцинта також?"

— "Також".

— "І Франц?"

Тоді чудесна поява глянула на хлопця з виразом матерньої любові і сказала:

— "Він також піде, але перед тим мусить відмовити ще багато вервиць".

Все інше, що чудесна поява сказала дітям, вони задержали в строгій тайні. На бажання єпископа з Лейрії, пізніше в монастирі Лукія все списала, що їй Чудесна Поява сказала. Із першої появи розказала вона в 1939 році таке: "Пані питала нас: Чи хочете віддатися Богові, принести жертву і приняти добровільно всі терпіння, що їх Він вам зішле, як покуту за гріхи, що ображають Божий Маєстат? Чи хочете страждати за навернення грішників, щоб направити образу Бога та зневаги, що їх завдають Божій Матері?

Лукія відповіла радо: "Так, хочемо цього". Чудесна поява додала з милою усмішкою: "Мусите ще багато терпіти. Божа ласка буде з вами і буде вас завжди піддерживати". При тому Чудесна Поява розвела Свої руки, які дотепер держала зложені, і цей її рух пролив на дітей таємниче світло, яке проникнуло їх, за словами Лукії, до глибин душі.

Діти відмовляли молитву ангела з усією щирістю: "Пресвята Тройце"... Чудесна Поява веліла дітям відмовляти з увагою ще й вервицю, щоб виблагати для світу мир, а сама, не рухаючи ногами, немов відплила у східному напрямі.

Коли діти опритомніли, почали розказувати одне одному, що бачили і чули. Всі троє бачили Чудесну Появу, але Вона говорила тільки з Лукією. Жасінта чула її слова, Франц же не чув. Так було і в часі дальших появ. Розмова з Чудесною Появою тривала яких 10 мінут.

Дома ніхто не хотів дітям вірити. Сусіди впевняли батьків,

що це видумки дітей. Від цього почалися і терпіння дітей. Лукію назвали брехункою, новою Бернадетою, а деякі казали, що її "варт би провчити, щоб не брехала". Мати Лукії, чесна й бого-боязлива жінка, була цим дуже схвильована. Вона грозила дитині биттям та іншими карами. Терпіла також Лукія і від своїх старших сестер, однаке твердо держалася того, що пообіцяла: все перетерпіти як жертву за навернення грішників.

**

Хоч родичі строго забороняли дітям іти на місце появ, все ж таки малі прийшли знову до Кова да Ірія 13-го червня. Туди зійшлося окоło 60 зацікавлених із Фатіми. Діти зачали відмовляти вервицю і знову побачили блискавку, а Лукія сказала: "Пані йде!" Поява стояла на "камінному дубі". Приявні чули, що говорила Лукія, але ні не чули, ні не бачили Чудесної Появи. Лукія знову питала:

— "Чого бажаєш від мене?", а Пані відповіла:

— "Прийдіть сюди 13-го наступного місяця. Не забувайте щоденно відмовляти вервицю. Я хочу, щоб ви вчилися читати, пізніше скажу вам, чого бажаю".

Лукія просила за виздоровлення одного хворого, якого їй поручено. Чудесна Поява сказала:

— "Нехай він навернеться, то протягом року буде здоровий". Тоді Чудесна Поява довірила дітям перший раз тайну, про яку Лукія розповіла аж 1927 р. Вона розказувала таке:

"Я просила Паню, щоб забрала нас із Собою до неба, а Пані відповіла таке: — "Я незадовго прийду й заберу Жасінту і Франка, але ти мусиш іще довше тут лишитися. Ісус хоче встановити в світі торжество звеличення Моєї Любові. Тим, що будуть звеличувати Мене — обіцюю спасіння. Такі душі будуть радуватися Божою Любов'ю так, немов би Я їх ставила перед Його Престілом".

Тоді Лукія дальше питала: — "То я сама мусітиму тут лишитися?"

— "Ні, моя дитино. Я не покину тебе ніколи. Моя любов буде твоїм прибіжищем і дорогою, що заведе тебе до Бога". При тих словах Непорочна Діва розвела Свої руки і вдруге розсипала над ними оте проникливе світло, в якому ми поринули, немов у Божестві, — писала опісля Лукія.

Коли Лукія поглянула на Жасінту і Франка, то здавалося їй, що вони обидвое находились у світляному промінні, що підіймалося до неба. Вона сама була також у цьому промінні, проте воно знижувалося до землі.

Очевидці оповідали, що в тому часі, коли Лукія повідомила, що приходить Пані, галузки дерева принизилися, наче б і справ-

Зображення появи Божої Матері

ді хтось там стояв. Коли поява віддалилася в напрямі сходу — галузки дуба нагнулися в той бік, мов би Її одяга воліклася по них.

Діти з'єднали собі симпатії глядачів, але прикрощі для них не припинилися. Лукія страждала багато від ущипливих докорів дома. Її приневолювано, щоб усе сказане відкликала, бо воно обман і брехня.

Священик із Фатіми широко зацікавився оповіданням дітей та не сумнівався у їх правдомовності. Але він допускав також підступ диявола та сказав дітям, що це може бути диявольський обман. Вислів священика дуже зажурив Лукію. Вона попала в сумнів і постановила вже більше не йти до Кова да Ірія. Відтак писала: "Я була сильно постановила не йти і переказала те 12-го липня Франкові й Жасінти: "Якщо Пані запитає про мене, скажіть Йй, що я боюся, щоб це не був диявольський обман". Але найближчого ранку вона відчула незвичайну силу в душі і таки пішла зі своїм дядьком і обидвома дітьми на місце появ.

Чудесних появ Богоматері було всіх шість. Кожного 13-го дня в місяці діти виходили до Кова да Ірія під камінний дуб: побачити Божу Матір і набрати свіжих сил у своїх діточих терпіннях.

Остання поява була 13-го жовтня. Про появи в Кова да Ірія рознеслася широко вістка. Про них писали й часописи. Кожний хотів побачити заповіджену останню появу, то й із усіх сторін спішили піші й возами в напрямі Кова да Ірія. Перед полуднем було вже там яких 70 тисяч людей різного віку і стану!

В 12-їй уполудне Лукія задріжала і сповістила близькавку. Вона поглянула на небо зі словами: "Ось!" Пізніше оповідали очевидці: "Обличчя дітей ставали все кращими і прибирали рожевої закраски".

Лукія звернула увагу приявних словами: "Дивіться на сонце". Приявні побачили небачене ніде явище, яке виглядало на чудо заповіджене Ісусом Христом, що при кінці світа "Сили небесні задріжать". Дощ, що до того часу безперестанно падав, тепер нагло перестав, а густі хмари, що закривали сонце, розступилися. В зеніті видніло сонце, як срібно-бліскучий кружок, що його можна було оглядати без труднощі. Воно почало крутитися дозкола себе з неймовірною швидкістю, як вогняне колесо. При тому мінилося всіми барвами веселки та розсівало на всі сторони світляні проміння. Сонце тричі переставало кружляти на кілька секунд, і знов кружляло з іще більшою силою світляних барв.

Приявні, стримавши дух, приглядалися чудові сонця, аж в один момент пронісся з 70-тисячної громади жахливий крик: "Чудо, чудо, вірю в Бога, Маріє, змилосердися" й інші подібні окли-

70-тисячна товпа під час "пурда сонця".

ки. Ці оклики були наслідком того, що в один момент, здавалося, наче б сонце зірвалось із небозводу й падало плесами на землю. Люди попадали навколошкі в болото, кричали, плакали, бились в груди, відмовляли молитви, а згодом дещо заспокоїлись і хором співали "Вірую".*)

*) Більше про події в Фатімі та інших місцях появ Богоматері можна прочитати в книжці п. н. "Появи Пречистої Діви" (ціна \$1.50). Широко описані об'явлення у Фатімі в книжці о. С. Бартаса п. н. "Було троє малих дітей" (ціна \$2.50).

Видавець.

29. У ФАТИМСЬКІЙ БАЗИЛІЦІ

Четвер 25-го серпня

Хоч сьогодні постановили трохи довше поспати — паломникам не спиться. Вони вже від 6-ої ранку на ногах. Одні оглядають околицю Фатіми, інші моляться на місці появ Богоматері, де-хто вже в базиліці. Ранком у 7-мій год. спішу до базиліки, зголосити на 9-ту годину нашу Св. Літургію у візантійському обряді.

Захристіян прихильно приємнає зголосення. Він бачить на мені одяг священика східного обряду і запитує, скільки потрібно часу на Св. Літургію в візантійському обряді. "Півтора години" — пояснює. Захристіян заглядає в записник і викреслює в ньому трьох уже зголосених священиків на 9-ту, 9.30 і 10-ту годину при головному престолі. На їх місце ставить нашу паломничу Службу Божу.

По короткій інформації, скільки є нас, із якої країни, якої народності, йде до телефону і, як ми опісля довідалися, повідомляє католицьких репортерів про українське паломництво у Фатімі.

Перед 9-ою збирається наша група на самому переді церкви, перед головним престолом у фатімській базиліці. При кожному престолі, яких тамколо десятки, ждуть священики своєї черги. В 9-тій виходить нас трьох священиків перед св. трапезу. Ще перед "Благословленно царство" чуємо звуки фільмових апаратів. Це репортери прийшли фільмувати нашу Службу Божу. Місцеві захристияни з кадильницями стоять із двох боків. Вони певно сподівалися, що Служба Божа буде з дияконами. Один із паломників, Василь Мартинюк, поінформував їх, що не треба аж двох кадильниць і сам виручив їх від подавання кадила.

Його в часі Служби Божої хтось запросив до одної з кімнат у захристії, де були уставлені фонографи, що записували богослужбовий спів паломників. Василь був одушевлений мелодією співу, яка без порівняння звучала краще на фонографах, як у дійсності — оповідав опісля Василь.

У часі Св. Літургії було в церкві багато чужих священиків, ченців і черниць. Вони цікаво слідкували за обрядом східної Св. Літургії, а потім живо коментували між собою. До нас приходи-

ли також із деякими запитами, як до "руssких" паломників, що мають деякі відмінні літургійні форми. Треба було найперше їм вияснити, що наше паломництво українське, що літургійні практики в Українській Церкві мають відмінні форми в ризах і в літургійних обрядах.

Після Св. Літургії наші паломники не спішаться на снідання. Вони цікаві оглянути всі місця тих недавних іще подій. Священики, що так ждали своєї черги на Службу Божу — коло полудня прорідилися. Також і різні прочани покинули базиліку. Користаючи з того, наші паломники відшукали в базиліці нагробні камінні плити Франциска й Жасінти, які повмирали до двох років після появи їм Божої Матері. Тих двоє дітей похоронено на парохіяльному цвинтарі, а коли базиліка 1924 р. була вже викінчена, перенесено їх тіла до неї.

Базиліка збудована на невеличкому узгір'ї, близько того "камінного" дуба, де мали місце появи. На фронтовій фасаді храму стоїть статуя Божої Матері, викована в камені. Так Вона, за словами Лукії виглядала в часі появи. До святині треба йти кілька-десети сходами. Перед нею велика площа, більша як св. Петра в Римі. Поблизу храму на площі видніють написи в латинській мові: "Silentium", тут не вільно говорити. Паломники часто не додержують цеї мовчанки, аж поліція звертає їм увагу. Вони не все звернуть відразу увагу на напис. В часі появ Божої Матері з вапнякового каменя витриснуло сильне джерело води. Паломники набирають собі тої води, яка в деяких випадках має чудотворну силу уздоровляти недуги й помагати в нещастях. Води не все тече подостатком: часом тече дуже помалу, часом зовсім перестає текти, то й мусять паломники ждати.

Недалеко, яких 20 метрів від статуї, є ще кільканадцять країв у бетоні, зробленому в часі зрівняння площи перед базилікою. Цей бетон здержує узгір'я, щоб не розсувалося на сплянтовану площу.

Може десять метрів від статуї Спасителя стоїть невеличка капличка появ Богоматері, а біля каплички два полікандила — свічники, на яких день і ніч згаряє множество свічок, що їх принесли прочани на честь Богоматері. Під свічками є дротяна сітка, на яку падають під жаром сонячного тепла напіврозтоплені свічки і згаряють так мов дрова на ватрі. З них скапує віск на землю та зливається у воскову піраміду. Вечорами й ночами свічкове світло на відкритому повітрі ясніє, немов ватра. Світло свічок освічує статую Спасителя і сірий камінь статуї біліє в ночі алябастром.

У самому куті площи, близько базиліки стоїть той "камінний" дуб, під яким діти побачили вперше блискавку перед появою Бо-

Фатімська базиліка. На першому плані "капличка появ".

гоматері. Дуб виростає серед зеленої хащеватої трави, обгорожений маленьким парканцем.

Прочани з усіх сторін і країн прибувають сюди, переважно около 13-го кожного місяця, тобто в день появи Богоматері. Через дві ночі, які ми перебули в Фатімі, чули ми безпереривні молитви на вервиці в маленькій каплиці на площі, яка не має стін, тільки дах і ніби поруччя. Після снідання наші паломники були свободні від спільної програми дня. Вони оглядали хто чим був зацікавлений. У 3-тій год. попол. всі ми зібралися в маленькій каплиці появ Богоматері та відспівали там акафист у честь Пресвятої Богородиці, а по вечері того самого дня відспівали пракліс.

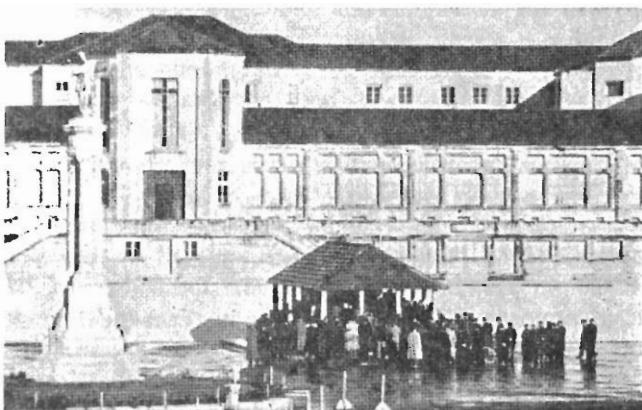
Після полудня кожний із наших паломників мав вільну руку. Малими гуртками по двох-трьох ходили до села Фатімі та відвідували рідню тих троє дітей, яким явилася була Богоматі. Ми заходили до їх кімнат, оглядали їх діточі забавки, ліжка і т. п.

Оглядали наші паломники місця, де діти бавилися в часі появи ангела. На тих місцях стоять нині маленькі каплички, що пригадували нам придорожні каплички в рідному краю. Були ми і в парохіяльній фатімській церкві та на цвинтарі, де опісля похоронено дітей.

Зараз по лівому боці від базиліки стоїть великий будинок, званий будинком Синьої Армії. У ньому реєструють усіх, які зголосяться там та складуть приречення, що молитвою й покутою випрошуватимуть у Господа здержання комуністичних і безбожницьких впливів у світі та навернення народів у Советському Союзі до Бога й релігійних практик.

На стіні коридора цього будинку є велика карта Евразії з зазначенням держав Советського Союзу червоною барвою і згlossenіх членів Синьої Армії, що моляться за навернення країн Советської Росії. Карта аж надто виразно зазначена переважаючою більшістю синьої барви, що означає Синю Армію, яка з усіх сторін окружає червону, тобто большевицьку барву.

Оглянули ми також околицю Фатіми. Там, де були поля, де пастушки випасали свої череди овець — нині на полях здебільша побудовано будинки-госпіції для прочан, готелі та гостинниці. В одному з таких будинків ми знайшли приміщення враз із харчом: в Естреля де Фатіма. Дехто з паломників, бажаючи мати тривалу пам'ятку з Фатіми, купив від рідної сестри Лукії руками ткане покривало на ліжко, дехто іншу пам'ятку, щоб усе пригадувала дома Фатіму з її чудесними подіями.

Капличка на місці появ Божої Матері, виповнена прочанами.

Гріб Жасінти в Фатімській базиліці.

30. У ДОРОЗІ ДО КАНАДИ

П'ятниця 26-го серпня

Встаємо рано, в 5.30. Треба звинути свої речі й сховати до подорожніх валізок. Уже в 7-мій треба бути в каплиці появ Богоматері на Службі Божій. Нині прощаємося з Фатімою і з Європою. В год. 8.40 веч. відлітає наш літак.

У 7-мій год. ранку стаємо на Службу Божу. Ще перед Св. Літургією паломники приносять свої пам'ятки, закуплені в різних місцевостях, щоби покласти їх перед престолом, поставленім на місці появ Божої Матері.

У тісній і малій каплиці співаємо Святу Літургію. Дрижучі зі зворушення голоси паломників глухнуть, розходяться серед отвертого простору. Тут немає стін, тільки дах. Три священики ледве містяться в вузенькому й тісному святилищі. Таку то каплицю, скромну і тісну, построєно на виразне веління Богоматері в часі її появ.

Служба Божа кінчиться. По ній співаємо пісню за нашу українську єдність, робимо благодарення, дехто ставить ще свічки до полікандила, відмовляє свої тихі молитви. Відтак спішими на сідання.

У програмі було поїхати до Лейрії і там вистаратися про дозвіл побачити сестру Лукію, що живе в монастирі Картузянок. Дехто з паломників сумнівався, чи вдасться нам дістати такий дозвіл і бачити сестру, якій чернечі правила не дозволяють ціле життя з ніким розмовляти і яка живе в строгій покуті і пості, що їх приписує чернечий устав. Тоді, на гадку деяких паломників, надармо витратимо гроші за автобус і замість вдоволення, відідемо з розчаруванням. То й на таке їх предложення, принято рішення поїхати — замість до Лейрії — до міста Лісbonи.

Автобус уже ждав нас у 9-тій год. ранку. Заки ми вийшли з Фатіми, поїхали всі автобусом ще раз до села та відвідали родини, що жили в кімнатах, де народилися і вмирали діти, що бачили чудо.

Брати й сестри дітей приняли нас радо, вказали на важніші діточі речі, як одежду й забавки, показали багато світлин дітей, які були розвіщені на стінах і на полищках до продажі. Опісля

автобус повіз нас на місце появ ангела, обвіз по всій фатімській околиці й аж тоді спрямував у напрямі Лісboni.

По дорозі, ми пообідали у придорожній гостинниці та після полуночі, по 2-їй годині, заїхали до столиці Португалії, Лісboni.

Лісbona це одне із кращих міст Європи. Розташоване на сімох горбках, яких 9 миль від атлантического побережжя і пристані тієї самої назви. Лісbona, в часі середньовічних воєн твердиня, та сьогодні це спокійна столиця, вивінкувана прекрасними пам'ятниками і старинними будівлями. В середмісті є старинний "університет Лісboni", славний монастир св. Вінцентія де Фора та знатна свяตиня св. Рока.

Місто основане іберійцями в старовину, переходило опісля з рук до рук. Його здобули були фенікійці, потім римляни, відтак готи і врешті 716 року дісталося воно в руки маврів, які володіли ним аж до 1147 р. В цьому році відібрал місто від маврів король Альфонс I і 1422 року Лісbona стала столицею Португалії. У 1755 році великий землетрус знищив це місто, яке мало тоді 50 тисяч населення. Сьогодні Лісbona має понад 800 тисяч населення.

Автобус обвіз нас вулицями Лісboni, а замовлений чічероне, що вже ждав нас на умовленому місці в Лісboni, показував нам важливіші будинки, церкви, монастирі, університет і под.

Ми знайшли годинку часу дати можність, передовсім паломничкам, піти до міських крамниць та накупити пам'яток. Вони радо скористали з неї, розпліваючися по різних крамницях. Автобус ждав нас в умовленому місці, щоб на 7.30 завезти нас на летовище, недалеко від міста.

Сонце хилилося вже до заходу, коли ми вирушили на летунську площа. Автобус минав прекрасні алеї Лісboni, обрамовані стрункими тополями та кипарисами, між якими розцвітали різними барвами огородові цвіти. Чистота й охайність на вулицях і коло домів свідчили про порядок і дбайливість міського заряду. Обслуга в автобусі, тобто шофер і чічероне, ставилися до нас увічливо і членно. У крамницях міста можна було стрінути людей різної національності. Були там німці, москалі, французи, чехи і навіть стрінули ми одного українця.

По сорок і п'яти мінутах автобус спинився перед летунським двірцем. Заки ми перевели з урядниками формальності лету, через мікрофони проголошено час нашого відліту до Канади.

Поспішно сідаємо до літака канадійської компанії С. Р. А. 504 і за кілька хвилин літак простягає свої дужі крила до лету понад океан. Кидаемо з висоти востаннє оком на Лісbonu та вже й залишаємо її далеко позаду. Летимо в західному напрямі. Під

нами синіє океан, тут і там наче вкритий раз білими, раз сірими баранчиками хмар.

Стюардеса подає вечерю, гаснуть світла, пора спати. Та нас сон не береться. Ми вже яких три тижні під сильними враженнями, то й ділимось всячиною. Врешті вколисують нас мотори до сну. Ніч довша як звичайно, бо ж летимо на захід — за сонцем, а це "продовжує" ніч. Та ще ця ніч не така темна, як звичайно: ані ніч, ані день. Здоганяємо літаком сонце і все ніби ловимо його останні промені.

Над ранком самі очі замикаються. Устає всяка розмова. Рання година хоче нас хоч трохи приспати. Гудуть тільки мотори і їх гук зливається з музикою морських хвиль десь там удолі. Тільки часом сколихнеться літак та розбудить декого.

Засірло надворі і крізь густі занависи всміхнулося світло. В літаку зачався рух. Інші пасажири — це чужі собі і незнані одні одним люди, не мають із ким і про що розмовляти. Рух зачиняють наші паломники, які зжилися за 19 днів, немов одна родина. Всі називаємо себе не прізвищами, тільки іменами. Всі вибачливі одні для одних. Наша ж одна ціль в одне нас з'єднала.

Тимчасом десь там за нами сходило помаранчево-золоте сонце. Чомусь море, а може й висота, що на ній ми знайшлися, надавало йому помаранчової закраски. Наставав день, а згодом ми побачили під собою канадський ґрунт. Інакше над землею почувався, інакше на душі. Людина звикла по землі ходити, то й літати легше над землею.

Минаємо міста й містечка та долітаємо до Монреалю, головної бази, з якої відлетів наш кольос КЛМ до Амстердаму перед 19-ти днями. Нині таки наш канадський С. Р. А. привіз нас сюди назад. Час нашого прибуття до Монреалю був назначений на год. 8.30, але через якусь причину літак більше години спізнився. Ще перед відлетом із Канади плянували ми відслужити в Монреалі благодарственную Святу Літургію за щасливий поворот, бо відліт до Торонто був назначений аж в год. 11.25. Тепер, хоч наш приліт спізнений, монреальські отці забрали нас своїми автомашинами до церкви на Лашіні, на Святу Літургію. Нова, стилева церква на Лашіні в Монреалі, побудована перед кількома роками отцем деканом д-ром М. Залеським. За 10 хвилин привітали нас у церковних дверях оо. декан М. Залеський і М. Сірий, парох церкви св. Духа в Монреалі. У церкві зібралося чимало людей. Отець декан привітив наше паломництво промовою і впровадив до своєї церкви св. Василія Великого.

31. ЗНОВ У КАНАДІ

Субота 27-го серпня

Отці паломники одягаються в ризи, щоб разом з отцем деканом і двома місцевими отцями, Іваном Гаврилюком і Миколою Сірим, станути до соборної Святої Літургії. Цим разом Св. Літургія мусить бути тільки читана, бо нам остає тільки півтора години часу, то й не встигли б її відспівати. Паломники уставилися на самому переді і хором відрецитовують. Церква доповнюється місцевими людьми.

По св. Євангелію о. декан говорить проповідь, у якій підкреслює важу і значення першого паломництва з Канади до Святої Землі. При кінці Св. Літургії просить автора цих рядків кількома словами розказати, де ми були і що бачили.

Після Служби Божої запрошує нас о. декан в імені церковних товариств на спільне снідання, що його місцеві пані прилагодили для нас у церковній залі. Нам тяжко відмовляти, але мусимо: наш літак жде на нас, мусимо бути на час. Отець І. Гаврилюк бере нас на своє авто, решта паломників сідає на таксівки і від'їздимо на летовище. З нами їдуть місцеві отці з о. деканом М. Залеським і декількома парохіянами. Біля церкви св. Василія стрічає нас дочка паломнички, п. Теклі, Анна Тхорівська з Отаєви, і дякує нам за опіку. Вона виїхала сюди по свою маму. Пращається також з нами друга паломничка з Америки Павліна, що звідси, з Монреалю відразу відлітає до Нью-Йорку. З жалем прощають нас пані з церкви св. Василія, які так ждали, щоб нас погостити, а ми навіть не можемо сісти з ними до спокійної розмови.

Приїздимо ще на час. На летовищі провірюють наші клунки, роблять митну контролю. Процедура перегляду квитків лету й паспортів проходить скоро. Мікрофони проголошують час відліту нашого літака і ми займаємо в ньому місця. За годину будемо в Торонто.

Пілот випробовує мотори. Здіймаємося вгору і ось ми на останньому етапі.

День погідний, ясний. Обідня пора застає нас у літаку. Всі ми раді й задоволені: всім здається, ми вже дома. Виразно бачимо канал-ріку св. Лоренса, оглядаємо згори містечка, що їх домики

розсіяні немов на папері. Година часу минає скоро — літак долітає до Торонто.

Раді і вдоволені виходимо до вестибулю. Там вийшло по нас багато людей: рідних і знакомих: хочуть привітати нас так же щиро і тепло серцем, як випроваджували нас до Святої Землі. Хочуть брати нас відразу до своїх домів. Але найперше мусимо поїхати до церкви св. о. Николая, з якої ми перед 19-ти днями виїхали і тут так само відспівати благодарний молебен.

Біля церкви застали ми багато людей, які ждали там на нас. Ale саме нині субота і церква ввесь час занята вінчаннями, а нам ніяк ждати дві години. Завтра неділя, 28-го серпня й Успіння Богоматері. То ж усі прийдемо ранком на 8-му та відспіваємо благодарну Святу Літургію. Так ми постановили і так зробили. Неділею, днем Успіння Пресв. Богородиці, ми закінчили найкрашій період часу нашого життя — побуту на Святих Місцях.

32. ПО-ПАЛОМНИЧІ РЕФЛЕКСІЇ

Хто відвував паломництво, раз чи й більше, а відвував його широко, по-християнському, той знає, що відчування й переживання паломника не кінчаються з програмою останнього дня. Коли цей останній день прийде і ви знаєте, що скоро розпрощаєтесь зі Святыми Місцями, зазнаєте дивних почувань. Не можу сказати, щоб це були почування смутку, ні, це радше почування туги за тими незвичайними Місцями, де народися, жив, навчав і перетерпів страшну смерть ради нашого спасіння Спаситель наш Ісус Христос. Дальше — це якийсь таємний біль нашої душі перед розлукою з тим місцем, що бачило найбільше чудо з усіх чудес: славне воскресіння Христа Господа, центральну вісь нашої віри. Отож хочете ви цього, чи ні, ваша душа дістаеть свої міркування й свою, сказати б "ідеологію": задержати по змозі якнайтісніше цей зв'язок з видимими об'єктами цілої містерії Відкуплення.

Та вкінці приходить той час, що ви останній раз цілуєте Святу Землю, робите останній знак св. хреста на собі й залишаєте Святі Місця. У поворотній дорозі пробігаєте думками туди, кудою недавно ходили ваші ноги, по місцях, які оглядали ваші очі, часом шепочете молитву, або щераз переживаєте ті побожні почування, які сповняли ваше серце й ум у Вифлеємських Ясел, чи в церкві св. Гробу. Дивним і наче незрозумілим здається вам цей світ, який пролітаємо, ті пильно стережені кордони, арсенали й гармати, ради й наради: як найкраще б себе взаємно обманути.

Приїжджаєте додому обновлені душою, з радісним настроєм. Усе довкілля ваше здається вам інакшим, кращим, цікавішим. Ви цілком певно відчуваєте одну замітну зміну в своїй душі: почуття приязні й "благовоління". Це найбільша з християнських чеснот — чеснота любови. Її за гроши не купується, не можна її витренувати, не можна навчитися. Її можна виبلاغати в Господа, можна одержати дорогою небесної ласки. Отже коли ви ті почування любови близького, любови до всякого творіння Божих рук маєте, то це знак, що ви не трудилися надаремне, не визбувались намарне важко запрацьованих коштів. Ваша душа скупалася й освіжилася в струях Божої благодаті — а це дар найбільший з усіх. Христос виразно зробив цей дар, дар християнської любови, діяв цим знаком між тими, що в Нього вірують. "По тому будуть зна-

ти всі, що ви мої учні, коли матимете любов між собою” (Ів. 30. 35). І подібно св. Апостол Павло в листі до коринтян, пояснюючи науку Христа про любов ближнього, каже майже досадними словами: *“Коли б я говорив мовою людською й ангельською, а любови не мав, то я був би мов мідь, що дзвенить і кимвал, що бренить. І хоч би я мав дар пророцтва, пізnav усі таїнства і всякі науки та мав таку віру, що навіть гори переставляє, а любови не мав, то я нічим не був би. І хоч би я роздав увесь свій маєток, і тіло своє дав на спалення, а любови не мав, ніякої користі я не мав би”*. (Кор. 13, 1-3). Ті три стихи зі Святого Письма я навів для двох цілей.

Перше, щоб нагадати, що найбільше чеснота любові благовіння, чи добробажання. Нею вінчається наша душа, як найбільшою прикрасою. Вона, ця чеснота любові, не проминає ніколи. Дальше Апостол Павло говорить: *“Любов ніколи не перестає, хоч і пророцтва зникнуть і язики замовкнуть і наука зіпсується”*. (Кор. 13. 8). І якщо ви у своїх післяпаломничих почуваннях зазнали цю іскру божественної благодаті любові-благовіння і всепрощення Христа ради, ви все добре зробили, що піднялися паломничого труду.

А друга ціль, що її маю на думці, коли наводжу слова Святого Письма, це ціль: пригадати, що не в мудрих людських словах діло, не в археології Св. Землі. Коли хтось вибирався в паломництво заради історії чи географії Св. Місць, зробив би краще, коли б заощадив собі труду. Не в житейській мудрості, наї в звучних і барвистих словах ціль паломництва. Начало бо премудrosti, каже Св. Письмо, страх Господень. А коли хтось страх Господній чує, тоді його чванькувате “я”, знає своє місце, тоді страхом Господнім напоєна душа не говорить інакше, як мовою любові.

Отож ті дві цілі: страх Господній, як начало всякої премудrosti, і любов, як найбільша з чеснот.— є і повинні бути рефлексом душі паломника, заплатою за його труд, коли він, як вірючий християнин, того труду піднявся не з міркувань цікавости подорожника, а з міркувань свідомості своєї нічогости і грішності.

Але, приходять ще й інші думки та рефлексії після такого паломництва. Вже на самому початку, коли маєте до діла з підготовкою паломництва, ви відчуваєте не лише деяку невигоду, але й свого роду приkrість, що завжди, або майже завжди ви мусите звертатися на чужі адреси. А вже приїхавши до Св. Землі ви на місці відчуєте дуже замітно факт, що ми не маємо там нікого з рідних, що промовили б до вас вашою рідною мовою, що приняли б вас не з рутиною, хоч би і як членного гостителя, а зі

щирістю рідного брата. Куди не підете, ви завжди наткнетесь на чужинця. Правда, всі вони дуже ввічливі, люб'язні та привітні, але скільки ж приємніше душі було би, коли б ви могли завітати до дому наших ченців чи наших черниць.

Усе те істинна правда, що там самі християни дуже приязні й щиросердечні, а проте десь на дні душі щемить нотка жалю: чому на тому Святому Місці, де всі культурні народи мають своїх богомольців, мають свої каплиці і святині, свої монастирі і паломничі domi в своєму заряді — ви не стрінете ніде представника нашого народу й нашої Церкви? Часом, буває, стрінете між чужинцями ту чи іншу нашу душу, та вона попала туди прина-гідно, не як "посол до Божого Гробу" від нашої Церкви, та до-живає свого віку між чужинцями. Обзвивається іноді в ній чисто людське почуття жалю: Чому, мовляв, немає тут у стіл Божого Гробу громади нашої Церкви? А їй, тій нашій Церкві, заступництво перед хрестом Господнім теж дуже придалось би.

Як я вже принагідно згадав, менше чванькуваті як ми: наші предки — мали більше зацікавлення Святими Місцями, як маємо ми. Чомусь сюди звертав свій зір великий наш гетьман Іван Mazepa, якого цінний дарунок-плащаниця нині в храмі Господнього Гробу. Не надіявся він лише на свою мудрість, хоч не за-соромився б він нині між нами в тій своїй мудрості. Раз-у-раз по-вертав до Єрусалиму найбільший з-поміж наших святителів Слу-га Божий Андрій. Задушевним бажанням цього святця власне й було придбати пристань для нашої Церкви на тому місці, звідкі-ля прийшло відкуплення для всього людства. Та, за Божим до-пустом, не сповнилися його мрії, I плащаницю — дар Mazепи бе-режуть чужинці і церковними сосудами, дорогими ризами й золо-тою чашею, що їх на завдаток нашій каплиці придбав та лишив був Митрополит Андрій — хто інший завідує,

Минають віки, проходять сотні тисяч чужинців-паломників і їм на думку не спаде, що це саме той анatemствований Mazepa, по смерти заставлений величати чуже ім'я.

Щоб не було непорозуміння: я далекий від того, щоб злов-живати Святими Місцями для цілей інакших, ніж релігійні. Ale ніхто не скаже, що любити свій народ, молитися безугавно за ньо-го, боронити його, помагати йому усіми добрими засобами — не буде боговгодним ділом.

Зовсім ні! Дав Pan-Bіг людині розум і вона його вживає на добре і зло. А проти злого і неправдивого треба боронитись. Тре-ба ширити правду, подавати добру інформацію, бути чесним і добрим речником свого народу перед побожниками паломниками, перед чужим світом.

Ледве чи здаємо собі справу з того, скільки — по-світському

кажучи — зискала б наша добра справа, коли б на тому Святому Місці ми могли показатися світові, що ми живемо й існуємо, що ми християни, що наша Церква має тисячелітню історію, що наш народ не один раз урятував Європу й християнську культуру перед грізною небезпекою, коли не перед загладою. Коли б ми могли сказати, що нашій Церкві (і католицькій і православній) замуровано уста, що її пастирі — це мученики або ісповідники за віру — нам більше няли б віри, як на всі томи циклостилевих "філософій".

Але, ми цього сказати не можемо, бо нас там нема. Ані там, ані в Фатімі, ані в Люрді, ані на інших місцях масових паломництв.

Кажу, та й щераз повтаряю: "не мішаймо святих речей із профанними". Але і додаю, не забуваймо нашого довгу супроти Землі батьків наших і супроти Церкви нашої. І Христос любив свій Єрусалим і красу його і нас Він навчив любити землю батьків наших і молитися за неї. Любити Церкву свою і народ свій та не занедбати нічого, що може прийти в поміч у тяжкій його недолі. Не присягаймось у патріотизмі, бо цього нікому не треба тай не завжди такі присяги правдиві. Самими патріотичними словами, які б вони солодкі не були, нічого не створиться. Який медоточивий не був би наш язык, він долі нашій не поможе, дня визволення не прискорить. Навпаки, пуста бундючність і голословне фразерство спиняють нас у нашему житті, засмічують нашу увагу, відвертають наш зір від важливих речей та спрямовують у бік, де кричить демагог. Через те втрачаємо ми багато добрих і корисних нагод, щоб краще повнити службу чесних місіонарів нашого народу.

Коли б ми зуміли в ті роки, у яких обходимо різні ювілеї, пошанувати справжні наміри побожного Гетьмана, чи довершити задумане діло нашого святителя Андрія й поставити молитовну сторожу при Божому Гробі, ми сповнили б одне з найважніших діл, що його підказують нам сучасна хвиля та добра нагода.

Оце ті інші думки й рефлексії після повороту з паломничої дороги. Коли б ці слова-відголос паломничих думок попали в добру почву, в щирі й люб'ячі серця та принесли бажаний успіх — ми здобули б нерукотворний пам'ятник для нашої Церкви й нашої важкої історії на шляху до самостійного національного проявлення. Ми злагатилися б на душі, а наші нащадки благословили б наше діло.

В цьому теж був би вияв нашої віри, віри в молитву і Божу поміч.

ЗМІСТ

Сторінка

Слово до читача — Преосв. Кир Ісидор	6
1. Про українські паломництва до Святої Землі	8
2. Приготування	15
3. Програма й учасники паломництва	18
4. Від'їзд	27
5. Обераммергав	32
6. В Римі	37
7. В Дамаску	45
8. Через Сирійську пустиню	48
9. Єрусалим	52
10. Перший день у Єрусалимі	54
11. В храмі Господнього Гробу	61
12. На Оливній горі	71
13. Ідемо у Вифлеєм	85
14. Самарія — Себасте	92
15. П'ятниця в Єрусалимі	98
16. Хресна Дорога	101
17. Останній день у старому Єрусалимі	106
18. В новому Єрусалимі	114
19. В дорозі до гори Блаженств	119
20. Над Тиберіядським морем	123
21. Гора Тавор	127
22. Наїн	129
23. Кармель	130
24. Назарет	132
25. Від'їзд через столицю сонячної Геллади	134
26. Джетом понад Середземне Море й Еспанію	137
27. Дещо про Фатіму	140
28. Поява Божої Матері	142
29. У Фатімській базиліці	149
30. У дорозі до Канади	154
31. Знов у Канаді	157
32. По-паломничі рефлексії	159

